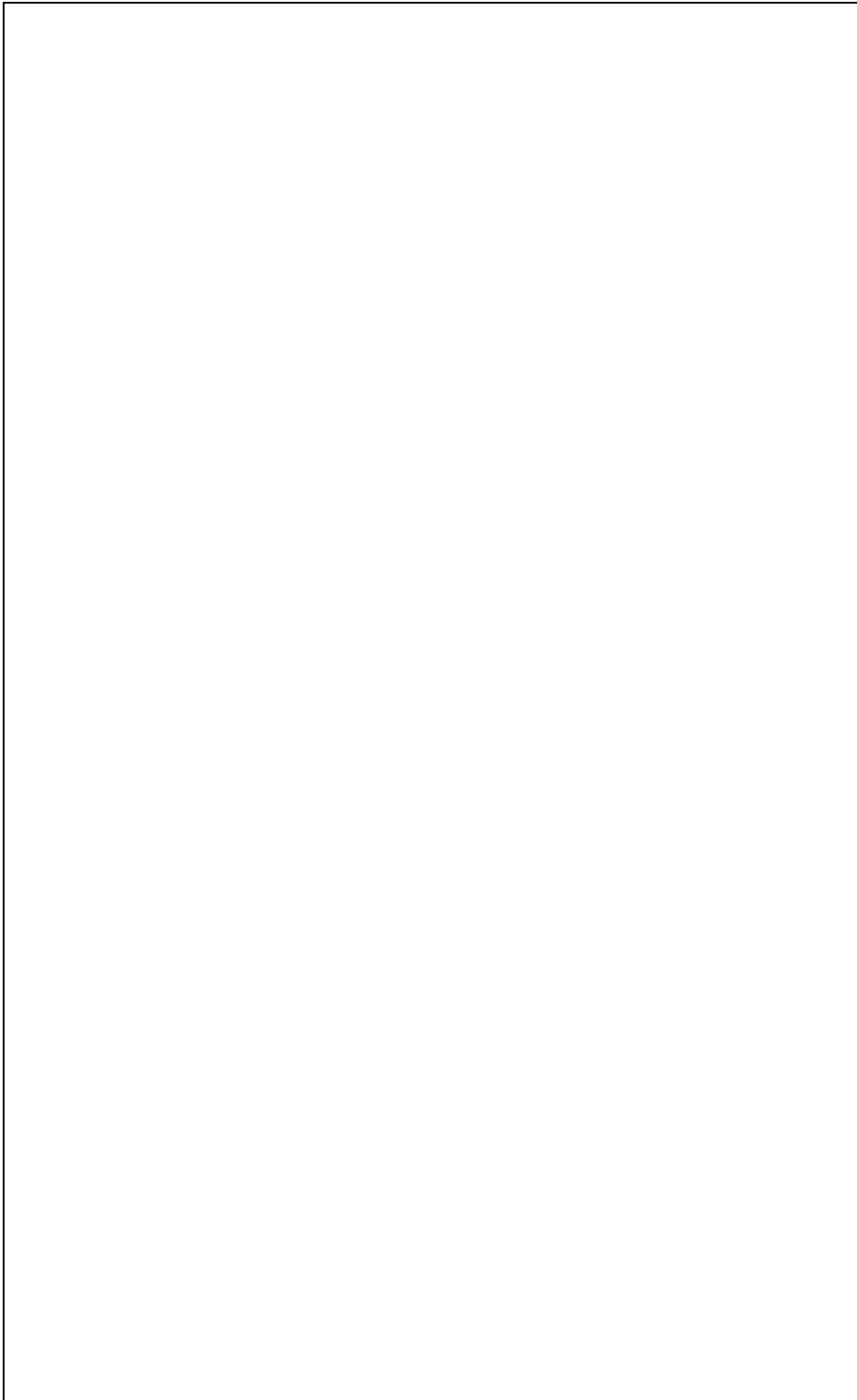

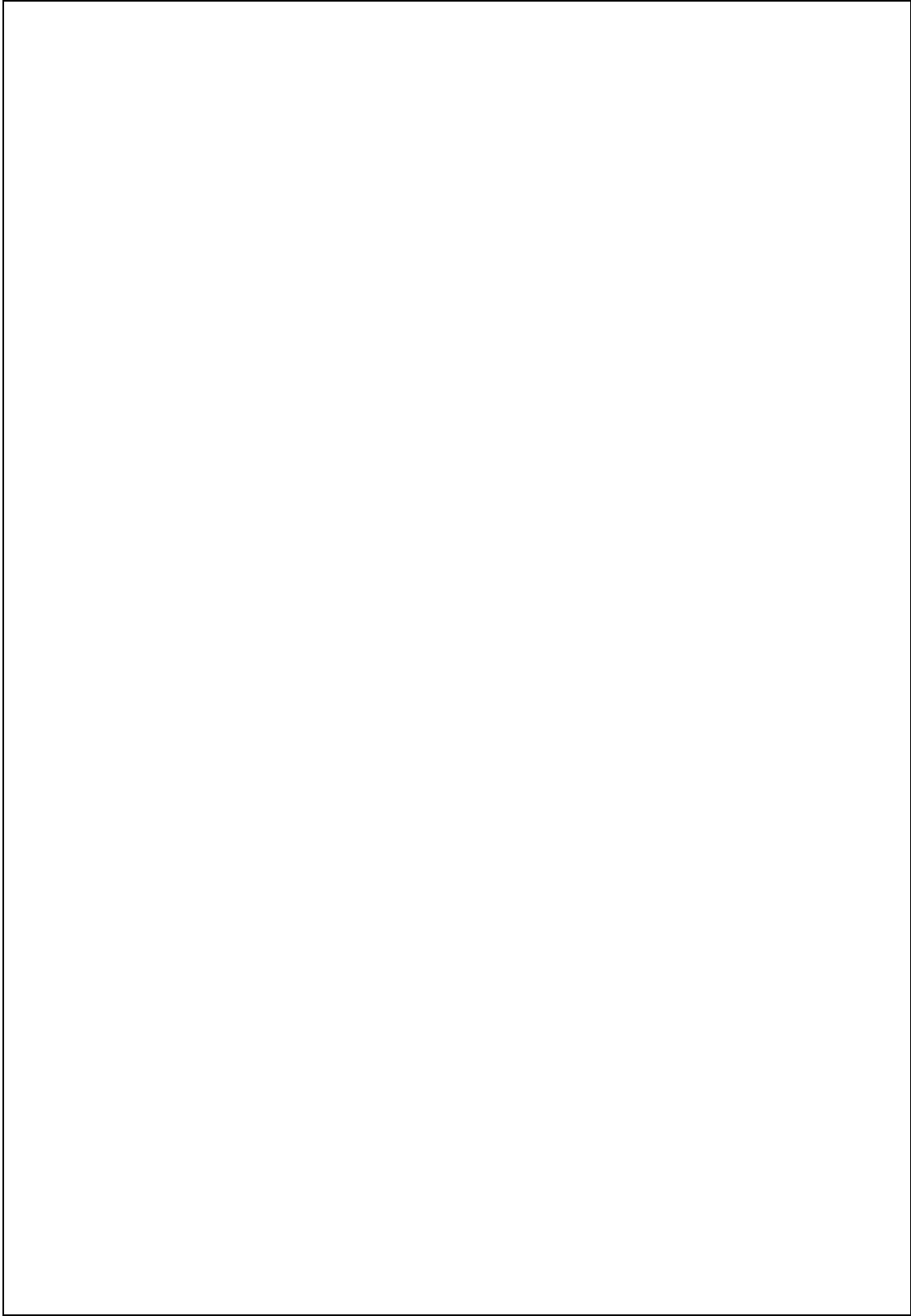
Univerzita Pardubice
Fakulta filozofická

Lokální elity v obecní samosprávě.
Nechanice 1890 – 1918.

Bc. Žaneta Pásztorová

Diplomová práce
2012

Prohlášení autora

Prohlašuji:

Tuto práci jsem vypracovala samostatně. Veškeré literární prameny a informace, které jsem v práci využila, jsou uvedeny v seznamu použité literatury.

Byla jsem seznámena s tím, že se na moji práci vztahují práva a povinnosti vyplývající ze zákona č. 121/2000 Sb., autorský zákon, zejména se skutečností, že Univerzita Pardubice má právo na uzavření licenční smlouvy o užití této práce jako školního díla podle § 60 odst. 1 autorského zákona, a s tím, že pokud dojde k užití této práce mnou nebo bude poskytnuta licence o užití jinému subjektu, je Univerzita Pardubice oprávněna ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložila, a to podle okolností až do jejich skutečné výše.

Souhlasím s prezenčním zpřístupněním své práce v Univerzitní knihovně.

V Pardubicích dne 28. března 2012

Žaneta Pásztorová

KLÍČOVÁ SLOVA:

**Nechanice* (*Nechanice*), *dějiny města* (*history of town*), *František Rašín* (*František Rašín*), *Josef Štolba* (*Josef Štolba*), *MUDr. Jan Štoss* (*MUDr. Jan Štoss*), *obecní samospráva* (*municipal self-government*), *volební systém - kúrie* (*curial voting system*), *lokální elity* (*local elites*).*

*Poděkování patří vedoucí této diplomové práce
doc. PhDr. Marii Mackové, Ph. D.,
za její skvělá doporučení, výstižnou kritiku a optimismus.*

ANOTACE: Lokální elity v obecní samosprávě Nechanice 1890 – 1918

Obecní samospráva se v 2. polovině 19. století stala důležitou školou pro nově reformovanou občanskou společnost. Docházelo k prudkému rozvoji spolkové činnosti a podporování české národní otázky. V různých typech měst docházelo k odlišnému tempu i druhu vývoje. Populace a ekonomika se různila v řemeslných venkovských městech i v metropolích s velkým počtem různých úřadů.

Tato práce se zaměřila na malé východočeské město agrárního typu v sousedství dvou větších měst. Okresní město Nechanice se nacházelo na přímé trase mezi Hradcem Králové na východě a Novým Bydžovem na západě. Zkoumanou dobu tvořilo dvacet osm let, mezi rokem 1890 a rokem 1918, kdy město Nechanice dostáhlo svého vrcholu.

Tématem byly lokální elity v obecní samosprávě. Obyvatele města, kteří byli zvoleni členy obecního výboru a získali rozhodovací pravomoc v obci. Mezi nejdůležitější patřili starostové a členové městské rady. Důležité bylo jejich postavení v obci, povolání, rodinné zázemí, majetek i jejich vzájemné vztahy. Někteří obecní výborové byli voleni opakovaně a mnoho z nich zastávalo významné funkce v místních spolcích. Spolkový život v 2. polovině 19. století začal vzrůstat raketovým tempem. Vznikly spolky kulturní, charitativní, sportovní, hospodářské, turistické nebo ekonomické.

Úplný základ této práce stál na komunálních volbách a jejich výsledcích, které ovlivňoval až do 20. století daňový cenzusem. Cenzus ohraničoval rozsah volebního práva u obyvatelstva a rozděloval ho do tří různě velkých voličských skupin.

Mezi nejzajímavější nechanické osobnosti mezi lety 1890 až 1918 patřili František Rašín starší a František Rašín mladší (otec a syn). Oba dohromady vykonávali funkci starosty déle než dvacet let. Z jejich rodiny pocházel i významný československý ministr financí, Alois Rašín. Mezi další významné členy obecního výboru v Nechanicích patřil Antonín Maděra, MUDr. Jan Štross, JUDr. František Horáček nebo Bohumil Vančura. Jednalo se o velmi pracovitě a pokrokové muže. Už jejich předchůdci do roku 1890 patřili mezi zajímavé osobnosti. Jednalo se o podnikatele Antonína Čerycha, dramatika a notáře Josefa Štolbu nebo pokrokového šlechtice Jana Nepomuka hraběte z Harrachu. Město Nechanice

pod jejich správou fungovalo a rozvíjelo se. Dokázalo přečkat útrapy z válečného roku 1866 i strasti kočovného harfenictví. Smířilo se s absencí železničního spojení a snažilo se najít jinou cestu pro ekonomický vzestup. Bez ohledu na snahy obecních výborů a zájem četných spolků se situace obce začala po 1. světové válce zhoršovat.

OBSAH:

1. ÚVOD.....	1
I. Charakteristika práce	1
II. Regionální literatura.....	3
III. Metody výzkumu a literatura.....	8
IV. Informační základna – archivní prameny.....	15
2. NECHANICE.....	26
I. Geografie.....	26
II. Historie.....	27
III. Přírodní katastrofy, války a epidemie.....	32
IV. Průmysl, výrobní podniky a hostince.....	33
V. Rok 1866.....	36
VI. Harfenictví a harfeníci.....	42
3. SAMOSPRÁVA A JEJÍ PŘEDPISY	50
4. POPULACE V ČESKÝCH ZEMÍCH	59
5. VÝVOJ OBECNÍ SAMOSPRÁVY V NECHANICÍCH PŘED ROKEM 1890.....	64
6. STAROSTOVÉ, RADNÍ, ZASTPITELÉ A NÁHRADNÍCI	68
7. PROFESNÍ SLOŽENÍ ČLENŮ VÝBORU	74
8. SPOLKOVÁ ČINNOST A DALŠÍ ORGANIZACE.....	81
I. Jednota divadelních ochotníků.....	83
II. Pěvecký spolek Hlahol.....	86
III. Tělovýchovná jednota Sokol.....	89
IV. Včelařský spolek v Nechanicích.....	90
V. Sbor dobrovolných hasičů.....	91
VI. Jednota pro okrašlování města a nejbližšího okolí	92
VII. Klub českých velocipedistů.....	94
VIII. Veteránský spolek.....	94
IX. Spolek porotců v Nechanicích.....	94
X. Knihovna v Nechanicích.....	95
XI. Rolnické družstvo pro zpracování a prodej.....	95
XII. Ústřední řepařská jednota pro soudní okres nechanický.....	95
XIII. Spolek ku polednímu stravování chudých.....	96

XIV. Občanský klub.....	96
XV. Učitelská jednota Lidner a Klub mládenců tamburašků.....	97
9. NECHANICKÉ PROJEKTY	100
I. Měšťanské školy.....	100
II. Nechanické železniční spojení.....	103
III. Městská spořitelna	103
IV. Meliorizační družstvo za odvodnění pozemků.....	104
V. Elektrifikace.....	104
6. PŘÍKLADY OSOBNOSTÍ.....	105
7. ZÁVĚR.....	112
8. Prameny a literatura.....	116
9. Přílohy	
10. Resumé	

1. ÚVOD

I. Charakteristika práce

Za výběrem tématu na diplomovou práci Lokální elity v obecní samosprávě stálo sloučení dvou podstatných inspirativních faktorů. První z nich tvořila přibližně třicetistránková studie *Obecní samospráva a lokální elity v českých zemích 1850 – 1918*¹ (Koncept a dílčí výsledky výzkumu). Druhým důvodem pro zvolení tohoto typu práce bylo seznámení se s vývojem konkrétní (nechanické) obecní samosprávy během sběru materiálů na bakalářskou práci. Výsledek by měl slučovat oba faktory v magisterskou diplomovou práci na téma Lokální elity v obecní samosprávě. S jednoznačným zaměřením na malé okresní agrární východočeské město Nechanice, jež se svou polohou poměrně výhodně nacházelo na přímé trase mezi dvěma bývalými královskými městy Hradcem Králové a Novým Bydžovem.

Jednalo se hlavně o sběr informací o nástupcích osob, jež výhodně a úspěšně využily místo, které se na přelomu 40. a 50. let 19. století vytvořilo zrušením poddanství a zavedením moderní samosprávy. Obecní samospráva představuje nejnižší stupeň a zároveň je nejbližší všem občanům, jichž se přímo dotýká. Tento systém se ukázal jako velmi životaschopný, kontinuálně vyrovnaný a trvanlivý bez ohledu na nepříznivé podmínky v zemi.

Jako komunální politické elity se dají chápat osobnosti, které rozhodovaly o dalším vývoji (dobrém nebo špatném) svého města, městyse nebo vsi. Ovšem kromě toho se dalo mluvit o elitách podnikatelských, jež sice mohly vlastnit největší majetek v okolí, ale jejich politické i kulturní snahy byly mizivé. Hlavním cílem této práce bylo vyhledání nejdůležitějších akterů lokální politiky. Určení jejich životaschopnosti v obecním výboru a proměny jejich funkcí na úrovni zastupitelstva, městské rady a pozice starosty. Zároveň se ukazuje jako nezbytně nutné určit jejich socioprofesní rozložení, jež mohlo nebo naopak nemuselo ovlivnit politické rozhodování jejich vlastními osobními zájmy. Jednotlivé členy obecního výboru spojovaly obchodní zájmy, příbuzenské či přátelské vazby, ale nepochybně existovali i vzájemné společenské vazby. Takový druh mezilidských styků

¹ FASORA, Lukáš. KLADIWA, Pavel: *Obecní samospráva a lokální elity v českých zemích 1850 – 1918. Koncept a dílčí výsledky výzkumu*. In: Český časopis historický. 2004/4. ISSN: 0862-6111.

zajišťovaly v druhé polovině devatenáctého století nově vznikající a všeobecně se velmi bohatě rozvíjející kulturní, sportovní nebo politické spolky.

Samotná práce by měla svým zaměřením pokrývat přibližně dvacet osm let s možnými minimálními přesahy v obou časových směrech. Viníkem může být nejednotnost volebních období a opakované zvolení některých členů obecního výboru. Členové místní elity v konkrétních případech z různých důvodů mohli ukončit svou politickou komunální kariéru, ale to jim nebránilo v pokračování, v jejich kulturním a společenském životě (spolky) nebo ve vykonávání jejich profese.

Osmadvacet zkoumaných let se nacházelo mezi lety 1890 a 1918. Přičemž počáteční rok byl vybírán hlavně s ohledem na kvalitu dostupné pramenné základny resp. minimální výskyt bílých míst, neboť ještě v osmdesátých letech jsou zápisy ze schůzí vedení obce místy chaotické a nepřehledné. Svou roli také hrála kvantita pramenů, protože zdaleka ne všechny materiály se z tehdejší doby dochovaly. Zapracoval na nich zub času, neodborné uskladnění a péče nebo zmizely při změnách politických poměrů za Druhé světové války nebo za pozdějšího rozmachu komunismu. Naopak ukončení ohraničuje významný roke 1918, kdy došlo k definitivnímu rozpadu celého soustátí Habsburské monarchie a vzniku moderních nástupnických států, zdůvodňuje změna stávajícího volebního zákona pro účely čerstvě vytvořené Československé republiky.

Teoreticky jednou z největších překážek pro výzkum se jevila relativní „bezvýznamost“ Nechanic, které rozhodně se svou nevelkou polohou a počtem obyvatel těsně nad hranicí dvou tisíc nemohou rovnat velkým tradičním městům nebo rychle expandujícím moderním průmyslovým oblastem. Zároveň neměly v minulosti žádné důležité historické postavení, aby jim vpluly do povědomí širší veřejnosti. Prostorově se jedná vlastně o větší vesnici, která ovšem aktivitou a talentem místních představitelů získala právní postavení města. Nechanice na přelomu 19. a 20. století byly obcí, jakých bylo v Čechách, na Moravě a v Slezsku stovky.

Výsledná práce by měla seznámit s nejvýznamnějšími nechanickými lokálními elitami, jejich nejdůležitějšími politickými skutky pro úspěšný rozvoj obce. Měla by se pokusit načrtnout jejich profesní zaměření. Závěrečný výstup musí obsahovat strukturu složení jednotlivých obecních výborů ve sledovaných volebních obdobích, s možností vzniklé výsledky porovnat s dalšími pracemi podobného nebo stejného typu.

II. Regionální literatura

Literatura k tomuto stále nedostatečně probádanému tématu se dala rozdělit na dvě skupiny, z nichž se jedna zabývala tématem lokální elity a jejím postavení v samosprávě, tvorbou moderní občanské společnosti, národním uvědomnění a praktickým přínosem pro ekonomiku, vzhled a vývoj jednotlivých obcí.

Do druhé skupiny patří literatura regionální, jenž se zaměřila na historii Nechanic nebo konkrétní události, jež se jich přímo dotýkaly, jako válečný rok 1866 a nepříliš vzdálená bitva u Sadové, morálně problematický a sociálně-ekonomický trend kočovného harfenictví místních obyvatel na počátku 20. století nebo místní význačné osobnosti. Do kategorie této literatury by se s kritickou opatrností daly vřadit i osobně citově zabarvená umělečtější díla, ať se jedná o vydání pamětí významných obyvatel nebo pátrání po rodových kořenech.

Historií Nechanic se přímo zabývaly dvě monografie, které od sebe dělilo celých osmdesát sedm let. Starší z nich napsal Josef Pešek² a vyšla ke konci období sledovaného v této práci tj. v roce 1916 k padesátému výročí povýšení obce na město. Svou dobou vzniku se dá považovat za aktuální pro danou dobu, ale s hrozícím rizikem dobové zaujatosti jejího autora nebo jeho lidských informačních zdrojů. Stačí zmínit, že nakladatelem knihy byl A. Bohdanecký, správce cukrovaru v Pečkách a čestný měšťan nechanický. V úvodu děkuje autor jmenovitě za spolupráci mnoha lidem ze Zemského archivu království Českého, z archivu Muzea království Českého, z Archivu c. k. Místodržitelství království Českého, mnoha dalším archivářům, ale také lidem přímo z Nechanic. Mezi ni jsou farář Josef Hlavsa, starosta František Rašín, ředitel Bohumil Vančura, městský tajemník František Novotný, ředitel měšťanských škol Arnošt Horáček, řídící učitel František Malina, berní oficiál Josef Huml, starosta společenstva různých řemesel Josef Sláva, Adolf Zemek a rodina Šimlova. Malby,³ jejiž reprodukce posloužily jako doprovodný obrazový materiál zapůjčil notář na Královských Vinohradech JUDr. Josef Štolba, ředitel jeho kanceláře Antonín Sláva, Ing. J. Černý a nebo poštovní oficiál Leo Novopacký. Naopak nespornou výhodou byla právě příslušnost na počátek dvacátého století, kdy některé události nestihly vymizet z paměti a jejich aktéři byli stále naživu. Na tři sta šedestáti stránkách a ve čtyřiceti dvou kapitolách se pražský gymnazijní profesor

² PEŠEK, Josef. *Nechanice nad Bystřicí. Minulostí do přítomnosti*. Praha 1916.

³ Autorem většiny obrazů je místní rodák a malíř Jan Novopacký.

doktor Pešek věnuje dějinám obce. Kromě zmíněných obrazů Nechanic nebo života v nich, byly součástí publikace i mapy. Jednotlivé kapitoly vesměs krátké a prokládané obrázky, tabulkami nebo grafy. Složení monografie vypadalo podobně jako u většiny jí podobných, protože jako první se objevila kapitola o poloze a geografických jevech, za ní následovaly nejstarší důkazy o existenci obce (archeologické) a po nich historky zprávy vzešlé ze studia pramenů. Později byli zaznamenáni první potvrzení držitelé, něco málo o okolních vsích Hrádku a Kunčicích, Pecingarove z Bydžína, Schaffgotschové, náboženské poměry v neklidném 17. století a v 18. století, slavní rodáci Ignác Raab, Jan Křitel Vaňhal, Harrachové. Nechyběl ani pohled na hospodářskou situaci obce prostřednictvím nejstarších gruntů a místních cechů. Své místo v monografii měla i zmínka o školách, kostele, zábavách, stavbě harrachovského zámku Hrádku, harfenictví, nechanické tradice nebo aktuálních událostech z autorovy současnosti.

Druhá monografie pocházela z pera nechanického rodáka Václava Pražáka. Jednalo se o knihu *Nechanice – Obrázky z historie a života města*⁴ z roku 2003, která vyšla k 775. výročí první historicky nejstarší zmínky o obci. Cílem publikace bylo ukázat důležité existenci mezníky města, jeho vnitřní život i s jeho komplikacemi a nezdary, vedoucí představitele i obyčejné obyvatele, změny životního stylu a odraz „velkých celostátních dějin“ na konkrétním malém prostoru obyčejného člověka. Už samotný úvod napovídá, že autor zůstává realistou a nemá přehnané iluze nebo „uvědomnělé“ české národní cítění svého předchůdce. Snaží se příliš nezabíhat do kostrbatých hypotéz v místech, kde nemohou posloužit prameny. Bílých míst existovalo hned několik. Nechanice nebyly zmiňovány v souvislosti s Husitskými válkami, i když jedno z center odbojných husitů byl i nepříliš vzdálený Hradec Králové. V době, kdy obec patřila do majetku Pecingarů z Bydžína, se v ní vyskytovalo útočiště českých bratří, ale jejich osud za rekatolizace v 17. století, není v žádných pramenech zmíněn a stejná situace se opakovala při povstání sedláků v roce 1775, jenž dopadlo tragicky u nepříliš vzdáleného Chlumce nad Cidlinou. Všechny tyto události se staly v nedalekém okolí, ale nechanické prameny o nich mlčí, nedochovaly se nebo nebyly doposud jenom objeveny. Pražáková monografie měla necelých dvě stě stran doplněných o četné dobové fotografie a tvořily ji tři části. První obsahovala stručný úvod a tradiční seznámení s okolní krajinou. Druhý celek tvořilo šest

⁴ PRAŽÁK, Václav. *Nechanice. Obrázky z historie a života města*. Hradec Králové 2003. ISBN 80-86 472-14-0.

podkapitol na patnácti stránkách s celkovým názvem Mezníky, ale pro tuto diplomovou práci mají největší hodnotu druhá, třetí a čtvrtá, neboť první se zabývala nejstaršími událostmi a dvě poslední vývojem od roku 1918 do roku 1989 a novějšími dějinami do roku 2000. Závěrečná nejdelší část nesla název Lidé, doba, události. Zachycuje majetele Nechanic, významné rodáky, zlomové roky v obci (1848, 1866, 1918, 1939, 1945, 1947), členitý spolkový život, školství, zemědělskou výrobu, řemesla a další. A lokální elity politického či ekonomického zaměření byly zmiňované spolu s umělci či vzdělanci pouze jako význačné osobnosti Nechanic nebo nejznámější rodáci, ale v žádném případě v ní nebyly zkoumané nebo popisované ze správně-sociálního pohledu. Monografie se nesnažila se o jedinečný ucelený pohled, ale dodržovala příslib zaznívajících v hned v podtitulu – obrázky z historie a života města.

Jednou z neblaze proslulých záležitostí města na břehu řeky Bystřice se zabývala i monografie Jiřího Kleňhy *Harfenictví v Čechách*⁵ s podtitulem *Historie vandrovnických muzikantů z Nechanic*. Monografie se podle jejího autora snažila najít na problematiku „Východočeského otrokářství“ trochu jiný pohled než její předchůdkyně, takový který nebude jen a pouze černobílý, ale bude se snažit, o co nejpravdivější zachycení skutečnosti. Promovaný biochemik Jiří Kleňha, nadšený hudebník a historik, sběratel starých hudebních nástrojů, se při zpracování *Harfenictví* obrátil na nechanické obyvatele a potomky dávno zapomenutých kočovných umělců. Jeho pohled na potulné organizované minipodnikání poměrně realisticky shrnoval pravděpodobnou skutečnost, ale daleko za hranice uvážlivosti a objektivnosti spadaly jeho narážky na dílo JUDr. Bohuslava Gebauera, soudního adjunkta v Novém Bydžově (a pozdějšího zemského soudního radu), *Východočeské otrokářství* z roku 1906. Kleňha hlavně vyzdvihoval Gebauerovo pokrytecké kritizování a zdůrazňování finanční otázky, protože nechaničtí harfeníci patřili k poměrně výtěžným osobám. Bez znalosti osobních dobových poměrů (bez patřičných pramenů osobní povahy) už se dnes těžko zjišťuje, jestli JUDr. Gebauer přišel ke svým negativním názorům na harfenictví při své soudní praxi, trpěl předsudky nebo za tím stály daleko osobnější důvody jako závist, poskytnutí/neposkytnutí úplatku nebo pouze stará rivalita. Kleňha se na rozdíl Gebauera snažil zamyslet nad důvody masivního rozvoje potulného muzikantsví v Nechanicích a zároveň se snažil rozbít dvě se vztíhající Gebauerovy teorie. První z nich prezentovala názor, že nechanické harfenictví bylo

⁵ KLEŇHA, Jiří. *Harfenictví v Čechách. Historie vandrovnických muzikantů z Nechanic*. Praha 1998. ISBN: 80-85805-69-3

mimořádné, ojedinělé a nikde jinde nic podobného neexistovalo a zároveň tvrdí, že se provozovalo v této lokalitě odedávna. Druhý názor se týkal otročení dětí, prostituce mladých dívek a žebrání chlapců při cestách po cizině.

Velice přínosné informace o konkrétní nechanických poměrech a některých místních občanech obsahovaly Paměti Dr. Aloise Rašína.⁶ Otec prvního československého ministra financí patřil mezi starosty ve sledovaném období a stejně i Aloisův starší bratr František Rašín. Předčasná smrt zabránila Aloisi Rašínovi napsat plnohodnotné vzpomínky, ale na základě jeho poznámek a deníků sepsal paměti jeho syn Ladislav. Vycházel při tom z deníku, který si jeho otec začal psát ve vazbě, ve věznici na Borech, v c. k. garnisonním vězení ve Vídni a v Möllersdurfu, kam se dostal na základě procesu s Omladinou. Z dlouhé chvíle mezi studováním soudního spisu a přípravou na soud začal 20. července 1915 psát své vzpomínky. Jedná se o dvě stě třicet stran rozdělných do devíti celků. První část knihy věnoval Rašín vzpomínkám z mládí. Narodil se jako nejmladší, devaté dítě po šesti chlapcích a dvou děvčátkách, ale dva z jeho sourozenců zemřeli v dětském věku. Jeho otcem byl pekař a pozdější starosta František Rašín starší a matkou Františka Zemková, sestra zámečnického mistra Adolfa Zemka a poloviční sestra Františka Kudrnáče, řezníka z č.p.2. Kromě jiného se objevily další rodinné vztahy z generace prarodičů nebo mládí jeho rodičů. Popis ovšem nezahrnoval pouze příbuzné, ale i život v samotných Nechanicích a jejich hospodářský a kulturní stav. Jako další následovaly dvě kapitoly věnované Františce Zemkové, provdané Rašínové a Františku Rašínovi staršímu. Částečně se objevila i zmínka o harfanictví. Další pasáže už nebyly z regionálního hlediska příliš důležité, protože se týkaly už větších politických dějin z pohledu jednoho z aktérů. Kapitoly se týkaly Omladiny, života ve věznici na Borech, „Věži smrti“ (vídeňské vězení Hernalsegürtl), „hladomorny“ v Möllersdurfu, státního převratu 28. října a událostí poté. Jako u většiny pamětí se jednalo o subjektivní názor pisatele a zde navíc hrály roli zásahy ze strany Ladislava Rašína, který zápisky zpracoval do publikovatelné verze. Pokud se vezmou tyto poznatky v patřnost, tak Paměti Dr. Aloise Rašína představují velice zajímavý zdroj informací.

Sepisují-li se dějiny rodu, který nenabyl uznané důležitosti ani v dějinách užších, tím méně pak v širších, čin se tak proto, aby se něco vyučovalo a uzavřelo, třeba jen pro

⁶ RAŠÍN, Ladislav. RAŠÍN, Alois. *Paměti Dr. Aloise Rašína*. Praha 1994. 2. vydání. ISBN: 80-901693-4 -1

*uklidnění vlastního svědomí.*⁷ Těmi to slovy začínal úvod poslední knihy známého českého spisovatele Jaroslava Durycha, který vedl velice dlouhý a plodný autorský život.⁸ Ke konci svých dní se rozhodl pro genealogický výzkum svých předků. Práci na něm dodělal v polovině března 1962, půl měsíce před svou smrtí. V osmedesátých letech vzniklo omezené strojopisné třídílné vydání od Mojmíra Trávníčka. Druhé přepracované vydání jeho rodopisného rukopisu posloužilo třicet let po jeho smrti jako základ pro kompletní dílo *Kouzelný kočár*,⁹ jenž k vydání připravil jeho syn Václav Durych, Mojmír Trávníček, Eva Horáčková a Jan Pařez. Kniha měla něco málo přes šest set stránek, jež byly rozděleny do tří částí. První se zabývala Durychovými předky z otcovi strany, druhá rodinou jeho matky a třetí příbuznými jeho manželky Marie Anny Kaisrové. Pro tuto diplomovou práci nebyl podstatný ani první celek nazvaný Turnov, ale ani třetí pojmenovaný Pasovská cesta. Důležitost patřila stranám tři sta patnáct až čtyřista šest z druhého úseku nesoucího jméno Nechanická romance. Matka Jaroslava Durycha se narodila jako dcera nechanického mydláře Norberta Žabky a Josefy Novopacké. Jednalo se o plných dvanáct kapitol: úvod, na úsvitě, mezi chrámem a hřbitovem, kolébky umění, srdce Nechanic, Žabkové přímí, Novopačtí přímí, dědeček Norbert, babička v ráji, babička ve vyhnanství, mladí Žabkovi, buď blahoslavena. Autor se snažil zachytit své vzpomínky z dětství na svého děda, strýce a mnoho tet a popsat jejich následné osudy, což bylo pro tuto diplomovou práci velmi přínosné, neboť příjmení Žabka bylo v Nechanicích velmi časté.

Kromě toho existovaly různé kratší články v regionálním tisku, zpravodaji obce nebo mikroregionu. Jejich informační hodnota se různila v závislosti na využití zdrojového pramene či literatury nebo kvalitách autora textu.

III. Metody výzkumu a literatura

Metodika této práce vycházela z už dříve zmiňovaného článku od Pavla Kladiwy a Lukáše Fasory,¹⁰ kteří se věnovali studiu této problematiky v německé a rakouské odborné literatuře, protože zjistili, že v české historiografické literatuře se zájem o tento druh bádání teprve rodí. Podle uveřejněné studie se občanská společnost v 2. polovině 19. století na Moravě, ve Slezku a v Čechách prosadila nejdříve v městském prostředí, ale

⁷ DURYCH, Jaroslav. *Kouzelný kočár*. Praha 1995. 2. přepracované vydání. ISBN: 80-85639-39-4 s. 7

⁸ Jaroslav Durych (narodil se v Hradci Králové 2. prosince 1886 a zemřel v Praha 7. dubna 1962),

⁹ DURYCH, Jaroslav. *Kouzelný kočár*. Praha 1995. 2. přepracované vydání. ISBN: 80-85639-39-4

¹⁰ FASORA, Lukáš. KLADIWA, Pavel. *Obecní samospráva a lokální elity v českých zemích 1850 – 1918. Koncept a dílčí výsledky výzkumu*. In: Český časopis historický. 2004/4. ISSN: 0862-6111.

obyvatele neovlivňovala pouze od center na venkovské periferie, ale i aktivitou místních osvícených a pokrokových osobností, jež v 50. letech 19. století stanuly v čele obecní samosprávy a vzaly na sebe břímě nově se rozbíhající samosprávy. V 60. letech 19. století se jejich pole působnosti rozšířilo na čerstvě vznikající spolkovou základnu. Nebylo bez zajímavosti, že v moravských a trochu i v českých městech tvořily část tohoto uvědomnělého občanstva příslušníci německé národnosti. Moderní obecní samospráva přímo ovlivnila vznik liberální občanské společnosti na území českého království. Nejnižší obecní úroveň byla pro běžné obyvatele nejpřijatelnější, protože se týkala jejich denního života na poli kultury, společnosti i ekonomiky. A zároveň její představitelé měli osobně k průměrným lidem mnohem blíže.

Není bez zajímavosti, že dřívější obce fungovaly jako uzavřená účetní jednotka, kdy státní orgány systémově nepřerozdělovaly vybrané poplatky a daně. Naopak získané finance patřily do obecní pokladny.

Lidé, kteří osud obce řídili, patřili mezi členy obecní samosprávy a dali se označit pojmem lokální politické elity. Jejich sociální i politickou strukturu nejlépe dokázali posoudit sociologické definice: Jednalo se o velmi malý okruh osob. Ze své pozice hromadili různé úřady a funkce (výbory, správa, spolky, komise). Jejich členové pocházeli ve větší míře ze středních vrstev. Přizpůsobovali se ekonomickému významu svého životního prostoru. Své postavení považovali za výsadu a i v případech provádění příkazů od vyšších pozic věřili ve správnost svého i jejich rozhodnutí. Většinu držely správní špičky. Bezprostřední kontakt s ostatními občany nebyl příliš výrazný, ale záleželo na velikosti lokality, protože jiná situace se tvořila v malé osadě a jiná ve statutárním městě. Šanci na přímý kontakt zvyšovalo členství ve spolku nebo jednotě. Komunikace s tiskem byla v míře menší než malé.

Kromě lokálních politických elit se mohly vyskytovat i elity ekonomické a v některých případech docházelo k jejich vzájemnému prostupování. Movité podnikatelství vrstvy se často ve větších městech rekrutovali z řad německého nebo židovského obyvatelstva. Jejich vliv na další rozvoj obce nebyl zanedbatelný, neboť se podíleli na urbanizačních procesech. Obce samy musely ze svých peněz platit výstavbu ulic, mostů, školních i kulturních budov, elektrofikovalo se. Začaly se rozmáhat kanalizační a vodovodní sítě, jatka a důležitá zdravotní zařízení – nemocnice. Vyvstala nutnost rozvrhnout architektonické řešení měst, městysů a vesnic. Ovšem všechno si žádalo peníze, veliké

množství peněz, kterých se obcím nedostávalo. Naštěstí se objevila možnost půjček u bankovních institucí, s jejíž pomocí docházelo k financování rozrůstajícího se obecního úředního aparátu, odborně vzdělaných zaměstnanců i obyčejných sluhů.

Do roku 2004 se v českých zemích s největší pravděpodobností nevyskytovala syntetická práce, jež by jednotně sledovala složení a fungování lokálních elit v určitém prostoru mezi lety 1850 až 1914. Naopak velice úspěšné práce vznikaly za hranicemi v německy mluvících zemích. Už od 70. let 20. století například existovala řada Städtforschung, kde se několik jejich svazků věnovalo problematice komunálního dění.¹¹ Pravděpodobně zatím v této řadě nedošlo k hlubšímu celkovému rozboru lokálních elit v samosprávě. Volného prostoru využil Lothar Gall pro svůj frankfurtský projekt, kde spojil dějiny měst s vývojem společnosti. Několika svazkový projekt vedený profesorem Lotharem Gallem, Stadt und Bürgertum analyzoval sociální strukturu měst, složení a proměny jejich řídicích vrstev a snažil se propojit výsledky s tvorbou politických stran, správního systému, hospodářství, sociálních vztahů nebo obecního zázemí. Teoreticky se dala pro Střední Evropu předpokládat stejná nebo podobná samospráva se šesti odlišnými druhy měst:¹² bohatá tradiční obchodně-řemeslná města, raně industrializovaná řemeslnická města, industrializovaná města, rezidenční a správní města, univerzitní města a retardovaná města. Výstupy z frankfurtského výstupu vznikly pro Dortmund, Frankfurt na Mohanem, Mnichov, Kolín nad Rýnem, Wiesbaden, Aušpurk, Brémy a Ministr. Cílem bylo posbírat data a realizovat soupis vykonavatelů úřadů, členů v různých spolcích, grémiích, kulturních institucích a hospodářských společnostech. Na základě těchto údajů bylo možné získat obraz dané společnosti a po zobecnění výsledků získat možnost srovnání více lokalit.

Za pomoci studia soupisů plátců přímých daní se dalo určit rozložení nejlépe postavených obyvatel města a jejich rozdělení do voličských kurií, které rozhodovaly o následujícím vývoji obce. Svou roli v politickém životě sehrály i spolky bez ohledu na jejich zájmové zaměření. Sdružovaly městskou elitu bez ohledu na profese, což umožňovalo kontakt obchodníkům, úředníkům, vzdělcům nebo podnikatelům. Dokonce

¹¹ NAUNIN, Helmut. *Städteordnungen des 19. Jahrhundert: historische und geographische Aspekte*. Köln – Sien 1983. Převzato z: FASORA, Lukáš. KLADIWA, Pavel. *Obecní samospráva a lokální elity v českých zemích 1850 – 1918. Koncept a dílčí výsledky výzkumu*. In: Český časopis historický. 2004/4. ISSN: 0862-6111. s. 801

¹² FASORA, Lukáš. KLADIWA, Pavel. *Obecní samospráva a lokální elity v českých zemích 1850 – 1918. Koncept a dílčí výsledky výzkumu*. In: Český časopis historický. 2004/4. ISSN: 0862-6111. s. 803

se dá v jejich působení vysledovat i vliv národnostně smíšené obce, kde nacionální rozepře zasahovaly nejen společenský život, ale i komunální politiku.¹³

Kromě jednotlivců a jejich zázemí nebo společenského života představoval důležitý faktor i výsledek jejich konkrétní činnosti v obecní samosprávě.

Základnou pro celé zkoumání by se daly označit komunální volby, které jasně definoval zákon. Jejich výsledky ovlivňoval, v první části touto dipomovou prací zkoumaného období, majetkový cenzuse, jenž ohraničoval rozsah volebního práva u obyvatelstva a rozděloval ho do tří různě velkých kurií. Každá tato skupina volila jednu třetinu obecního výboru bez ohledu na to, že nejvíce voličů čítala třetí kurie a nejméně ta první. Zákonem způsobená nevyrovnanost prosazovala do obecní politiky hlavně nejbohatší podnikatelskou vrstvu, pozemkové magnáty (rekrutující se ze šlechty) nebo vzdělaná povolání. Teprve z nich vycházela skupina jedinců – obecní výborové.¹⁴ Jako další se dalo zjistit jejich povolání, teritoriální mobilita, mezigenerační mobilita, náboženské vyznání, obcovací řeč, majetkové poměry nebo jejich aktivita v místních spolcích. Pro nejpřesnější a nejucelenější výsledek bylo nutné prozkoumat, co největší množství dochovaných pramenů.

Další část výzkumu se týkala jednotlivých členů obecního výboru. Důležité byly jejich rodinné vztahy, povolání, majetkové poměry. Rozsah majetku jednotlivých osob zobrazovaly pozemkové knihy, seznamy daňových plátců a majitelů domů a pozůstalostní knihy. Nežřídkou velkým majetkem disponovaly i ženy (hlavně bohaté vdovy nebo statkářky), které přesto politika i na nejnižší komunální úrovni diskriminovala a až na výjimky je nutila posílat k volebním urnám mužské zástupce. Což byl prvek, který unikl modernímu zkoumání.

Další kritérium výzkumu tvořily různé druhy matrik (sňatků, úmrtí, narození, křtení), které v našich podmínkách patřily mezi badatelsky nejvyužívanější a nejvíce vytížené. Částečně jejich funkci mohly nahradit různé gratulace, nekrology, rodinná korespondence nebo od poloviny devatenáctého století nařízená sčítání lidu.

Zápisy ze schůzí obecního výboru nebo městských radních ukazovaly pracovní náplň členů samosprávy. Byl to po výsledku voleb další důležitý ukazatel, který dokázal osvětlit,

¹³ FASORA, Lukáš. KLADIWA, Pavel. *Obecní samospráva a lokální elity v českých zemích 1850 – 1918. Koncept a dílčí výsledky výzkumu.* In: Český časopis historický. 2004/4. ISSN: 0862-6111. s. 805

¹⁴ FASORA, Lukáš. KLADIWA, Pavel. *Obecní samospráva a lokální elity v českých zemích 1850 – 1918. Koncept a dílčí výsledky výzkumu.* In: Český časopis historický. 2004/4. ISSN: 0862-6111. s. 806

proč některé elity dokázaly získat funkci starosty několik volebních období po sobě i v době, kdy už začal platit širší volební zákon, jenž komunální politické vody rozčeřil. Kromě toho v obci fungovaly i komise nebo referáty, jenž se skládaly z členů obecního výboru, což zvyšovalo množství moci i povinností pro jednotlivé osoby. Velm zajímavé bylo sledování kumulování funkcí u jednotlivých členů výboru.

Na půdě různých spolků (okrašlovací, divadelní ochotníci, tělovýchovná jednota, včelaři, dobrovolní hasiči, pěvecký aj.) často docházelo k setkávání lokálních elit s běžným obyvatelstvem nebo k tvoření obecní politiky. V takových případech mívaly největší vypovídací hodnotu seznamy členů se soupisy schůzí a náplní jejich činnosti. V některých okamžicích mohlo dokonce docházet z pohledu dnešní doby ke střetu zájmů, pokud je například předsedou spolku samotný starosta.

Jako nejméně spolehlivý a poměrně velice subjektivní zdroj se při výzkumu elit jevíly novinové články, které se mohly týkat volebního boje, důležitých kulturních akcí a nebo dokonce korupce členů obecního výboru. Pokud taková situace neměla další dohru bylo velice těžké zjišťovat, jestli šlo o tah politické konkurence, o zobrazení reálných činů členů samosprávy nebo pouhou fikci.

Nejhůře dostopovatelní členové výboru získali své funkce mezi 50. a 70. lety 19. století nebo danou lokalitou pouze proklouzly v dekadě mezi jednotlivými sčítáními lidu. Zároveň se lišila pramenná základna u velkoměsta se zemským centrem a dvoutisícového agrárního města.

Jak Lukáš Fasora a Pawel Kladiwa připouštěli,¹⁵ tak jejich dosavadní výzkum vytvořil několik výstupů vhodných hlavně pro větší a významnější města s průmyslovou základnou, kde hlavní roli hrály mocné podnikatelské a úřednické vrstvy – Moravská Ostrava. Jako zástupce tradičního řemeslného centra se dal označit Nový Jičín. Rezidenční a správní centra představovaly Brno a Opava a agrární retardovanou obec Jaroslavice. Průměrná výše oprávněných voličů se pochybovala okolo 8% - 15% a na počátku 20. století se zvedla na 10% až 15%.

Nejlépe se každodenní realita občanské společnosti dala vysledovat v maloměstském prostředí.¹⁶ Přesto o těchto malých městech existovalo velice málo prací a jejich výzkum

¹⁵ FASORA, Lukáš. KLADIWA, Pavel. *Obecní samospráva a lokální elity v českých zemích 1850 – 1918. Koncept a dílčí výsledky výzkumu*. In: Český časopis historický. 2004/4. ISSN: 0862-6111. s. 812

¹⁶ FASORA, Lukáš. KLADIWA, Pavel. *Obecní samospráva a lokální elity v českých zemích 1850 – 1918. Koncept a dílčí výsledky výzkumu*. In: Český časopis historický. 2004/4. ISSN: 0862-6111. s. 822

příliš nelákal. V rakouské literatuře vzniklo hodnocení minimálně pro tři dolnorakouská města s populací menší než pět tisíc obyvatel. Společný pro ně byl v polovině 19. století zisk berního úřadu, okresního soudu, četnické stanice a poštovního úřadu. Nabídka jejich zboží se v převážně zemědělském území věnovala, co nejširšímu pokrytí místního trhu. Řemeslné a živnostnické profese si v maloměstě udržely velký vliv na obecní politiku, což se zobrazilo i na konzervativních venkovských náboženských poměrech. Svůj velký vliv na retardovanou obec mělo i zavedení železniční či silniční dopravy. Snaha o prestiž vrcholila přidělováním státních či zemských institucí nebo výstavbou reprezentativních kulturních zařízení jako divadla nebo muzea.

Přetrvával tradiční typ zástavby s hlavním náměstím a měšťanskými domy či dokonce hradbami. Náměstí bylo centrem i symbolem – veřejně přístupné místo, místo schromáždění či slavnostních průvodů. Mnohé oslavy stmelovaly maloměstský kolektiv, stejně jako organizované procházky po parcích, výlety do okolí nebo dobročinné akce. Kromě náměstí další bod malého města představoval hostinec, kde svou základnu našly četné spolky. S tím souviselo i velmi prestižní postavení hostinských. Impulzy k založení určitých spolků vzcházely od politicky a sociokulturně vlivných osob, jež přejímaly velkoměstské vzory. Jednalo se o starosty, doktory, právníky, soudce, učitele, lékárníky, bohaté podnikatele či místní šlechtu. Pokud místní základna nedovolovala zřídit nový spolek, tak se často tvořila pouze odnož již existující spolku.

Ukazatelem prestiže v lépe postavených rodinách bylo zaměstnávání služebnictva. Jednalo se o pokojské, chůvy, kuchařky nebo kočí. Existoval i rozdíl v rodinných, kde nově formované elity z řad úředníků žily v domácnosti moderního typu, kde povolání a osobní život existovaly zvlášť. U řemeslníků převažovala širší rodina s pomocníky a tovaryši.

Ovšem tyto závěry převzaté hlavně z německé literatury se musely podložit i více než jednou českou studií. Občanské elity byly zastoupeny hlavně sborníkem příspěvků *Občanské elity a obecní samospráva 1848 -1948* z mezinárodní vědecké konference v Brně v roce 2005.¹⁷ V jednotlivé příspěvky popisovaly metody bádání i aktuální stav prací. Z jednotlivých kapitol se daly vyčíst postupy a výzkumné metody autorů. Za první vlašťovky by se daly označit Gary Cohena¹⁸ nebo autorské trio Pavla Horská, Eduard

¹⁷ FASORA, Lukáš. HANUŠ, Jiří. MALÍŘ, Jiří (ed). *Občanské elity a obecní samospráva 1848 – 1948*. Brno 2006. 1. vydání. ISBN80-7325-091-8.

¹⁸ COHEN, Gary.: *Němci v Praze 1861 – 1914*. Praha 2000. ISBN: 80-2460-019-6.

Maur a Jiří Musil,¹⁹ popřípadě příspěvky ze sborníku Mezi liberalismem a totalitou.²⁰ Ucelenější obrysy se tomuto tématu snažili dát Lukáš Fasora, Pavel Kladiwa, Andrea Pokludová, Martin Markel nebo Milan Hlavačka.

Poslední z jmenovaných autorů v roce 2006 vypustil do světa monografii Zlatý věk české samosprávy s podtitulem Samospráva a její vliv na hospodářský, sociální a intelektuální rozvoj Čech 1862 – 1913.²¹ Ve více než jedenácti kapitolách se představuje okresní samospráva v Mělníku a Hořovicích. Publikace se dotýkala industrializace, budování zemské železnice, okresního hospodářských výstav, obecního školství, úředního jazyka nebo defraudace obecního majetku. Nechybělo ani vykreslení několika zajímavých osobností jako příkladu. Snad jediným nedostatkem by se mohlo zdát až přílišné zaměření na okresní úroveň.

O rok později vznikl první díl Lesku a bídy obecních samospráv Moravy a Slezska 1850 – 1914²² s podtitulem Vývoj legislativy, který zpracoval Pavel Kladiwa. Na sto šedesáti stranách došlo k nástinu zákonů v oblasti volebního řádu, okresních zastupitelstev, jednacích jazyka, financí, obecních zaměstnanců, domovského zákona, chudinské péče a městských statut.

V roce 2008 navázal Pawel Kladiwa společně s Andreou Pokludovou a Renatou Kafkovou prvním svazkem druhého dílu.²³ Ten se zaměřil na svých sedmi stech padesáti stranách na muže z radnice. Na prvních sto třiceti stranách došlo ke shrnutí voleb, samosprávy, národnostních sporů i spolkového života. Zbytek se věnoval případům konkrétních měst. Jednalo se o Opavu, Olomouc, Frýdek, Moravskou Ostravu, Vítkovice, Přerov, Nový Jičín a Příbor.

Druhý svazek druhého dílu se zabýval tématem Financí a infrastruktury.²⁴ Trojice autorů se vrátila ke dříve zmapovaným městům a zabývala se jejich plynovody, elektrárnami, pouliční dráhou, vodovody, kanalizacemi, jatky, zdravotní péčí, peněžními

¹⁹ HORSKÁ, Pavla. MAUR, Eduard. MUSIL, Jiří.: *Zrod velkoměsta. Urbanizace českých zemí a Evropa*. Praha 2002. ISBN: 80-7185-409-3

²⁰ PEŠEK, Jiří. LEDVINKA, Václav. (ed.) *Mezi liberalismem a totalitou. Komunální politika ve středoevropských zemích 1848 – 1918. Documenta Pragensia č. 14*. Praha 1997. ISBN: 80-902151-4-9.

²¹ HLAVAČKA, Milan. *Zlatý věk české samosprávy. Samospráva a její vliv na hospodářský, sociální a intelektuální rozvoj Čech 1862 – 1913*. Praha 2006 ISBN: 80-7277-297-X

²² KLADIWA, Pavel. *Lesk a bída obecních samospráv Moravy a Slezska 1850 – 1914. 1. díl Vývoj legislativy*. Ostrava 2007. ISBN: 978-7368-284-2

²³ KLADIWA, Pavel. POKLUDOVÁ, Andrea. KAFKOVÁ, Renata. *Lesk a bída obecních samospráv Moravy a Slezska 1850 – 1914. 2. díl, 1. část Muži z radnice*. Ostrava 2008. ISBN: 978-80-7368-595-9

²⁴ KLADIWA, Pavel. POKLUDOVÁ, Andrea. KAFKOVÁ, Renata. *Lesk a bída obecních samospráv Moravy a Slezska 1850 – 1914. 2. díl, 2. část Finance a infrastruktura*. Ostrava 2009. ISBN: 978-80-7368-738-0

ústavy, školami atd. Další části přibližně tři sta osmdesáti stránkové knihy se věnovaly obecním zaměstnancům, financím a tvorbě rozpočtů, stavebním plánům, železnici a vztahu mezi obcemi a zemskými úřady.

Na konkrétní osoby se zaměřila publikace *Člověk na Moravě v 19. století*,²⁵ kde byli editory Lukáš Fasora, Jiří Hanuš a Jiří Malíř. Společně s dalšími autory se zaměřili na profily obyvatel ve čtyřech skupinách – nositelé modernizace, v rozmanitých kontaktech s moderní dobou, reprezentanti předmoderních časů, na okraji. Z třiceti jedinců se nejlépe hodil Příklad Rudolfa Rohrera, představitele obecní samosprávy²⁶ od Lukáše Fasory. Bez důležitosti rozhodně nebyli ani velkopodnikatel, lékař, advokát, učitel, rolník, hostinský nebo státní úředník.

Na téma lokálních elit vzniklo i několik studentských závěrečných prací: *Obecní samospráva a občanské elity v Poličce 1850 – 1914*,²⁷ *Komunální elity a obecní samospráva Bučovic v éře dvou starostů (1886 – 1914)*,²⁸ *Lokální elity v Horažďovicích 1864 – 1912*.²⁹

Cílem této práce nebylo postihnout všechny a všechno, ale právě naopak. Tato diplomová práce hledala odpovědi na otázky, kdo konkrétně zasedal v obecním výboru. Jaké povolání výborové a jejich náhradníci vykonávaly. A ve třetím bodě, jak vypadal spolkový život v Nechanicích a zda – li se mezi členy vyskovali i výborové. Popřípadě představení několika vybraných příslušníků elity trochu hlouběji. Zároveň s tím srovnání s teorií o redardovaných městech a její potvrzení nebo vyvrácení.

IV. Informační základna – archivní prameny

Prameny k tématu se většinou nacházely v péči Státního okresního archivu v Hradci Králové. Jednalo se fondy: Archiv města Nechanice 1809 – 1945 (1953),³⁰ Berní úřad Nechanice 1850 – 1949 (1950),³¹ Národní škola Nechanice. 1795 – 1953 (1956),³²

²⁵ FASORA, Lukáš. HANUŠ, Jiří. MALÍŘ, Jiří. (ed). *Člověk na Moravě v 19. století*. Brno 2004. ISBN: 80-7325-038-1.

²⁶ FASORA, Lukáš. *Představitel obecní samosprávy – Příklad Rudolfa Rohrera*. IN: *Člověk na Moravě v 19. století*. Brno 2004. ISBN: 80-7325-038-1. s. 124 – 139.

²⁷ KRÁLÍČKOVÁ, Simona. *Obecní samospráva a občanské elity v poličce 1850 – 1914*. Brno 2010.

²⁸ RŮŽIČKA, Jan. *Komunální elity a samospráva Bučovic v éře dvou starostů. (1866 – 1914)*. Olomouc 2009.

²⁹ SMETANOVÁ, Jaroslava. *Lokální elity v Horažďovicích 1864 – 1912*. Brno 2010.

³⁰ Státní okresní archiv Hradec Králové. Fond: Archiv města Nechanice 1809 – 1945 (1953).

³¹ Státní okresní archiv Hradec Králové. Fond: Berní úřad Nechanice 1850 – 1949 (1950).

³² Státní okresní archiv Hradec Králové. Fond: Národní škola Nechanice. 1795 – 1953 (1956).

Městská spořitelna Nechanice 1888 – 1948,³³ Obchodní gremium Nechanice 1884 – 1949,³⁴ Občanský klub Nechanice 1893 – 1901,³⁵ Jednota divadelních ochotníků Kolár Nechanice 1883 – 1964,³⁶ Okrašlovací spolek Nechanice 1884 – 1950,³⁷ Včelařský spolek Nechanice 1888 – 1986,³⁸ Pěvecký spolek Hlahol Nechanice 1887 – 1914,³⁹ Spolek ku polednímu stravování chudých školních dětí Nechanice 1893 – 1948,⁴⁰ Společenstvo různých živností Nechanice.1884 – 1942.⁴¹ Lišila se jejich informační hodnota i velikost, ale všechny dohromady představovaly soubor informací o Nechanicích a jejich obyvatelích.

Archiv města Nechanice⁴²

Jako nejzákladnější pramen by se dal vybrat fond Archiv města Nechanice⁴³, který vznikl v časovém období 1809 – 1945 (1953), a který tvořil odrazový můstek pro sbírání dalších informací o samosprávě města Nechanice. Ovšem pro diplomovou práci postačuje pouze část z mnohem většího celku archivalií. Fond se nacházel v jednom z depozitářů Státního okresního archivu v Hradci Králové. Jeho rozsah zaujímal méně než 10 bm. Z toho bylo zpracováno a inventarizováno 9,50 bm a zatím nezpracováno 0,10 bm. Inventář k tomuto fondu vznikl už v roce 1966 pod jiným názvem než měl samotný fond a to Městský úřad Nechanice 1809 – 1945 (1953) a vytvořil ho J. Wipler.

Dosti podrobné informace o historii fondu dávala pasáž o dějinách fondu, jeho stavu a postupu zpracování v příslušné archivní pomůcce. Až do padesátých let dvacáté století se dokumenty archivu města nacházely v málo využívaných a naprosto nevhodných místnostech a divadelním sále staré městské radnice. Po návštěvě archivního inspektora se uvažovalo o uložení městských dokumentů v muzeu v Hradci Králové, ale k tomu nikdy nedošlo. Uspořádání dostal na starost František Probošt, který musel dokumenty nosit

³³ Státní okresní archiv Hradec Králové. Fond: Městská spořitelna Nechanice 1888 – 1948.

³⁴ Státní okresní archiv Hradec Králové. Fond: Obchodní gremium Nechanice 1884 – 1949.

³⁵ Státní okresní archiv Hradec Králové. Fond: Občanský klub Nechanice 1893 – 1901.

³⁶ Státní okresní archiv Hradec Králové. Fond: Jednota divadelních ochotníků Kolár Nechanice 1883 – 1964.

³⁷ Státní okresní archiv Hradec Králové. Fond: Okrašlovací spolek Nechanice 1884 – 1950.

³⁸ Státní okresní archiv Hradec Králové. Fond: Včelařský spolek Nechanice 1888 – 1986.

³⁹ Státní okresní archiv Hradec Králové. Fond: Pěvecký spolek Hlahol Nechanice 1887 – 1914.

⁴⁰ Státní okresní archiv Hradec Králové. Fond: Spolek ku polednímu stravování chudých školních dětí Nechanice 1893 – 1948.

⁴¹ Státní okresní archiv Hradec Králové. Fond: Společenstvo různých živností Nechanice.1884 – 1942.

⁴² Státní okresní archiv Hradec Králové. Fond: Archiv města Nechanice 1809 – 1945 (1953).

⁴³ WIPLER, Jiří. *Městský úřad Nechanice 1809 – 1945 (1953)*. Hradec Králové 1966.

domů a tam je zpracovávat. Během své práce skartoval nepotřebný spisový materiál, zjistil, že městská korespondence z období před rokem 1914 se nedochovala, ale jeho práce nebyla hlubšího a podobnějšího charakteru. Po jeho smrti v roce 1953 skončily dokumenty v okresním archivu. K převzetí dalších dokumentů okresním archivem došlo v roce 1959 a 1962. Ke konečnému zpracování archiválií a vytvoření inventáře došlo teprve v roce 1966. Při pořádní archivního fondu na konci šedesátých let bylo zjištěno, že existuje velice málo dochovaných dokumentů z období před rokem 1864. Od tohoto období poměrně souvisle běží knihy z jednání městského zastupitelstva, městské rady, účetní knihy a podací protokoly.

Dokumenty byly tříděny dvěma spisovými systémy⁴⁴. První z nich 1879 – 1889 se vyznačoval značením římskými číslicemi. Druhý, který byl trvanlivější od roku 1890 až do roku 1940, využíval písmena abecedy. Na spisech z období 2. světové války značky dokonce chyběly. Jako poslední se do archivu dostala pamětní kniha města Nechanice, která v době vzniku inventáře nebyla součástí fondu. Byly v ní zachyceny nejzajímavější události ve městě mezi lety 1865 až 1949. Jejím největším nedostatkem se zdála být stručnost a zájem pouze o největší události, o kterých je dala zjistit spousta dalších informací v jiných pramenech. A také opožděný vznik záznamů v knize.

Celý fond archivu města obsahoval tři sta dvanáct inventárních čísel v pěti skupinách. V první kategorii, kterou zaujímaly listiny se nacházela pouze jedna jediná archiválie, uvědomnění o povýšení městyse Nechanice na město z roku 1867.

V druhé kategorii byly zvlášť rozděleny knihy pamětní, správní a evidenční. Pamětní kniha se dochovala pouze jedna. Ovšem knihy správní značily inventárními čísly 3 až 34. Jednalo se o protokoly schůzí městské rady, městského zastupitelstva, finanční komise, sociální komise, elektrického výboru, hřbitovní komise a chudinské komise. Pod čísly 35 až 61 se nacházely knihy evidenční, jenž jsou složeny z matriky příslušníků, soupisu příslušníků jinde přijatých, seznamu cizinců, povolení k ženitbě, seznam domovských a pracovních knížek, seznam čeledních knížek, trestní rejstřík, odvodní seznamy, parcelní protokoly a seznam domů a jejich majitelů.

Třetí kategorií archiválií jsou spisy rozdělené na evidenční pomůcky, které začínají inventárním číslem 62 a končí až číslem 134. Další tři inventární čísla patří korespondenci. Po ní následuje dochovaný zbytek spisů z období mezi lety 1890 až 1942.

⁴⁴

WIPLER, Jiří. *Městský úřad Nechanice 1809 – 1945 (1953)*. Hradec Králové 1966.

Jedná se o zmiňovaný systém značení pomocí písmen abecedy.

- A – daňové záležitosti
- B – vojenské záležitosti
- C – cestovní záležitosti
- D – domobrana
- E – výkazy
- F – domovské právo
- G – tresty a pokuty
- H – hnanecké záležitosti
- J – živnostenské záležitosti
- K – vojenské taxi
- L – zdravotní péče
- M – pracovní knížky
- N – chudinské záležitosti
- O – obecní záležitosti a obecní zaměstnanci
- P – vojenské příprave
- R – různé
- S – stavby a veřejně prospěšná zařízení

Jako jediné jsou spisy označené písmenem S vlastními inventárními čísly (155 – 178). Ve zbytku případů se jedno inventární číslo rovná jedné skupině. Jedná se o plány výstavby mostků na lukách, opravu budovy jatek, elektrický podnik, sokolovnu, hasičkou zbrojnici, stavba nové školní budovy, přestavba radnice, dlažbu okresní silnice, kanalizaci a stavba sirotčince.

Od čísla 179 se jedná o čtvrtou kategorii a to účetní dokumentaci jakou jdou pokladní deník a hlavní kniha pro chudinský fond, nadace, hřbitov, lesní hospodářství, jatka, elektrický podnik nebo kniha úvěrů, inventář obecního jmění či deník pivního krejcaru.

Inventární čísla 309 až 312 patří do páté skupiny různé. Jedná se o směs různých drobných informačních zdrojů, které mají spíš charakter sbírky než fondu jako jsou fotografie, novinové výstřižky, plakáty i úřední tiskopisy.

Fond víc než o čemkoliv jiném vypovídá hlavně o samosprávním životě jednoho maloměsta a jeho vývoji. Práce, kterým může poskytnout základnu spadají hlavně do škatulky regionálních. Pouze výjimečně některé informace mohou pomoci v pracích

obecnějšího charakteru. Mělo by se jednat o poměrně objektivní zdroj úředních informací, který má mnoho různých autorů, jejichž soukromý názor může být zastřen zákonnými nařízeními. Mělo by se tedy jednat o poměrně přesný odraz reality, ale musíme si uvědomit, že i jednotliví úředníci a zastupitelé měli své subjektivní názory, které se mohly nebo nemusely promítnout na obsahu tohoto pramene.

Z tohoto pramenu se dá využít veliké množství informací, které mohou být různého směru od stavebního vývoje města, přes správní záležitosti, různé statistické či sociologické studie, které nejvíce omezuje torzovitost pramene ve strašším období nebo opotřebením a nečitelnost dochovaných archiválií.

Jednota divadelních ochotníků⁴⁵

Velice zajímavým pramenem, ale naprosto jiného účelu byly archiválie vztahující se k Jednotě divadelních ochotníků Kolár v Nechanicích z let 1883 až 1964. I tyto archiválie jsou uloženy ve Státním okresním archivu v Hradci Králové. Fond je to malý, neboť má pouhých 0,20 bm, ale je celý zpracovaný. A stejnojmenný inventář pro něj vytvořil v roce 1967 Petr Zimmermann.

Dokumenty divadelní jednoty Kolár byla částečně předána do okresního archivu v roce 1959, kdy došlo k jejich oddělení od materiálů pěveckého spolku Hlahol.⁴⁶ V roce 1962 se do archivu dostal i zbytek dokumentů z rukou školního ředitele J. Kolářského. Obsah fondu je velice dobře zachovalý, ale značně torzovitý a je pravděpodobné, že nebyl sestavován za konkrétním účelem. Knihy oběžníků končí ve 40. letech 20. století, ale protokoly schůzí už o deset let dříve. Naproti tomu spisy nejsou už z období po první světové válce. Sběrka plakátů je velice zajímavá, ale není kompletní ani uspořádaná.

Ke konečné inventarizaci fondu došlo v roce 1967 a obsahem bylo 7 knih a jeden karton.

V archivní pomůcce⁴⁷ se žádné zapsané listiny nenacházejí, a proto prvních šest inventárních patří správním knihám schůzí⁴⁸ a oběžníků. Jako sedmá je vedena evidenční

⁴⁵ SOkA HK. Fond: Jednota divadelních ochotníků Kolár Nechanice 1883 – 1964.

⁴⁶ ZIMMERMANN, Petr. *Jednota divadelních ochotníků Kolár Nechanice 1883 – 1964*. Hradec Králové 1967.

⁴⁷ ZIMMERMANN, Petr. *Jednota divadelních ochotníků Kolár Nechanice 1883 – 1964*. Hradec Králové 1967.

⁴⁸ SOkA HK. Fond: Jednota divadelních ochotníků Kolár Nechanice 1883 – 1964. Inv. č. 1. – 2.

kniha Inventáře divadelních her a rekvizit⁴⁹.

Po ní následuje spisový materiál, který končí spisovým číslem dvacet jedna. Jedná se opět o materiál všeho druhu, jenž zahrnuje korespondenci, novinové výstřižky, plakáty a programy, fotografie, stanovy, materiál z výročních oslav a jiné.⁵⁰

Tento informační pramen se vztahuje hlavně ke spolkovému životu, který sice podléhal určitým zákonným opatřením, ale jeho záznamy jsou spíše soukromého než veřejného rázu. To se projevuje hlavně na spisovém materiálu. Jedná se o pramen využitelný pro práce regionálního charakteru nebo studie zaměřené na kulturní život obyvatel maloměsta. Jeho vypovídací hodnota se povážlivě zvětšuje, pokud se dá do souvislosti s dalšími souvisejícími prameny.

Včelařský spolek v Nechanicích⁵¹

Podobného druhu, jako prameny ke spolku divadelních ochotníků jsou i archiválie k Včelařskému spolku z let 1888 až 1965. Celý fond uložený ve Státním okresním archivu v Hradci Králové má pohých 0,20 běžných metrů.⁵² Počet inventárních jednotek je sice sedmnáct, ale dohromady to dělá osm knih a jeden menší archivní karton. O zhotovení inventáře se stejně jako v předchozím případě postaral Petr Zimmermann v roce 1967. Dochované archiválie se dají využít pro regionální bádání, rozvoji včelařství všeobecně, protože se jednalo o jeden z prvních spolků tohoto typu na královehradecku.

Archiválie z fondu se do královehradeckého archivu dostaly 6. října 1966 a jako velmi zachovalé, ale už samotný spolek část svého spisového materiálu skartoval. Ze zbylých dokumentů se i přesto dá vyčíst hodně informací. Dochovaly se totiž knihy spolku, které obsahují protokoly schůzí od roku 1888 až do 60. let 20. století. Ovšem nejdůležitější je zachování pamětní knihy z období od začátku existence spolku až do druhé poloviny dvacátého století.

Kronika⁵³ včelařského spolku není klasická kniha v pevných deskách, ale naopak pouze sešit o padesáti listech. Stránky jsou zažloutlé, místy s tmavšími fleky, ale papír je velmi

⁴⁹ SOKA HK. Fond: Jednota divadelních ochotníků Kolár Nechanice 1883 – 1964. Inventář divadelních her a rekvizit. Inv. č. 7

⁵⁰ SOKA HK. Fond: Jednota divadelních ochotníků Kolár Nechanice 1883 – 1964. Spisový materiál, karton číslo 1. Inv. č. 8 – 21.

⁵¹ SOKA HK. Fond: Včelařský spolek v Nechanicích. 1888 – 1965.

⁵² ZIMMERMANN, Petr. *Včelařský spolek Nechanice 1888 - 1965*. Hradec Králové 1967.

⁵³ Státní okresní archiv Hradec Králové. Fond: Včelařský spolek v Nechanicích. 1888 – 1965. Pamětní kniha včelařského spolku 1888 – 1962. Inv. č. 1

pevný, hladký, lesklý, kvalitně zachovalý a tvrdší než obyčejný. Text je umístěn pouze na jedné straně listu. Písmo končí na vnější straně asi půl centimetru od hrany stránky a na vnitřní asi dva centimetry. Je použit černý inkoust a písmo patří mezi velice dobře čitelné. Neobjevují se žádné škrty nebo přepisy. Naopak to vypadá jako práce pouze jednoho písaře, což vzbuzuje otázku, jestli pamětní kniha nevznikala až dodatečně nebo jako opis staršího textu. Část do poloviny prosince roku 1914 ukončuje zapisovatel přáním spolku a podpisem se svým jménem. Na základě toho je zřejmé, že se jedná o J. Klepla. Další pokračování končí přibližně rokem 1927.

V jediném kartonu ve fondu⁵⁴ se nacházejí různě čitelné, ale torzovitě dochovalé soupisy spolkových členů⁵⁵ z 20. století, s údaji o počtu jejich včelstev, předpokládaným odvedením množství medu, održení určitých dávek cukru pro včelstvo a samozřejmě bydliště dotyčných včelařů, neboť se nejednalo pouze o obyvatele Nechanic, ale i přelehlých obcí jako Staré Nechanice, Kunčice, Lubno a další. Kromě nich se tam nachází i různé plakáty zvoucí na osvětové přednášky o chovu včelstev a na témata související s pěstováním ovoce. Ale nejedná se pouze o plakáty na přednášky, ale i na kulturní akce jako jsou koncerty, na vnitrospokové akce jako jsou valné hromady. S největší pravděpodobností se jedná o pouhý zlomek ze všech plakátů, které si spolek nechal vytisknout, ale o to lepší kvalitě jsou dochovány.

Součástí fondu⁵⁶ jsou i různé drobnosti z doby po roce 1918. Jedná se o různé brožury se stanovami, jednacím řádem nebo různé nabídkové létáky a katalogy pro včelaře z druhé poloviny dvacátého století a také diplomy jednoho ze zasloužilých nechanických včelařů moderní doby. Hodnotově nepříliš důležité, ale rozhodně velice zajímavá je sbírka receptů na výrobu medoviny a medového vína včetně dávkování a následných způsobů zpracování. Velice zajímavě vypadá i grafické zpracování změn členské základny na přelomu devatenáctého a dvacátého století.

Jedná se o dostatečně dochovaný pramen k dějinám hospodářským a k sdružování lidí s širokou vypovídající hodnotou, která se zvětšuje v souvislosti s dalšími místními fondy podobného typu nebo ve světle úředních záznamů.

⁵⁴ SOKA HK. Fond: Včelařský spolek v Nechanicích. 1888 – 1965. Karton č. 1 Inv. č. 7 – 11, 14 - 17.

⁵⁵ Státní okresní archiv Hradec Králové. Fond: Včelařský spolek v Nechanicích. 1888 – 1965. Seznamy členů 1899 – 1939. Inv. č. 8

⁵⁶ Státní okresní archiv Hradec Králové. Fond: Včelařský spolek v Nechanicích. 1888 – 1965.

Štolbova knihovna

Na území Nechanic existovalo na přelomu devatenáctého a dvacátého století hned několik knihovne a většina z nich byla v rukou jednotlivých místních spolků. Za veřejnou by se dala označit hlavně Štolbova knihovna,⁵⁷ nesoucí jméno autora divadelních her a po dlouho dobu nechanického občana. Časový rozsah fondu Štolbova knihovna Nechanice⁵⁸ je od roku 1894 do 1920. Do archivu se materiál dostal v roce 1959. A dochované archiválie zabírají pouze 0,03 běžného metru, přičemž se jedná pouze o tři inventární čísla v podobě pokladní knihy, knihovního řádu a seznamu přispívatelů. Nejvíce faktů v tomto fondu poskytuje inventární číslo jedna,⁵⁹ protože zbytek se vztahuje pouze k jednomu roku a nic nevypovídá o následných změnách. Bohužel pokladní kniha sama o sobě poskytuje málo informací a její vypovídací síla o chodu knihovny v žádném případě není dostatečná.

Občanský klub⁶⁰

Jedná se o osvětovou organizaci pro celý místní okres nechanický, která by se dala označit za předchůdce dnešních politických stran.

Dokumenty ve fondu jsou v rozsahu mezi lety 1893 až 1901. Po obsahové stránce se jedná pouze o stanovy a protokoly ze schůzí a valných hromad spolku, které jsou v rozsahu čtyři inventárních jednotek a pouze 0,03 běžných metrů.

Do Státního okresního archivu v Hradci Králové se archiválie dostali v roce 1959. Vypovídací hodnota fondu o Občanském klubu v Nechanicích je minimální, což je odvozeno od dvou důvodů. Prvním je titěrné množství dochovaného materiálu a druhým je, že se v nich dá sledovat velice kraťoučkový časový úsek.

Rolnické družstvé na zpracování a prodej zemědělských plodin v Nechanicích

Nechanice patřily svou polohou do venkovské agrární oblasti, kde se chovu domácího zvířectva a hlavně pěstování různých plodin věnovalo mnoho rolníků.⁶¹ Jejich význam jako jednotlivců byl malý v porovnání s velkostatkáři, a proto pro ně bylo výhodné,

⁵⁷ ZIMMERMANN, Petr. *Štolbova knihovna Nechanice 1894 – 1920*. Hradec Králové 1967.

⁵⁸ Státní okresní archiv Hradec Králové. Fond: Štolbova knihovna Nechanice. 1894 – 1920.

⁵⁹ SOKA HK. Fond: Štolbova knihovna Nechanice. 1894 – 1920. Kniha pokladní 1904 – 1920 Inv. č. 1.

⁶⁰ ZIMMERMANN, Petr. *Občanský klub Nechanice 1893 – 1901*. Hradec Králové 1967.

⁶¹ ZIMMERMANN, Petr. *Rolnické družstvo pro zpracování a prodej zemědělských plodin Nechanice 1902 – 1944*. Hradec Králové 1967.

když se sdružovali do větších celků např. družstev.

Celý fond rolnického družstva⁶² se do Státního okresního archivu v Hradci Králové dostal v roce 1959. Bohužel bez nejdůležitějších knih zahrnující zápisy z jednání představenstva, ze zasedání valných hromad atd., které existovaly snad ještě v roce 1944. Přesto se dochovalo deset knih a dva kartony, což je celkem sedmnáct inventárních jednotek v rozměrech 0,45 bm. Pocházejí z časového období mezi rokem 1902 a rokem 1944. Na základě dostupných archiválií se dá vyvodit, že jednou ze zajímavých pěstistelských komodit byla čekanka.

Více informací poskytuje fond pro obchodí dvacátých, třicátých a čtyřicátých let dvacátého století, ale týká se to hlavně níže postavených záležitostí.

Spolek porotců krajského soudu v Nechanicích

Název spolku je trošku závádějící a poskytuje možnost mylné interpretace. Doslovně se jedná o Spolek porotců a jejich zástupců krajského soudu v Hradci Králové,⁶³ ale sídlo spolku se nacházelo v Nechanicích. Ovšem město na řece Bystřic nebylo první lokací spolku, protože ten původně měl svou základnu v Hradci Králové, kde zastupoval zájmy občanů zapsaných v porotních seznamech. Teprve okolo roku 1904 se přestěhoval do Nechanicích.

V roce 1959 převzal a částečně skartoval dokumenty spolku⁶⁴ Státní okresní archiv v Hradci Králové. Nakonec zůstaly pouze tři knihy a karton v rozsahu 0,07 běžných metrů z časového období 1891 – 1936.

Spolek různých živností v Nechanicích⁶⁵

Z ve své době bohatého materiálu cechů se do 21. století dochovalo pouze torzo. Z 6 cechů se vyskytují v SOkA Hradec Králové pouze listiny, privilegia a některé knihy.⁶⁶ Nejstarší dochovaná je kniha mistrů spojených řemesel, která začíná rokem 1695. Většina

⁶² Státní okresní archiv Hradec Králové. Fond: Rolnické družstevé na zpracování a prodej zemědělských plodin v Nechanicích. 1902 – 1944.

⁶³ ZIMMERMANN, Petr. *Spolek porotců krajského soudu Nechanice 1891 – 1936*. Hradec Králové 1967.

⁶⁴ Státní okresní archiv Hradec Králové. Fond: Spolek porotců krajského soudu v Nechanicích. 1891 – 1936.

⁶⁵ ZIMMERMANN, Petr. *Společenstvo různých živností Nechanice 1884 – 1942*. Hradec Králové 1967. (sdružený skupinový inventář)

⁶⁶ Podle historie fondu měl Josef Pešek na počátku 20. století, když psal monografii o Nechanicích k dispozici mnohem více dokumentů vzešlých z tvorby cechů, které se však do dnešní doby nepodařilo nikde dohledat.

archiválií je společná pro cechy i společenstva, protože knihy učedníků, mistrů atd. na sebe plynule navazují a v době jejich vzniku nebyla nutnost mít nové knihy, když se dalo zapisovat do původních. K přijetí dokumentů do archivu došlo v letech 1959 až 1961 od soukromých osob a nic nebylo skartováno. Fond Cech spojených řemesel 1695 – 1859 (1940) má 0,12 bm. Fond Společenstva různých živností v Nechanicích 1884 – 1942 má 24 inventárních čísel, což je 10 knih a 1 karton a celkem 0,30 bm.

Knihy učednických smluv⁶⁷ společenstva různých živností se nachází ve Státním okresním archivu v Hradci Králové, ve fondu Cech spojených řemesel v Nechanicích 1695 – 1859 (1940).⁶⁸ Proč se kniha nenachází ve fondu společenstva? Je to poměrně prosté. Nenachází se tam, neboť samotná kniha se dá vnitřními zápisy datovat mezi roky 1837 až 1911, což znamená, ještě před vznik samotného živnostenského zákona. Až to roku 1884 se tam objevují dva typy zápisů. V obou případech se jedná o zápisy učednických smluv, ale málo podrobné a dle číslování značně torzovité. Je možné, že smlouvy byly propojeny, ale vzhledem k torzovitosti archiválií jednotlivých cechů je to v dnešní době už nezjistitelné.

Od roku 1884 dochází v knize ke sjednocení zápisů⁶⁹ a dochování celé řady smluv od čísla jedna až čtyřem stům. Bohužel i zde dochází k drobným nešvarům, kdy bylo jedno evidenční číslo přiděleno dvěma různým smlouvám nebo stránka byla vytržena. Učednické smlouvy v knize končí rokem 1911, ale pokračují až do roku 1919 ve dvou položkách z fondu Společenstva různých živností v Nechanicích. Kniha má rozměr asi 20 cm x 20 cm x 2cm. Je v tvrdých žluto-černých papírových deskách s černým hřbetem. Vzhledem připomíná obyčejný sešit v pevných deskách. Papír je zahnědlý s tmavšími skvrnami. Černý inkoust se v některých místech propil a ztížil čitelnost textu. Písmo je latinka a jazyk český. Doba učení byla oficiálně stanovena na 2 až 4 roku a poplatky za přijetí a za vyučenou stanovil dohlížení zemský úřad. Zkušební doba mohla trvat maximálně 2 měsíce.

Náležitosti písemné smlouvy:

1. jméno, věk a sídlo mistra s druhem živnosti,

⁶⁷ SOkA HK. Fond: Cech spojených řemesel Nechanice 1695 – 1859. Kniha učednických smluv 1837 – 1911. Inv. č. 3.

⁶⁸ ZIMMERMANN, Petr. *Cech spojených řemesel Nechanice 1695 – 1859 (1940)*. Hradec Králové 1967. (sdružený skupinový inventář)

⁶⁹ SOkA HK. Fond: Cech spojených řemesel Nechanice 1695 – 1859. Kniha učednických smluv 1837 – 1911. Inv. č. 3.

2. jméno, věk a bydliště učedníka,
3. jméno, zaměstnání a bydliště rodičů nebo poručníka nebo zákonného zástupce,
4. přesná doba trvání poměru,
5. závazky ze strany mistra,
6. závazky ze strany učedníka a jeho rodiny,

2. NECHANICE

I. Geografie:

Východočeské Nechanice se rozkládají na levém břehu malé řeky Bystřice, která obec obtáčí ze dvou stran. Jedná se o bažinatou krajinu původně hojně posetou velkými rybníky, ale později zničenými při několika regulacích vodního toku. Zalidňovat se nechanická oblast začala pravděpodobně až ve někdy středověku, protože pro dřívější osídlení zatím neexistují archeologické nálezy. Poloha obce je teoreticky velice výhodná, protože se nalézá přibližně na půl cesty mezi dvěma bývalými královskými věnnými městy, Novým Bydžovem⁷⁰ na západě a Hradcem Králové⁷¹ na východě. Ve vzdálenosti okolo dvaceti kilometrů se nachází další zajímavé město, Hořice. V nejbližším okolí se nachází osada Komárov na severu, necelý kilometr východně vesnice Lubno, a podobně vzdálené Staré Nechanice⁷² na straně západní. Ve větší vzdálenosti jižně ves Kunčice a jihovýchodně obec Hrádek.

Zemědělsky se oblast nachází mezi úrodným Polabím a nevládnějším Podkrkonoším a není přespříliš zalesněná. Časté jarní a podzimní rozlití řeky Bystřice a přilehlého Mlýnského náhonu⁷³ z koryt znemožňovalo využití okolních pozemků pro pěstování obilí a dalších rostlin vhodných pro lidskou konzumaci. Využívalo se jich pouze jako luk pro přímou pastvu dobytka nebo na získání pícniny pro ustájená zvířata. Mezi často pěstované plodiny, kromě tradičních a nejdůležitějších v lidském potravním žebříčku, patřila čekanka a cukrová řepa. Hojně se i v Nechanicích vyskytovaly ovocné sady, kde nejvýznamější podíl patřil švestkám. Nejbližším lesem a zdrojem možného dřeva byla

⁷⁰ První písemná zmínka o Bydžově je z roku 1186 a jedná o dnešní Starý Bydžov. Jeho význam zvyšovala poloha na kladské stezce do Polska. Dominantou byl románský kostel Svatého Prokopa. Na přelomu třináctého a čtrnáctého století došlo k povýšení vsi na město. Někdy na počátku 14. století došlo k přenesení města na výhodnější pozici do větší blízkosti řeky Cidliny – Nový Bydžov. Z poddanství se město vykoupilo v lednu 1569 a stalo se svobodným královským věnným městem. PROKOP, Jaroslav. Nový Bydžov. Praha-Litomyšl 2007. ISBN: 978-80-7185-845-4

⁷¹ První písemná zmínka o Hradci je na darovací smlouvě krále Přemysla Otakara I. z roku 1225, ale samotné město vzniklo daleko dříve, jak dokazují četné archeologické nálezy. Pravděpodobně už na konci 9. století leželo na soutoku Labe a Orlice slovanské hradiště, důležité obchodní středisko a tehdejší doby. Ve 14. století získala Hradec a další města manželka Rudolfa I., Eliška Rejčka. Na královském hradě sídlila od roku 1378 do roku 1393 další ovdovělá královna – Alžběta Pomohanská. Hradec Králové patřil k centrům husitského vojska. K dalším změnám v Hradci došlo při přestavbě hradeb a změně města na jednu z josefínských pevností v druhé polovině 18. století. Opevnění znesnadňovalo vnitřní rozvoj města až do konce 19. století. JAKL, Jan. Hradec Králové. Praha-Litomyšl 2005. ISBN: 80-7185-723-8

⁷² V současné době se jedná o nechanické místní části.

⁷³ V současnosti se jedná o zažitý a mapami užívaný název Mlýnský náhon, vodní tok původně sloužící pro pohon mlýnu ve Starých Nechanicích.

hraběcí Bažantnice, obklopující osadu Komárov.

II. Historie:

První písemná zmínka⁷⁴ o Nechanicích je asi z roku 1228, kdy český panovník Václav I. zaplatil klášteru v Litomyšli část pokut za spásu svého bratra Vladislava. Na stvrzovací listině se mezi svědky objevila i osoba kaplana Petra z Nechanic. Zdá se pravděpodobné, že na počátku 13. století patřila trhovářská ves Nechanice do majetku mocného jihočeského rodu Vítkovců. Během jejich správy nejspíš došlo k povýšení vsi na městečko.⁷⁵ Na přelomu 13. a 14. století se městys v žádných dostupných písemných pramenech neobjevuje. Další ověřitelné zprávy pocházejí až z roku 1311, z knihy svědomí (1311 – 1470) nedalekého města Nového Bydžova. V nich se nachází zmínka o Jindřichu z Nechanic. Informace o majitelích Nechanic jsou velice kusé, ale patřil mezi ně český král Jan Lucemburský nebo Hynek Krušina z Lichtemburka.

Na počátku 15. století se vynořovaly pouze střípkovité útržky z dějin „městečka“ na břehu Bystřice, a proto ani není známo náboženské přesvědčení a postavení místních obyvatel v době husitství. Později se často objevuje jen jméno Markvarta z Nechanic. Jako odúmrtí přešly Nechanice do rukou krále Ladislava Pohrobeka. V roce 1453 je odkoupil Jan z Hazemburka a na Kosti, nejvyšší sudí království českého. Později rychle střídaly různé majitele např. Albrechta z Kolovrat a z Liebštejna či Jana z Valdštejna.

Dostatek pramenů se začíná objevovat až po roce 1516, kdy se majiteli stávají Pecingerové z Bydžína.⁷⁶ Mikuláš Pecinger zakoupil za 1000 kop pražských grošů nejen Nechanice, ale i ves Staré Nechanice, Lhotu, Kunčice, poplužní dvůr a opuštěnou tvrz Hrádek i se vsí. Zanedlouho zemřel a jeho majetek připadl jeho synovi Vilémovi i s

⁷⁴ Historií Nechanic se obsáhle zabývali ve svých monografiích Jan Pešek a Václav Pražák. Mezi knihami obou autorů ve časový rozdíl bezmála devadesát let. PEŠEK, Josef. *Nechanice nad Bystřicí. Minulost do přítomnosti*. Praha 1916. PRAŽÁK, Václav. *Nechanice. Obrázky z historie a života města*. Hradec Králové 2003. ISBN 80-86 472-14-0.

⁷⁵ V obou výše zmíněných monografiích se mluví o městečku, ale výraz městys má totožný význam. Toto vítkovské období údajně připomíná dodnes městský znak, kde na stříbrném štítě nachází červená pětিলistá růže.

⁷⁶ Úváděno také jako Pecingárové z Bydžína. Původem německý rytířský rod, který se v Čechách objevuje v polovině 15. století v okolí Plzně. Na počátku 16. století vykonával Baltazar Pecingár úřad hejtmána na Křivoklátě. Jedním z dvořanů krále Vladislava Jagellonského byl Mikuláš Pecingár (umírá 1516), jenž vlastnil několik statků na Plzeňsku, které si mohl koupit za věno své choti Markéty z Klinštejna. Jeho syn, také Mikuláš, zakoupil Chroustníkovu Hradiště a polovinu Vamberka. Jeho nejstarší syn Jan proslul prudkou povahou a častými konflikty se svými sousedy. Za účast na stavovském povstání propadl majetek čtyř členů rodu koruně. Jednalo se o statky Choustníkovu Hradiště, Kunčice, Nechanice, Vlčkovice a Vamberk. MYSLIVEČEK, Milan. *Velký erbovník, svazek druhý*. Praha 2006. ISBN: 80-7238-521-6

čerstvě vybudovaným rybničním systémem. Vilém Pecinger z Bydžína umírá okolo roku 1566. Novým pánem Nechanic se stává Mikuláš Mladší, který patří mezi velké příznivce Jednoty českých bratří, a proto jim v nepříznivém období poskytuje azyl. Ještě za svého života, v roce 1589, předává Nechanice do péče svého syna Ctibora Smila Pecingera. Poslední majitel z rodu Pecingerů z Bydžína byl veřejně činný a zapojil se do protihabsburského stavovského odboje. Z tohoto důvodu mu statky Nechanice a Kunčice zkonfiskoval stát po roce 1622.

Třicetiletá válka (1618 – 1648) městys zpustošila a snížila i počet obyvatel. Rekatolizací došlo i ke změně náboženských poměrů. Teprve roku 1659 byl v Nechanicích založen první cech. První nechanická katolická fara se tvoří okolo data 1678 a s jejím vznikem souvisí i zmínka o existenci školy, která pravděpodobně vznikla už dříve. Starosti v kraji obyvatelům přinesla bouřlivá selská rebelie (1775).⁷⁷

Opět nastává rychlé střídání majitelů např. Václav Vchynský z Vchynic a Tetova nebo Werdmanové. Už v roce 1661 koupil oba majetky Jan Arnošt Schaffgotsch,⁷⁸ hrabě z Kynastu a Greifenštejna. Hned následujícího roku je slučuje se svým dalším statkem Bílá Třemešná a na konci 70. let 17. století i s panstvím sadovským. Roku 1689 získal pro městys privilegium na sobotní trhy a tři výroční jarmarky, což výrazně posílilo místní ekonomickou situaci. Před svou smrtí se postaral o barokní přestavbu kostela Nanebevzetí Panny Marie a zároveň nechal postavit filiální kostel Svatého Jiří u vsi Hrádek. Rozsáhlý majetek zdědil synovec Jan Arnošt Antonín Schaffgotsch, který působil u apelačního soudu a od roku 1734 jako nejvyšší purkrabí. Roku 1711 založil nové pozemkové knihy a ve 30. letech vymohl městysu další výroční trh. Po jeho smrti vše zdědila manželka Marie Alžběta a po ní roku 1764 další příslušník rodu Václav Arnošt Schaffgotsch, jenž většinu

⁷⁷ Chlumeck nad Cidlinou, kde byla rebelie poražena se nachází přibližně 20 km daleko.

⁷⁸ Schaffgotschové jsou hraběcí rodinou ze Slezska a v jejich erbu se nachází ovce (německy Schaf). Jan z Kynastu (hrad na polské straně Krkonoš) vykonával úřad kancléře a dvorského sudího knížectví Svídnice v polovně 15. století. Jeho synové se postarali o založení tří rodových větví – slezské, české a opavské. Jan Arnošt (1674 – 1747) ze slezské větve, nejvyšší purkrabí království Českého nechal v pražské Panské ulici postavit nádherný reprezentační palác. Karel Schaffgotsch (umírá 1780) byl nejvyšším hofmistrem království a Antonín Schaffgotch (umírá 1811) nejvyšším dvorským maršálkem. Dědicové slezské větve vlastnili majetek v Čechách až do roku 1921.

Jan Arnošt z české větve měl tři manželky ze starých českých šlechtických rodů. Mezi svobodné pány patřil od roku 1658 a od roku 1681 měl titul hraběte. Postupně získal v Čechách panství Bílou Třemešnou, Sádovou a další. Jeho synovci vykonávali významné funkce u panovnického dvora. Jan Oldřich patřil za stavovského povstání k císařské opozici, ale včasně stihl přejít na vítěznou stranu a stal se císařským generálem. Na základě obvinění ze spiknutí s Albrechtem z Valdštejna byl v roce 1634 popraven v Řezně. Jeho potomci přešli ke katolickému náboženství a podařilo se jim zachránit část rodinného majetku. MYSLIVEČEK, Milan. Velký erbovník, svazek druhý. Praha 2006. ISBN: 80-7238-521-6

roku jako tajný rada pobýval ve Vídni.

Po roce 1752 se majetek stěhuje do rukou Václavova syna Václava Arnošta Gundakara. Posledním členem rodu Schlaffgotschů na nechanicko-sadovsku je Jan Arnošt starší sloužící u vojska. Jeho rozhazovačný život majora ho donutil panství prodat roku 1788 Tobiáši Grätzlovi, pánu z Gränzenštejnu.

Hluboce zadlužená panství kupuje v roce 1829 Arnošt Kryštof hrabě Harrach.⁷⁹ V té době hlavním střediskem panství byla Sádová a zámek s parkem, dvorem, kovárnou, palírnou a pivovarem. Ale zámek v roce 1844 i s přílehlými budovami lehl popelem a dočasným správním centrem se stal městyš Nechanice. Téměř všechno úřednictvo a další zaměstnanci se museli přestěhovat přibližně deset kilometrů. Do městečka panské úředníky následovaly i jejich početné rodiny, které se musely vůči domácímu obyvatelstvu jistým způsobem prezentovat. Přísun většího množství lidí si vyžádal zvýšení produkce masa a pečiva, vznikly nové hospody a rozvíjely se obchody s lahůdkami, koloniály i sortiment v trafikách.⁸⁰

Provizorní zázemí panského úřednictva se později stalo nevyhovujícím a jednotlivci i celé rodiny zamířily pryč z Nechanic, do jiných obcí (Kunčice, Dolní Přím) nebo jiná harrachovská panství. Rodu Harrachů v té době patřil palác ve Vídni, panství v Rakousku, Jižních Čechách, Severních Čechách a Východních Čechách (kromě Sádové i Jilemnicko a značná část Krkonoš). Kromě jiného podporovali kostely v Nechanicích, Jilemnicích, Branné, Stěžerách, Rokytnici nad Jizerou, Libčanech nebo Jablonci nad Nisou. Do roku 1886 dosáhla rozloha harrachovských pozemků v okolí Nechanic přes šest tisíc hektarů.

⁷⁹ Původně český vladický rod pochází od jihočeské Kaplice, o kterém se první zprávy objevují ve 13. století. První prokazatelný předek je znám ze 14. století. Česká větev rodu zvaná Harachéři z Harachova byla povýšena v roce 1705 do panského stavu, o rok později získala hraběcí titul a v roce 1732 vymřela. Velký vzestup se v první polovině 16. století povedl rakouské větvi rodu, protože 1577 získali její členové místo v panské stavu českého království. Leonard Harrach získal roku 1524 dolnorakouské panství Rohrau. Jeho syn Karel byl císařem Ferdinandem II. za prokázané zásluhy povýšen roku 1627 mezi říšská hrabata. Z jeho devíti potomků byl nejúspěšnější syn Arnošt Vojtěch, pražský arcibiskup (1622 – 1667), který korunoval tři české krále a několikrát se jako kardinál účastnil volby papeže. Karlova dcera Kateřina Isabela se stala druhou ženou generála Albrechta z Valdštejna a její sestra Maxmiliána manželkou jeho blízkého přítele Trčka. Mužští potomci Karla Harracha založili dvě větve rodu: hlavní rohravskou (vymřelá na konci 19. století) a vedlejší jilemnickou (existující dosud). Jilemnickou větev založil Otto Fridrich, císařský důstojník za Třicetileté války, jenž na konfiskacích získal Brannou a Lomnici. V polovině 19. století nechal František Harrach vystavět zámek Hrádek u Nechanic a rodovou hrobku v Horní Branné u Jilemnice. V době Jana Nepomuka Harracha došlo k vymření rohravské větve rodiny, a proto majetek přešel na jilemnickou část rodu. Titul se ustálil na hrabě z Harrachu na Rohrau a Thannhausenu, pán hrabství Rohrau, svodobný pán na Pruggu a Pürrensteinu, pán panství Jilemnice, Sádová a Strkov. (MYSLIVĚČEK, Milan. Velký erbovník, svazek první. Praha 2005. ISBN: 80-7238-520-8)

⁸⁰ KLEŇHA, Jiří. Harfenictví v Čechách. Historie vandrovnických muzikantů z Nechanic. Praha 1998. ISBN: 80-85805-69-3 s. 52 – 54

Snacha Arnošta Kryštofa, hraběnka Anna z Harrachu, rozená z Lobkovic, se do povědomí občanů zapsala péčí o veřejné blaho. Založila v městysu okolo roku 1841 první nemocnici, dětskou opatrovnu a patřila mezi přední mecenáše místní školy.

Na konci třicátých let devatenáctého století dochází k započetí stavby nového reprezentačního, letního a loveckého sídla pro rod Harrachů, které má i po hospodářsko-správní stránce nahradit požárem zničený zámek v Sadové. Hrabě František Arnošt, syn Arnošta Kryštofa, pro svůj záměr vybral oblast mezi Nechanicemi a vsí Hrádek, kde na zeleném drnu vznikl zámek v anglickém novogotickém slohu. K jeho dokončení došlo ale po dlouhých osmnácti letech. Téměř na konci 19. století dědí sadovský velkostatek prvorozený syn Jan Nepomuk Harrach.

Mezi lety 1865 až 1829 v městysu a od roku 1867 městě, sídlilo centrum okresu nechanického. Okresní samosprávu představovalo zastupitelstvo a okresní starosta. Velice dlouho starostu okresu představoval Jan Nepomuk hrabě z Harrachu. V roce 1865 se jím stal poprvé a podržel si tuto funkci až do roku 1875. Tento úspěch zopakoval i mezi lety 1880 až 1888. Rovněž se mu nedal upřít podíl na povýšení Nechanic na město v roce 1867. Následující majitelé velkostatku dávali přednost životu ve Vídni, v hlavním centru velice čerstvě vytvořeného rakousko-uherského soustátí.

Okres spadal pod hejtmanství v nedalekém Hradci Králové a na jedné straně sousedil s okresem novobydžovským a na straně druhé s královéhradeckým. Tvořilo ho sedmáct osad a čtyřicet dva obcí a dosahoval rozlohy něco okolo 189 kilometrů čtverečních. Stejně jako v jiných okresních městech i zde sídlil okresní úřad, berní úřad, okresní soud, notářství, nemocenská pokladna a další. Zároveň zde existoval městský úřad, nemocnice, různé peněžní spořitelny a záložny, měšťanská škola chlapecká i dívčí, pokračovací škola a četnická stanice. Roku 1902 byla postavena sušárna čekanky, podnik na zpracování ovoce, 1912 cihelna, později malá továrna na výrobu limonád a sodovek nebo jatka.

Velikost Nechanic v počtech domů a lidí⁸¹:

Rok	Domy	Obyvatelé
1833	146	
1841	177	

⁸¹ Údaje pocházejí ze dvou zdrojů. Hvězdičkou * označené roky nesou data uveřejněná Českým statistickým úřadem [<http://www.czso.cz/sldb/sldb10.nsf/obydomy?openform&:570451>] (29.2.2012). Zbytek pochází z knihy KLEŇHA, Jiří. Harfenictví v Čechách. Historie vandrovnických muzikantů z Nechanic. Praha 1998. ISBN: 80-85805-69-3 s. 102. Rozpor zaviněn faktem, že statistický úřad do Nechanic kromě samotného města započítává i okolní obce.

1850		2017
1856	210	
1869*	538	3992
1880*	548	3750
1890	233	
1890*	555	3507
1900*	583	3930
1910	316	2071
1910*	657	3933
1921		1746
1921*	672	3488

Jasný rozpor mezi čísla z let 1890, 1910 a 1921 není zaviněn výpočetní chybou, ale faktem, že statistický úřad měl pod položkou Nechanice zahrnuto město, ale i přilehlé obce Staré Nechanice, Lubno, Tůni nebo Suchou... Za pomoci těchto informací se dá dobře zjistit, že Nechanice čítaly v polovině 19. století přibližně dva tisíce obyvatel. Na přelomu se stoletím dvacátým dochází k nárustu obyvatelstva, ale údaje ze dvacátých let 20. století ukazují pokles na úroveň nižší než před rokem 1850. Přesně stejný počet (v roce 1910 dosahuje počet všech obyvatel téměř čtyři tisíc a samotné Nechanice jich mají dva tisíce tj. 50%. Procentuální údaj potvrzuje i populace z roku 1921, kdy polovina z tří tisíc čtyři sta je sedmnáct obyvatel.) osob bydlí roztroušen v několika okolních vesnicích. Výrazné změny na počátku 20. let 20. století se dají vysvětlit, jako přímé následky světové války, která si vyžádala životy části mužských obyvatel města. Zároveň s tím došlo k poválečným změnám v domácím československém hospodářství i státní správě. Mnoho lidí se rozhodlo hledat nové uplatnění v neagrárních oblastech, neboť v Čechách zůstala značná část průmyslu bývalého habsburského soustátí. Jedná se o známý jev přesídlování lidí z vesnice za prací do měst.

Počet domů nekopíruje vývoj osídlení Nechanic a okolí, protože zatímco počet obyvatel na počátku dvacátých let prudce klesá, tak naopak počet domů stále mírně stoupá. Od roku 1833 do roku 1910 se počet domů ve městě zdvojnásobil. Pouze holá čísla bohužel nemohou ukázat, jaký typ domů byl v daném období preferován a zda-li se nejednalo o výstavbu menších staveb pouze o jedné bytové jednotce. Ve sledované

lokalitě se k nejvyššímu nárůstu domů v desetiletí mezi rokem 1900 až 1910, kdy přibývá hned 74 nových. V desetiletí předtím jich je pouze 29 a vtom poté pouze 15 nových. Za mohutným rozrůstáním sledované lokality s největší pravděpodobností bude příliv financí vydělaných potulnými harfeníky. Na základě vzájemného porovnání počtu domů v roce 1890 a 1910 se ukazuje, že na konci 19. století převažovalo větší množství v okolních vesnicích (555 – 233 = 322), ale už o dvacet let později byla situace úplně jiná (657 – 316 = 341). Počet domů beze sporu stoupal a nadpoloviční většinu stále zaujímaly budovy mimo samotné město, ale rozdíl už nebyl téměř devadesát, ale pouze necelých třicet. Z toho se dá odvodit, že stavební rozvoj v okolí Nechanic možná téměř stagnoval, ale samotné město zažívalo výrazný boom. Bez dalších pramenů se nedá potvrdit nebo vyvrátit, že v místních vesnicích docházelo k přestavbám a zvelebování starších domů na úkor nové zástavby, což by opravdu dokázalo vysvětlit malý přírůstek domů v první dekádě 20. století.

III. Přírodní katastrofy, válka a epidemie:

V 19. století nedocházelo k významnějším událostem v životě obyvatel městečka. Měnily to pouze náhodné živelné katastrofy jako epidemie nemocí, války, nebo požáry. Při jednom z nich oheň zasáhl i kostel Nanebevzetí Panny Marie. Mezi slavnostnější a vítanější záležitosti patřil jarmark, příjezd hraběcí rodiny a divadelní představení místního ochotnického spolku. V roce 1865 došlo v okolí k velkému suchu a následující rok se blízkým okolím přehnal rakousko-pruská válečná mašinérie, protože 3. července 1866 se v okolí Nechanic odehrála rozhodující bitva u Sadové⁸² (Hradce Králové). Saská armáda dokonce měla své přesunuté linie ve Starých Nechanicích a následně ustupovala přes Nechanice a Lubno na Probluz. Centrum bojiště bylo od Nechanic vzdáleno něco okolo dvanácti kilometrů. Vojska zpusťila okolní pole a vítězní Prusové připravili domácí obyvatelstvo o zásoby střídané na zimu a v některých případech i o majetek. Pozdější povýšení městysu na město bylo satisfakcí za utrpěné škody.

Dne 14. září 1827 došlo k velkému požáru,⁸³ který zničil třicet pět dřevěných domů, dvacet tři stodol a zanechal bez střechy nad hlavou téměř padesát rodin⁸⁴. Zároveň

⁸² Užívá se i označení u Hradce Králové nebo na Chlumu.

⁸³ PRAŽÁK, Václav. *Nechanice. Obrázky z historie a života města*. Hradec Králové 2003. ISBN 80-86 472-14-0 s. 17

⁸⁴ KUDRNÁČ, Václav. *Úplný adresář a popis politického okresu Královéhradeckého. Okresy: Králové Hradec,*

nevratně poničil místní kostel. Následovaly jiné požáry v letech 1833, 1835, 1836 i 1837. Druhý z nich 7. června 1833 vznikl na území výroby punčoch a zasáhl třináct budov. Následující 23. března 1835 zničil starou faru a čtvrtý z 11. prosince 1836 jenom sedm domů. Při ohni z 27. října 1837 plameny poškodily jedenáct stodol a tři a dvacet domů. Později hořelo nejméně čtyřikrát.

Jedna z prvních epidemií cholery město zachvátila v roce 1831 a další ji následovala přibližně za dvacet let, kdy zemřelo skoro sto dvacet občanů. Novou epidemií cholery přinesla válka v roce 1866, ale s ní se objevil i tyfus nebo úplavice. Vlhké okolí obce bylo pro rozvoj nemocí a výskyt komárů velmi příznivé.

IV. Průmysl, výrobní podniky a hostince:

Velký parní mlýn v Lubenské/Palackého ulici nechal postavit Antonín Čerych někdy po polovině století. Někdy na přelomu 19. a 20. století vznikla v Nechanicích továrna bratří Novákových na stroje a koupací vany. Kromě jiného z peněz jedné z harfanických rodin vznikla mezi městem a Lubnem cihelna, která hned dvakrát během krátké doby vyhořela.

Velice se rozmohlo sadařství, kdy se sázely ovocné stromy okolo silnic, na zahradách nebo mezích. Stalo se z toho výborné vedlejší povolání, ať už se jednalo o samotné sadaření, hlídání stromů, sklizení ovoce nebo vaření povidel. Jenom samotné město vlastnilo několik tisíc stromů švestek⁸⁵. Kromě nich se pěstovaly třešně, jabloně a hrušně. Eduard Novopacký, nechanický krejčí, se u příbuzných naučil vypalovat ze švestek slivovici a společně s dalšími obvyvateli založili vlastní prosperující společnost pálenic.

V roce 1902 vznikly ve městě dvě sušárny čekanky. Jednu prozvala firma Andrla a spol. a druhou speciálně založené družstvo. Jejich polotovary zpracovala místní firma Josefa Bednáře na kávové náhražky, v které pracovalo necelých třicet zaměstnanců. Uvažovalo se o vybudování cukrovaru, ale kvůli absenci železničního spojení se nikdy nerealizoval.

Hospodských zařízení se nacházelo ve městě hned několik, což pravděpodobně zavinila jejich malá velikost. Většinu provozovali místní obyvatelé u sebe doma. Doprovodné hospodské zázemí často využívaly místní spolky pro svá představení, schůze nebo zkoušky. Představitelé města využívali těchto podniků pro výběr pivního či kořelečného

Hořice, Nechanice a veškeré politické obce a osady. Turnov 1903. s. 8 - 10

⁸⁵ PRAŽÁK, Václav. *Nechanice. Obrázky z historie a života města.* Hradec Králové 2003. ISBN 80-86 472-14-0 s. 73 - 74

krejcaru, což pomohlo finanční dávkou vzniku nejedné místní školní budovy nebo veřejně prospěšné stavby. Krátký příklad hostinců⁸⁶: U města Prahy, U Koruny, U Vykuka, Vyskočilův, Hyršlův, Doskočilův, U Prokopů, Kudrnáčův, U jelena. Velice prominentní postavení mezi výčepy měla Radnice, která jak její název napovídá, sídlila v budově městské radnice. Její součástí byl kromě městských jednacích místností i divadelní sál se šatnou pro herce a dalším zázemím. Toto uspořádání mělo své výhody hlavně v době konání větších společenských akcí, divadelních představení nebo koncertů místních spolků. Kromě toho v hospodářském zázemí žil v malém bytě městský strážník. Kromě toho v jejím areálu bylo i vězení a stáje.

Další význačné postavení patřilo výletnímu/zájezdnímu hostinci Hůrka, jenž se nacházel v panském majetku hraběte Harracha. Velkou nelibost zástupců města vzbudila přístavba sálu v roce 1894, neboť poskytl nové zázemí divadelnímu a pěveckému spolku a snížil zisky radničního hostince. Původně stál poměrně daleko od centrální městské zástavby, ale harfanickým ekonomickým rozmachem v jeho sousedství vznikaly domy za peníze hudebníků a jeho sousedství vyrostala nechanická nemocnice a na počátku 20. století i Štrossovi sady (park spojený s bývalým hřbitovem č. 2)⁸⁷.

Kromě toho se v Nechanicích nacházelo i značné množství různých řemeslnků sdružených v živnostenských společenstev a značné množství obchodníků. Velice významné podniky vlastnila hraběcí rodina Harrachů např. lihovar a cukrovar v Sadové. Existoval cukrovar v Syrovátce, pivovary v Sadové a Stěžerách, mlýn a pila v Kunčicích.

⁸⁶ KUDRNÁČ, Václav. *Úplný adresář a popis politického okresu Královéhradeckého. Okresy: Králové Hradec, Hořice, Nechanice a veškeré politické obce a osady*. Turnov 1903. s. 10 v části věnované nechanickému okresu.

⁸⁷ První známý hřbitov se v Nechanicích nacházel hned vedle kostela. Druhý na území dnešních Štrossových sadů. Třetí roku 1911 vyrostl na polích mezi Nechanicemi a Kunčicemi.

V. Rok 1866

V roce 1806 zanikla Svátá říše římská národa německého a na jejím místě se postupně vytvořilo volnější uskupení německých států v čele s Rakouskou monarchií. Okolo roku 1848 a 1849 se na sněmu ve Frankfurtu nad Mohanem objevila dvě řešení budoucí německé situace, které stály u zrodu prusko-rakouského sporu.⁸⁸ Jedno z řešení bylo tzv. Velkoněmecko, jenž znamenalo sjednocení Německa a zahrnovalo i Rakouskou monarchii. A druhé tzv. Maloněmecko, což zahrnovalo spojené Německo, ale bez Rakouska a v čele by stálo Prusko. V Německém spolku mezi sebou celá padesátá léta 19. století soupeřily Rakousko a nejsilnější z německých států, Prusko. Jednalo se o soupeření v rovině hospodářské, politické a nakonec i válečné.

V roce 1858 došlo v Prusku k vnitřní změně, při které se princ Vilém (králem 1861-1871) stal regentem a v čele diplomacie stanul předseda vlády a ministr zahraničí, Otto von Bismarck. Ze všeho nejdříve odřízl Rakouskou monarchii z nově formovaného Německého celního spolku a poté ji přizval do války s Dánskem o vévodství šlesvické a holštýnské, v roce 1864. Nejasně zavřená vzájemná dohoda mezi oběma státy vytvořila záminku pro vypuknutí válečného konfliktu. V polovině února 1866 došlo vydání pruského královského rozkazu k mobilizaci asi pro čtyři desetitisíce mužů. Rakousko během jednoho měsíce v reakci na to, přesunulo část své vlastní armády od okolí Olomouce.

Na počátku června vstoupila pruská vojska na území holštýnského vévodství. Rakousko navrhlo, aby došlo k mobilizaci německé spolkové armády a na to reagovalo Prusko vystoupením z Německého spolku. Sasko, Hessensko a Hannoversko, které podpořili návrh Rakouska dostali nabídku na neutralitu, ale odmítli ji a pruská armáda zamířila na jejich území. Ze započetí konfliktu obviňovala jedna válečná strana druhou.

Mezi 15. a 16. červnem 1866 došlo k bleskovému útoku na menší členy Německého spolku. Během několika dnů všechny tři státy podlehly pruské armádní mašinerii. Kapitulovalo i město Frankfurt nad Mohanem. Na přelomu 22. a 23. června se naplnila prusko-italská dohoda a italská armáda začala podnikat bojové akce proti Jižní armádě Rakouska.⁸⁹

Ve stejný den se Labská pruská armáda přesunula přes české hranice v okolí Šluknova a bez rakouského odporu si to zamířila přes Lužické hory. Do pohybu do Čech k Liberci se dala i I. pruská armáda, pod velením prince Bedřicha Karla. Korunní princ Bedřich

⁸⁸ TANEČEK, Luděk. TANEČEK, Lukáš. PRAŽÁK, Václav. *Memento 1866. Dokument o lidské tragédii na bojištích severovýchodních Čech*. Hradec Králové 2001. ISBN: 80-86472-01-9 s. 8

⁸⁹ TANEČEK, Luděk. TANEČEK, Lukáš. PRAŽÁK, Václav. *Memento 1866. Dokument o lidské tragédii na bojištích severovýchodních Čech*. Hradec Králové 2001. ISBN: 80-86472-01-9 s. 12 - 13

Vilém měl na starosti 2. pruskou armádu, která se do severovýchodního pohraničí dostala ve třech rozdělených proudech, aby se na území Čech opět spojila v jeden celek, jak to nařizoval Moltkeho⁹⁰ bojový plán.

Rakouské vedení nedokázalo držet krok s pruským protivníkem. K prvním bojovým srážkám došlo 23. června 1866 u Chrastavy a 24. června u Dlouhého Mostu. Liberec padl bez většího boje. Pak následova Turnov, který bránilo vojsko pod vedením hraběte Clam-Gallase, jehož úkolem bylo udržet linii na řece Jizeře do příchodu posil ze Severní rakouské armády. Od Mnichova Hradiště obě zneprátené armády mířili směrem na Sobotku a Jičín.

Princ Bedřich Vilém s 2. pruskou armádou dostal rozkazy přesunout se ze Slezka, kde měl bránit rakouské armádě vpádu do jeho pruské části, přestože Severní armáda se k takovému kroku neodhodlala. Došlo k rozdělení na tři proudy mířící na Trutnov, do Broumova a k Náchodu. 29. června opustil pruský král Vilém I. společně s generálním štábem Berlín a ve společnosti Bismarcka a ministra války Roonema a náčelníka štábu Moltkeho. Druhý den dorazili do dobytého Liberce.

Ve stejnou dobu, kdy pruské armády pronikaly na české území se hlavní část Severní armády vydala na pochod z Olomouce. Na místo určení k Jizeře měly dorazit pěším pochodem, který jim měl trvat okolo deseti dní. Po železnici byly posílány zásoby a munice. 27. června dorazila Severní armáda k Josefově, kde si Ludvík Benedek zřídil velitelské stanoviště.

27. června došlo ke střetu u Náchoda⁹¹, kde se Rakušané se po prohře stáhli k České

⁹⁰ Helmuth Karl Bernard Moltke: Narodil se 26. října 1800 v Parchimu (Meklenbursko) a zemřel 24. dubna 1891 v Berlíně. Od roku 1812 se mu dostávalo vzdělání na vojenské škole v Kodani, kterou opustil v roce 1819 v hodnosti poručíka a nastoupil do dánské armády. O tři roky později vstoupil do pruských služeb a za deset let se dostal do pruského generálního štábu. V roce 1835 (zdroj uvádí rok 1855, což se vzhledem k následujícímu číselnému údaji zdá nesprávné) se mu při cestě po Východě dostalo příznivého přijetí u tureckého sultána Mahmuda, kterému posléze pomáhal několik let v reorganizaci turecké armády. V roce 1846 se stal pobočníkem pruského prince Jindřicha. V roce 1847 patřil ke generálnímu velitelství v Porýní. Mezi lety 1849 – 1855 zastával funkci náčelníka generálního štábu 4. armádního sboru a od roku 1856 působil jako pobočník prince Bedřicha Viléma. O dva roky později byl jmenován náčelníkem generálního štábu celé pruské armády a generálporučíkem. Vypracoval operační strategii proti Dánsku a doprovázel prince Karla Bedřicha do bojů v letech 1863 až 1864. Bitvy v roce 1866 u Sadové se účastnil jako generál pěchoty ve společnosti krále a řídil následné pruské tažení směrem na Vídeň. Společně s Bismarckem vyjednával následné podmínky prusko-rakouského míru a za zásluhy získal pruský řád černého orla a finanční odměnu. Mezi lety 1866 až 1870 působil jako poslanec na severoněmeckém sněmu. Podílel se na tvorbě válečné strategie proti Francii a velel armádě při pruské výhře. Za to se mu dostalo povýšení na hraběte a polního maršálka a získal vysokou finanční odměnu. Od roku 1872 měl své místo v panské sněmovně Německé říše. V roce 1888 přestal být náčelníkem generálního štábu a stal se předsedou komise pro obranu říše. Jeho osvědčenou strategií byl přesun v několika proudech a následný společný útok na nepřítele. Napsal několik různých děl o svých cestách, své paměti a vyšly i jeho souborné parlamentní řeči. OTTO, Jan. *Ottův slovní naučný. Ilustrovaná encyklopedie obecných vědomostí*. Praha 1901 sv. 17

⁹¹ TANEČEK, Luděk. TANEČEK, Lukáš. PRAŽÁK, Václav. *Memento 1866. Dokument o lidské tragédii na*

Skalici. Tam se konala další bitva. Ve stejnou dobu, kdy došlo ke střetu u Náchoda, tak zamířila I. pruská armáda na Trutnov.⁹² Rakušané nestihli včas obsadit všechny důležité kopce okolo města. V čele stanul podmaršálek Gablenz, situaci odhadl jako velice nevýhodnou a nechal vojsko stáhnout. Později vršky okolo Trutnova musel znovu dobýt. Po krátké bitvě padl do rukou Prusů i Dvůr Králové nad Labem. Na jičínsku⁹³ se hrabě Clam-Gallas společně se saským princem Albertem snažili řídit rozkazem udržet jizerskou linii, i když je pruská vojska nutila k ústupu. Z důvodu špatného zpravodajského zázemí oba vybrali taktiku založenou na obraně Jičína. Saské vojsko se následně stáhlo do okolí Smidar a rakouské k Hradci Králové.

2. pruská armáda se sjednotila u Dvora Králové a navázala fyzický kontakt s 1. pruskou armádou do 1. července 1866. Rakouský velitel Benedek⁹⁴ přesunul své stanoviště z Dubence do hradeckého hostince⁹⁵ „U města Prahy“ a poslal k císaři Františku Josefu I. několik telegramů o špatném vývoji situace a možném přesunu vojsk na Pardubice a Olomouc. První dva červencové dny proběhly bez náročnějších střetů a obě vojska přesouvala na výhodnější pozice. Benedek naplánoval rozhodující bitvu v okolí Hradce Králové, na jeho pravém břehu a na výšinách Chlumu, Lípy a Probluze.

Mezitím se všechny tři pruské armády objevily na území nepříliš vzájemně vzdáleném. Labská armáda se zdržovala v okolí Vysokého Veselí a Smidar, 1. pruská na pomezí Jičína a Hořic a 2. pruská armáda u Dvora Králové. V Jičíně došlo 2. července k poradě vrchního pruského velitelství, na které se rozhodlo vyčkávat, neboť se předpokládalo, že rakouské

bojištích severovýchodních Čech. Hradec Králové 2001. ISBN: 80-86472-01-9 s. 16

⁹² TANEČEK, Luděk. TANEČEK, Lukáš. PRAŽÁK, Václav. *Memento 1866. Dokument o lidské tragédii na bojištích severovýchodních Čech.* Hradec Králové 2001. ISBN: 80-86472-01-9 s. 34 - 35

⁹³ TANEČEK, Luděk. TANEČEK, Lukáš. PRAŽÁK, Václav. *Memento 1866. Dokument o lidské tragédii na bojištích severovýchodních Čech.* Hradec Králové 2001. ISBN: 80-86472-01-9 s. 46 - 47

⁹⁴ Ludvík Benedek: Narodil se v uherské Šoproni v roce 1804 a zemřel v roce 1881 ve Štýrském Hradci. Dostalo se mu vzdělání ve vojenské akademii ve Vídni, odkud roku 1822 nastoupil do 27. pěšího pluku jako praporčík. O jedenáct let se dostal do generálního štábu, kde se mu v roce 1835 dostalo povýšení na setníka a v roce 1840 na majora u 37. pěšího pluku a jmenován pobočníkem zemského velitelství v Haliči. Za tři roky došlo k jeho povýšení na podplukovníka a za další tři na plukovníka. Vyznamenal se při povstání u Gdówa a Veličky, za což získal Leopoldův řád. V roce 1847 se stal velitelem 33. pěšího pluku v Lombardii. V revolučním roce 1848 převedl své muže beze ztát z Pavie do Mantovy a podařilo se mu porazit Piemont. Získal řád Marie Terezie a Leopoldův kříž pro velitele. 1849 získal pozici generálmajora a velení v záložní brigádě dunajské armády v Uhrách. Vyznamenal se v bitvách u Rábu, Starého Szönye, Sirku aj. a byl raněn. Získal funkci generálního náčelníka štábu 2. armády v Lombardsku-Benátsku, majitelem 28. pražského pěšího pluku a držitelem Vojenského kříže za zásluhy a řádu Sv. Anny s brilianty. V roce 1852 byl povýšen na podmaršálka a v roce 1857 i tajným radou. V roce 1859 slavil úspěch u Solferina. V roce 1860 se stal náčelníkem generálního štábu a putoval do Uher jako správce vojenský i politický. Jeho úspěšná vojenská kariéra skončila 3. července 1866 prohranou bitvou u Hradce Králové, která rozhodla o prohrě Habsburské monarchie v Rakousko-pruské válce. Po válce skončil před vojenským soudem, který rozhodl o jeho odchodu do penze. V ústraní dožil svůj život ve Štýrském Hradci. OTTO, Jan. *Ottův slovní naučný. Ilustrovaná encyklopedie obecných vědomostí.* Praha 1890 sv. 3

⁹⁵ TANEČEK, Luděk. TANEČEK, Lukáš. PRAŽÁK, Václav. *Memento 1866. Dokument o lidské tragédii na bojištích severovýchodních Čech.* Hradec Králové 2001. ISBN: 80-86472-01-9 s. 56 - 57

vojsko buduje pozice na levém břehu řeky Labe. Při návratu do svého štábu princ Bedřich Karel obdržel důvěryhodné zprávy o pozicích rakouské armády na pravém říčním břehu a na jejich základě připravil plán útoku celou silou 1. pruské armády, což si nechal potvrdit od Moltkeho, jenž zároveň uvedl do pohybu 2. pruskou armádu a Labskou armádu.

Jednotlivé jednotky rakouského vojska dostaly 3. července rozkaz zaujmout postavení o délce dvanácti kilometrů. Saský sbor se měl soustředit u Popovic a Třesovic, se zálohou a lehkou jezdeckou divizí u Přímu. Předsunuté postavení kopírovalo tok malé řeky Bystřice od Třesovic až po Kunčice, s výjimkou obce Staré Nechanice, kde bylo před řekou. Část saského vojska během odpočinku trávila čas v městysu Nechanice. Střední část rakouské linie se táhla od Svobodných Dvorů, přes Lípu až ke Chlumu. Pravé křídlo zaujímal území mezi Chlumem, Nedělištěm a Lochenicemi. Zálohy zaujímal postavení u obcí Rosnice, Všestary, Světí nebo Bříza. Benedekovo vojenské stanoviště se nacházelo na výšině v okolí Chlumu a Lípy.

Počasí z 2. na 3. července zahrnovalo déšť a ranní mlhy. Pruské armády vrazily na pochod ze svých stanovišť uprostřed noci a rakouské vojsko zaujalo své pozice za svítání. Saské oddíly změnilly své pozice z Popovic a Třesovic na probluzské a hornopřímské návrší s předsunutými oddíly v Nechanicích. Ráno začaly pruské jednotky tlačit na předsunuté rakouské u Stračova, Sovětic a Hněvčevse. Od vsi Dubu mířili Prusové k Sadové. K prvnímu většímu střetnutí bitvy u Hradce Králové došlo v okolí lesa Holá. Další útoky mířily na Máslojedy a Čistěves. Brzy poté dorazil do Dubu pruský král Vilém s Moltkem a zřídili si tam své stanoviště pro bitvu. Zpočátku pruský proud zdržovala rakouská dělostřelecká palba, ale po přesunu baterií k Lípě a Chlumu došlo k dobytí vsí Sadová, Dohalice, Dohaličky a Mokrovousy. Kruté boje se sváděly o lesní porosty Svíb a Holá. Uprostřed bojiště se příliš nedařilo 1. pruské armádě, která očekávala příchod korunního prince s 2. pruskou armádou od Dvora Králové.

Labská armáda ráno zaútočila na Nechanice přes Staré Nechanice, odkud byla vytlačena část saských vojáků, jenž zničili místní most přes Bystřici. Nechanice byly brzy dobyté a Sasové zamířili skrz Lubno k oběma Přímům. Zničení nechanického mostu zpomalilo postup pruské techniky a poskytlo saským vojákům čas na přemístění do ochrany dělostřelců na Probluzi. Pruský velitel rozkázal obejít rakouskou palbu přes Hrádek a napadnout z jihu postavení Rakušanů na Horním Přímu. Po dlouhém boji padla Probluz a Hornímu Přímu hrozilo akutní riziko obklíčení. Okolo poledne se Benedek u Lípy dozvěděl o přibližující se 2. pruské armádě. Přesuny vojáků bojujících o les Svíb se protahly a část armády korunního prince bez větších bojů obsadila Hoříněves, Neděliště a

Lochenice, kde rakouské vojáky zahнала přes Labe. V ohrožení se ocitlo postavení rakouské armády u Rozběřic a na Chlumu. Benedek musel nasadit zálohy, které získaly nazpět Rozběřice, ale Chlum udržel jejich nepřítel. Po několika neúspěšných útocích došlo k obrovským ztrátám na rakouské straně a naopak Prusové začali útočit proti Lípě.

V okolí Lípy došlo ke spojení 1. a 2. pruské armády a pozdě odpoledne rozkázal Benedek ústup k Hradci Králové, protože hrozilo nebezpečí, že trasu odřízne Labská armáda. Moltke se snažil ustupující Rakušany odříznou jezdeckem, ale proti němu vyrazily Benedekovy jezdecké zálohy. K masivnímu střetu obou jízd došlo nedaleko Střezetic, což za cenu velkých ztrát poskytlo čas ustupujícím. K druhému střetu se stejným výsledkem došlo v okolí Dlouhých Dvorů. Ústup byl velice chaotický a vojáci nemohli najít mosty a někteří z nich se utopili v okolních řekách. I pruskému vojsku docházely síly, a proto nepronásledovalo protivníky, ale snažilo se najít čas k odpočinku a znovu zorganizovat. Znovu do pohybu se pruské armády daly až 5. července.

Mezitím Severní armáda ustupovala k Třebechovicům, Holicům a Pardubicům a jen pomalu se seskupovala zpět. A pokračovala dále přes Moravskou Třebovou, Svitavy a Lanškroun k Olomouci.⁹⁶ Den po bitvě se Gablenz snažil vyjednávat u pruského krále, ale jeho poselství bylo zamítnuto.

Krátce po bitvě začalo docházet k pohřbívání mrtvých a ošeteřování raněných Prusů jejich spolubojovníky. Nevýhodou raněných vojáků Habsburské monarchie bylo, že nedošlo k potvrzení platnosti Ženevské konvence z roku 1864, jež slibovala, že vítěz zajistí pomoc i raněným nepřátelům. Na rakouské straně zemřelo přes pět a půl tisíce mužů, přes sedm tisíc jich bylo pohřešováno, šestnáct tisíc raněno a okolo dvanácti tisíc padlo do zajetí. Prusové přišli o necelé dva tisíce vojáků, sedm tisíc jich bylo raněno a necelých tři sta mužů pohřešováno.

Pruské armády se rozdělily a mezi jejich cíle patřila Praha a Vídeň. Část pruských vojsk se dostala do Prahy a do Plzně. 1. pruská armáda putovala přes Chrudim a Brno k Vídni. Labská armáda mířila okolo Havlíčkova Brodu, Jihlavy a Znojma k Dunaji. 2. pruská armáda šla ve stopách Severní armády.

Po porážce Itálie se část rakouské Jižní armády začala přesunovat směrem k Vídni. Vnikla nová spojená armáda v čele s arcivévodou Albrechtem a Benedekem jako jeho podřízeným. 12. července dostal zbytek Severní armády rozkaz přiblížit se na nové pozice blíže k hlavnímu městu monarchie, ale opustit Olomouc se povedlo pouze několika

⁹⁶ TANEČEK, Luděk. TANEČEK, Lukáš. PRAŽÁK, Václav. *Memento 1866. Dokument o lidské tragédii na bojištích severovýchodních Čech*. Hradec Králové 2001. ISBN: 80-86472-01-9 s. 82 - 83

jednotkám po železnici. Ostatní putující pěšmo se museli potýkat s pruskou armádou. O den později vstoupila do Brna armáda korunního prince Bedřicha Viléma. Bedenek musel se zbytkem armády postupovat velkou oklikou a do Bratislavy dorazil až v době příměří.

Strategicky velmi hodnotná se při plánování útoku na Vídeň jevila Bratislava, pro svou výhodnou polohu a most přes Dunaj. Moltke se před útokem na samotné hlavní město nejdříve rozhodl podniknout útok na Bratislavu. V jejím okolí u Lamače došlo k poslednímu střetnutí Rakousko-pruské války v roce 1866, které nemělo žádného vítěze, neboť ho přerušila diplomatická jednání o míru. Prusko se rozhodlo nezaútočit na Vídeň, protože to nenaplňovalo Bismarckovi politické cíle, a protože se začalo tenčít množství zásob a mezi vojáky hojně řádila cholera a další nemoci.

Už 21. července došlo v Mikulově k dohodě příměří a stanovení předběžných mírových podmínek. K uzavření mírové smlouvy došlo 23. srpna v Praze. Poslední prušští vojáci opustili území monarchie 19. září.

Válka neovlivnila pouze evropské politické dějiny, ale i každodenní život obyčejných občanů zpustošených území. Úroda byla zničena, domy pobořeny a jenom následné nemoci jako tyfus, úplavice nebo cholera si vyžádaly pravděpodobně desetitisíce obětí z řad civilistů i vojska⁹⁷. Mezi nejhůře zasažené oblasti patřilo okolí Hradce Králové a přilehlých obcí, kde se udála nejdůležitější bitva.

Po skončení bitvy 3. července 1866 zabíralo pruské vojsko koně a další tažná zvířata, zabavovalo obilné a moučné produkty, pivo, víno, tvrdší alkohol, mastné výrobky a seno⁹⁸. Docházelo i ke krádežím, zabíjení dobytka a drůbeže domácího obyvatelstva. Ničení postihlo i některé vesnice a hlavně pole a louky, kde se bojovalo. Téměř zralá úroda byla spálena, rozdupána a rozježděna. Rozmohlo se rabování a některé domy byly srovnány se zemí. Všechny škody, ale na svědomí neměla vojska, neboť po bitvě využili situace bezcharakterní zloději a začali rabovat v prázdných domech nebo olupovali mrtvé či ranné přímo na bojišti.

Po boji zůstali na místě tisíce mrtvých, raněných, nevybuchlá minice, pozůstatky granátů i vojenské výzbroje a mrtvolky koní. Obyčejná stavení často poskytla útočiště raněným vojákům, pro které už nebylo místo v lazaretech, školách, kostelích, hostincích nebo zámcích. Zdravotní péče byla nevalná, protože se nedostávalo léků, zdravotnického materiálu a dokonce i doktorů. Časté a v rychlosti provedené amputace končetin končili i

⁹⁷ TANEČEK, Luděk. TANEČEK, Lukáš. PRAŽÁK, Václav. *Memento 1866. Dokument o lidské tragédii na bojištích severovýchodních Čech*. Hradec Králové 2001. ISBN: 80-86472-01-9 s. 86 - 87

⁹⁸ TANEČEK, Luděk. TANEČEK, Lukáš. PRAŽÁK, Václav. *Memento 1866. Dokument o lidské tragédii na bojištích severovýchodních Čech*. Hradec Králové 2001. ISBN: 80-86472-01-9 s. 6

přes lékařskou péči smrtí pacienta. V letním počasí se brzy začaly šířit nakažlivé nemoci např. cholera, což si vyžádalo rychlé pohřbívání mrtvých těl lidí i zvířat.

Mrtvoly padlých končily často v hromadných hrobech, které vykopali místní obyvatelé různě po krajině. Jejich položení se značilo zabodnutou puškou, provizorním křížem, větvemi ze stromů nebo jen znakem v hlíně. Během několika týdnů se objevili pozůstalí pátracíci pro svých příbuzných, padlých vojácích. Docházelo k otevírání hrobů, exhumaci a ukládání těl na místních hřbitovech nebo odvezení do domovské obce či vlasti. Začalo se užívat kvalitnějšího označení hrobů a rostly kamenné pomníky i celé vojenské hřbitůvky. Symbolizovaly moc, slávu, udatnost nebo neštěstí a smutek. Na území bitvy z 3. července 1866 existovalo přes čtyři sta šedesát hrobů, památníků, hrobových šachet nebo celých vojenských hřbitovů. Kromě toho existovala v roce 1866 další starší bojiště ve Východních Čechách (Jičínsko, Trutnovsko, Náchodsko...).

Nejvíce se připomíná kopec Chlum⁹⁹ s dobrým výhledem, odkud vedly cesty do sousedních vesnic Lípy, Nedělišť, Máslojed, Rozběřic a Čistěvsi. Kromě nich se bojovalo i u Sádové, Sendražic, Benátek, Dlouhých Dvorů, Hořiněvse, Hněvčeves, Rosnic, Horního Přímu, Světí, Střezetic, Dolního Přímu, Boru, Mokrovous, Dohaliček, Dohalic, Probluze, Horních Dohalic, a Sovětic. Skrz území bojiště vedla císařská silnice spojující Hradec Králové a Jičín. Dalším důležitým bodem byla řeka Bystřice a lesy Svíb, bažantnice hořiněvská, Holá a Bor.

Peněžitá náhrada od státu za utrpělou újmu byla velmi nedostačující, ba pouze symbolická. Jednou formou náhrady se stalo např. povýšení městyse Nechanice na město v roce 1867, což se ovšem neobešlo bez silného vlivu místního starosty Antonína Čerycha a majitele velké části zničených pozemků a sadovského velkostatku, hraběte Harracha.

VI. Harfenictví a harfeníci

Nechanice v 2. polovině 19. století a na počátku 20. století příliš neřešily otázky soužití Čechů a Němců v jednom městě. Svou polohou se nacházely v oblasti osídlené hlavně česky mluvícím obyvatelstvem a národní cítění podporovala převážně místní inteligence, protože nižší vrstvy měly na starosti otázky přežití spíše než aktuální státní politiky.

Přesto mělo město svou vlastní zvláštnost, která se v některých kruzích obzvláště přetřásala. Jednalo se o putování skupin kočovných muzikantů do zahraničí za prací, ale hlavně harfeníků. Týkalo se to mnoha obcí a rodin, ale pouze Nechanice vešly ve známost,

⁹⁹ Vršek Chlum je od obce Nechanice vzdálen okolo 10 kilometrů a Dolní Přím něco okolo 6 kilometrů.

jako východočeský Harfenburg, což se v té době pronášelo s handlivým nádechem.

Protože první vyjíždějící harfenické skupiny byly úspěšné a vydělávaly nemalé peníze, začaly se vyjezdy skupin muzikantů postupně organizovat ve velkém a z původního harfenictví se postupně vyvinulo jakési „velkoharfenictví“, při němž organizované výpravy skupin „vandrovných muzikantů z malého území východních Čech nakonec zaplavily celý Balkán, Turecko, Řecko, Egypt, Ruso a další země asijského kontinetu, putovaly přes Sibiř do Mandžurie, Číny a Honkongu, některé hrály i v Japonsku a v Americe.¹⁰⁰ Toulavý hudebník nebyl novinkou, protože o nich existovaly zprávy ze středověku a možná ještě dřív. Ovšem nechanickým harfeníkům se podařilo vydělávat si peníze, což samozřejmě nezůstalo nepovšimnuto. V roce 1906 rozpoutal JUDr. Bohuslav Gebauer¹⁰¹ skandál vydáním své publikace Východočeské otrokářství, kde nechanické harfenictví ostře kritizoval, pranýřoval najímání mládeže jako novodobé otroctví a rozpoutal tím pomyslný hon na čarodějnice ztvárněné potulnými muzikanty. Při tom jsou Nechanice městem radikálně-vlasteneckým, s živým vědomím „státoprávním“. Na náměstí stojí před kostelem 3. července rozstříleným Husův pomník, r. 1904 za banální slavnosti odhalený, na důkaz, že i domov šumarů a poběhlic ctí kostnického mučedníka,..¹⁰² Proti potulnému harfenictví se začalo úředně brojit, i když bez velkého úspěchu. V roce 1907 Gebauer dokonce přednáší na Prvním rakouském kongresu na ochranu dětí ve Vídni na téma nechanického harfenictví. Dalším odpůrcem se o něco málo později stává F. L. Sál s pracemi Harfenictví z hlediska národního (1913) a Harfenické děti (1914).

Nechaničtí harfeníci rozhodně nebyli první, protože už o více než sto let dříve, před rokem 1790 vyrážely do světa skupiny německojazyčných muzikantů z Karlovarské oblasti, konkrétně z Božího Daru nebo Přísečnice,¹⁰³ nemluvě o německých městečkách jako Salzgitter nebo Hundeshagen. V Sudetech, ale převážně v okolí Chebu a Karlových Varů patřila harfa mezi tradiční lidové nástroje a svou pozici si udržela až do konce Druhé světové války, kdy došlo k násilnému vystěhování německého obyvatelstva. Často se harfa používala společně s dalšími hudebními nástroji jako byly housle, flétna, basa, dudy nebo klarinet.

Počátek nechanického harfenictví se většinou dává do souvislosti se změnami v

¹⁰⁰ KLEŇHA, Jiří. *Harfenictví v Čechách. Historie vandrovných muzikantů z Nechanic*. Praha 1998. ISBN: 80-85805-69-3 s. 5

¹⁰¹ Podle J. Kleňhy největším nedostatkem Gebauerovy práce bylo, že její obsah zavání demagogií a zkresluje. Další autoři jeho myšlenky pouze přejímají, ale nepodrobují základní kritice literatury a pramene. Kleňha se hlavně snaží vyvrátit teorii, že harfenictví bylo naprosto ojedinelé a specifické pouze pro Nechanice, kde existovalo ode dávna.

¹⁰² GEBAUER, Bohuslav. *Východočeské otrokářství*. Praha 1906 s. 3

¹⁰³ Dnes už neexistující obec v blízkosti Vejprtu v krušnohorském pohraničí.

polovině devatenáctého století. V následujících letech se pozvoila rozvíjí, ale pravým vrcholem byla doba mezi rokem 1900 a rokem 1910. Harfenictví bylo přímým důsledkem chudoby místních obyvatel, nedostatkem ekonomických prostředků k uživení rodiny a nízké zaměstnanosti, což ovšem nebyl problém pouze Nechanic, ale i dalších harfenických obcí.

Ve 40. letech 19. století došlo k přenesení centra panství do Nechanic a nově příchozí vrstva panských úředníků a zaměstnanců měla jiné životní nároky než obyčejné venkovské obyvatelstvo. Jejich rodiny často pořádaly na místní poměry honosné oslavy narozenin, křtin, živorních výročí nebo čerstvých povýšení, které se kromě bohatého pohoštění mohly chlubit i muzikou. Učitel Josef Malý hudbu v Nechanicích vyučuje a místní truhlář Erben vyrábí nejčastěji lidový hudební nástroj, harfu.

Místní obyvatelé vidí snadnější přivýdělek v hraní na nástroje, a proto mu dávají přednost před místy dělníků v továrnách, sezonními zemědělskými pracemi nebo domácí výrobou, i když některé rodiny se věnují více výdělečným činnostem najednou. „*Na harfu*“ *dávají děti pravidelně dělníci, baráčníci, vůbec chudina, řídčeji menší rolník, řemeslník. Otec jedné harfenice bydžovské je tulák, jiný je prototyp lenocha a opilce nejhorší sorty. Povolání harfenistářů bývá jaksi dědičné.*¹⁰⁴ Časem panští úředníci opouštějí provizorní základnu v Nechanicích a i s rodinami mívají do okolních vsí nebo na jiná místa rozlehlého harrachovského panství. Na jejich místo nastupují architekti a stavební personál pro nový harrachovský zámek, jenž začal naplno vyrůstat taktéž ve 40. letech. Jednalo se reprezentační a letní sídlo pro hrabečí rodinu, jenž vzniklo v lese nedaleko obce Hrádek, v blízké vzdálenosti od Kunčic, Lubna a Nechanic. Jednalo se o stavbu nákladnou a dlouhodobou, a pravděpodobně také stihnutou rozkrádáním majetku a korupcí. Zámek Hrádek u Nechanic byl definitivně dokončen v roce 1857 a život v Nechanicích se vrátil na předchozí agrární venkovskou úroveň.

Hudba na nástroje i zpěv, ale neupadly do zapomenutí a první odvážlivci se rozhodli zkusit své štěstí mimo Nechanice. Nejdříve putovali do Prahy, Brna, Vídně, Budapešti, Haliče, Itálie a dalších zemí patřících do Habsburské monarchie. Časem zamířili i přes její hranice do dalších zemí jako bylo Rusko, Bulharsko nebo Turecko. Mezi nejběžnější hudební nástroj patřila harfa, protože byla velmi cenově dostupná. Mezi členy mnoha muzikantských skupin patřili i děti a mládež. Kapelníci si je pronajmuli na určitou dobu od jejich rodičů a ti za utržené peníze mohli doma zabezpečit zbytek rodiny.¹⁰⁵ Další vlnu

¹⁰⁴ GEBAUER, Bohuslav. Východočeské otrokářství. Praha 1906 s. 13 - 14

¹⁰⁵ Tato činnost je míněna, když se nechanické harfenictví označuje za otrokářství.

harfenictví spustilo sucho v roce 1865 a následný nedostatek potravin, který umocnila následujícího roku okolí okupující rakouská a také pruská armáda, které se v červenci střetly v bitvě na Chlumu u Sádové, kde výsledkem byly desetitisíce mrtvých vojáků a tisíce koní.

Nové skupiny v některých případech měly více hudebních nástrojů, ale přesto se všechny označovaly jako harfenické. Josef Malý, učitel v dětské opatrovně založené hrabenkou z Harrachu, byl členem vlastní velice dobré kapely a vyučoval mladé hudbě, ale tím se zároveň jeho svěřenci stali perfektními kandidáty do skupin řízených místními potulnými kapelníky tzv. strýčky. Za určitý plat verbovali mládež a učili je na harfu nebo na housle, posléze s nimi vyrazili na cesty pěšky nebo povozy. Mezi nejznámější verbíře patřil Kopcký, Peterka, Šlechta a Koza. Dopravu povozy do Hradce Králové zajišťovali Bednář, Novotný a Rašín. Některé výpravy putovaly po železnici a jiné s vlastním povozem a jedním koněm, ale v zemích, kde byly pořízení koně moc nestálo doplňovaly spřežení. Jejich trasa nejčastěji vedla směrem na Pardubice, Brno až do Bratislavy. Svě hudební umění předváděli hospodách, kavárnách nebo na soukromě přádaných akcích. Nejmenší celoroční platby, jež dostala rodina od kapelníka za práci svého dítky se pohybovaly roku 1860 na minimálně 20 zlatých a naopak maximálně 150 zlatých okolo 1900. Nejednalo se o čistý výdělek, ale částku, kterou rodiče harfeníka (nebo on sám) dostal předem. Reálně byl kapelníkův zisk z harfeníka snižen o náklady na dopravu, jídlo, bydlení či úplatky vyšší. Jestli něco ze zisku šlo i harfeníkovi záleželo na charakteru vůdce hudebního uskupení. Nejčastější destinací skupin bylo carské Rusko, protože jeho zákony umožňovaly provozování hudebních představení bez náročné byrokracie, neboť stačilo zajít na místní policejní úřad.

Mladí harfeníci nejdříve několik let pracovali pro „strýčky“, kteří si je najímali a časem se osamostatnili a spojili s dalšími mladými potulnými muzikanty nebo se sami stali kapelníky vlastních skupin. Některé skupiny tvořily rovnou celé rodiny a malé děti vozily s sebou nebo je nechávaly v Nechanicích v svých rodičů. Manažerské náležitosti zajišťoval kapelník, ale o každodenní běžné starosti pečovala většinou jeho manželka. Starala se o stravu, ošacení i přespávání. Skupina v zahraničí zůstávala průměrně dva a více let. Některé získaly pevné zázemí a zůstávaly na jednom místě, ale jiné kočovaly po velmi širokém území. Stejně se lišila i kvalita hudebních produkcí nebo chování kapelníků ke členům skupin. Někteří se neštítli své svěřence týrat a docházalo k žebrání nebo prostituci. Jiní naopak přidávali svým harfeníkům i něco na přilepšenou. *O harfenistáři X - „králi“ nechanických harfenistářů – Gebauer říká: „Harfenistář před několika lety*

šumaření zanechal a žije v Nechanicích jako značně zámožný občan; má pěkný hostinec a jest, tuším, členem obecního zastupitelstva. (Potom se ovšem nemíme divit, že město Nechanice odpovědělo na dotazník okr. výboru Královéhradeckého o harfenících, že tam takových osob není.“¹⁰⁶ Majitelé místních povozů vozili harfeníky na nádraží, ale také pokud náhodou seděli v obecním výboru, tak sabotovali podle „dobových zlých jazyků“ snahy o dovedení želenize do Nechanic.

Společnosti vadily pochybné mravy, alkoholismus, žebráctví mladých chlapců a prostitute dívek. Je nesporné, že nechaničtí harfeníci dokázali v zahraničí vydělat peníze a poslat je zpět domů ke svým rodinnám, které za ně budovaly domy, dostávaly se z nejhorší chudoby a pomáhaly k rozvinout venkovské město. Jako zlatý důl se harfeníkům zdála Japonsko-ruská válka. Z vydělaných peněz putujících zpět do Nechanic se tvořila nová tvář města. Vznikaly celé nové ulice domů na Račanech, na Malém náměstí, ulice Smetanova a Štolbova.

Jedním z prvních harfeníků měl být Václav Gall i s rodinou. Od něho se učil jeho zeť, Josef Kudrnáč, jeden ze zakladatelů harfenické rodiny Kudrnáčů. Průměrná nechanická harfa vážila něco okolo šesti kilo a vyráběl je zpočátku nechanický truhlář Antonín Erben, časem ho následoval truhlář František Kdoul, jenž se oženil s o třináct let starší vdovou po jednom z Kudrnáčů. Truhlářině se věnovali i Rybové, bratři Antonín a Josef Slávové, Bradnové, Vincenc Antony, František Ranuška, František Hruška, Jan Baudyš, Jiří Sláva aj.

Podnikavý zakladatelé nechanického harfenictví a první kapelníci: Procházka, Jahůdka, Koreček, Roubíček, Vejr, Petera, Khýn, Dostál, Vojtěch, Forman, Gal, Kudrnáč, Kofránek, Táblon, Černý, Grebner, Mrkvička, Kalivoda, Novotný z Holic. Jejich následovníci: Hlavové, Hoňkové, Havlíčkové, Cardové, Prokopové, Okrouhličtí, Ermlové, Hyršlové, Vondráčkové, Šimákové, Pilařové, Müllerové, Chmelařové, Kutílkové, Novotní, Ornátové, Prášil, Hájek, Rybář, Žabka, Rykr, Michálek, Cep, Šťástka, Junek, Doul, Gal, Koníček, Haipišl, Kudrna, Štancl, Holub, Valach, Munzarová, Višňák, Vrabec, Nedvídek, Čáslavský, Stěhulka, Knajfl, Šaroun, Andrlé, Žíla, Kovanda, Šmíd, Tichý, Lehký a A. Ulrich. Jedná se o členy potulných kapel přibližně do roku 1900. Poslední třetí skupina své zájmy přesměrovala z revolučního Ruska jihovýchoním směrem. Jednalo se o Lehkého, Rykra, Dvořáka, Bublů, Peřinu, Šafaříka, Šandu, Albína Novotného, Edu

¹⁰⁶ KLEŇHA, Jiří. *Harfenictví v Čechách. Historie vandrovnických muzikantů z Nechanic*. Praha 1998. ISBN: 80-85805-69-3 s. 5

Novotného¹⁰⁷

Několika harfenickým kapelníkům se podařilo naschromáždit velké jmení a často se usazovaly v cizině a zřizovali si tam různé živnosti.¹⁰⁸ Josef „Rotchild“ Novotný zvaný Ježíšek na počest netradičního představení, jenž uspořádal v postní době v Rusku. Narodil se 24. března 1849 do rodiny tesaře Václava Novotného a Anny Linkové ze Starých Nechanic. Začínal pod kapelníkem Táblonem, ale později si našetřil na osamostatnění a pořídil si koně, povoz a hudební nástroje. Jeho osobní život byl komplikovaný, protože v říjnu roku 1872 se narodil jeho nemanželský syn Viktor, jehož matkou byla šestnáctiletá Anna Bělohoubková. Na nechanickou faru, ale dříve dorazila informace, že Josef Novotný v Temešváru uzavřel v červenci 1872 manželství s jednadvacetiletou Františkou Kozlovou ze Starých Nechanic. V roce 1875 se jim narodila dcera Markéta. Dlouho se skupina zdržuje v Uhrách, jeden ze členů je dokonce unesen loupežníky a v roce 1898 umírá Františka Kozlovová.

Jedním z vůbec nemovitějších harfeníků byl Albín „Milionář“ Novotný, jenž si v Asii zřídil obchod s hudebními nástroji. A jeho návrat do Nechanic býval velikou atrakcí pro obyvatele, protože zpravidla platil v hospodě útratu za všechny. Od Josefa Novotného ho věkem dělilo třicet let, protože se narodil až v roce 1880. Do rodiny dělníka a sadaře Josefa Novotného a Anny Junové z Hořic. Harfenictví se věnoval společně se sestrou Marií. V roce 1902 oba v rozmezí velice krátké doby uzavřely manželství ve Vladivostoku a oba jejich partneři se také živili jako potulní muzikanti. Albín se oženil s Marií Novotnou, dcerou Františka Novotného a Anny Kholové. Stále v zahraničí se jim narodilo několik dětí Josef, Albín, Bedřich, Alexandra a Albína. Zpět do Nechanic se Albín Novotný na tvrdlo nevrátil a pravděpodobně zemřel někdy na konci 40. let 20. století v Číně.

Bratři Šimákové vložili své peníze z harfenictví do stavby cihelny mezi obcemi Nechanice a Lubno. V ní vyrobené pálené cihly se užívala při stavebním rozmachu v Nechanicích, jenž byl částečně financován právě z výdělků potulných harfeníků.

Cílem kampaně Bohuslava Gebauera pravděpodobně nebyla pomoc chudým obyvatelům Nechanic a okolních obcí, ale tlak na občany, kteří na nich v některých případech velice vydělávali, protože podle některých teorií¹⁰⁹ existovala v pozadí

¹⁰⁷ KLEŇHA, Jiří. *Harfenictví v Čechách. Historie vandrovnických muzikantů z Nechanic*. Praha 1998. ISBN: 80-85805-69-3 s. 179

¹⁰⁸ KLEŇHA, Jiří. *Harfenictví v Čechách. Historie vandrovnických muzikantů z Nechanic*. Praha 1998. ISBN: 80-85805-69-3 s. 95 - 101

¹⁰⁹ V. Krpata: Harfanická kruciáta a K. Jonáš: Žebrochtivci Převzato z: KLEŇHA, Jiří. *Harfenictví v Čechách*.

dostatečně postavená osoba, která harfenictví podporovala. Mělo se jednat o muže se ctihodným společenským postavením a rozporuplnými vztahy k synovi. Údajně jím měl být samotný starosta František Rašín a synem nesouhlasícím s názory otce Alois Rašín. Největší překážkou této teorie zůstává fakt, že František Rašín starší umírá v roce 1903, což je tři roky před vydáním Východočeského otrokářství.

Nátlak úřadů na harfeníky neplnil svůj účel, ale naopak pomál k rozvinutí padělatelství a korupce na celnících a železničních nádražích. Skutečný zánik ovšem harfenictví v Nechanicích přivodily velké politické konflikty jako První světová válka, revoluce v Rusku a následně vznik samostatné Československé republiky. A následné změny ekonomické situace, kdy odpadla nutnost cestovat za prací, ale peníze mohli obyvatelé vydělávat i v místě svého bydliště.

3. SAMOSPRÁVA A JEJÍ PŘEDPISY

Dřív než se oba pojmy (lokální elity x obecní samospráva) spojí, bylo by dobré se zaměřit na každý z nich zvlášť. Co znamená obec? Čím se vyznačuje samospráva? Jakými předpisy se řídí?

Vesnice, městečka, města,¹¹⁰ byla jako obce, poprvé upravena Zákonem z 20. března 1849 tzv. Stadinovým prozatímním obecním zřízením.¹¹¹ *Zakladatelem svobodného státu je svobodná obec.*¹¹² Zákon rozdělval obce na místní, okresní a krajské, ale v platnost vsouply pouze části vztahující se k místním obcím. A ty se tak staly nejspodnějšími články a prvními instancemi celé soustavy územní samosprávy. Jako základ sloužily hlavně původní josefínské katastrální obce.

Noví a nezkušení členové obecních orgánů začali vyvíjet činnost roku 1850, přesto jim trvalo řadu měsíců a let než se dokázali sžít s novým systémem. Jejich první tříleté volební období se protáhlo až do šedesátých let devatenáctého století, protože nedošlo k vyhlášení nových voleb.

První vážnější přípravy pro nový obecní zákon se vyskytly v roce 1852, ale teprve na samém konci padesátých dostaly konkrétní podobu. V platnost, ale vsoupla pouze část, která se zabývala institutem domovského práva.

Přelomovým dnem se stal 5. březen 1862, kdy byl vydán Říšský obecný zákoník vztahující se na celou předlitavskou část Habsburské monarchie. V Českém království vstoupilo obecní zřízení a řád volební v obcích v platnost až dne 16. dubna 1864 jako Zákon č.7 Zemského zákoníku.

Obecní zřízení se skládalo z devíti kapitol tvořených ze sto šestnácti různě obsáhlých paragrafů.¹¹³ První část definovala pojem obec a její významy. Druhá se zabývala obyvateli obce a jejich domovskými a měšťanskými právy. Třetí kapitola se věnovala představitelům obce – obecnímu zastupitelstvu, představenstvu a starostovi. K vymezování správní a samosprávní působnosti obce docházelo ve čtvrté. Na finanční a majetkové záležitosti se zaměřovala část pátá. Šestá kapitola pojednávala o spojení obcí pro společné spravování vlastních záležitostí nebo pro společné ústavy. Sedmá část vymezovala

¹¹⁰ Prozatímním obecnímu zřízením předcházela patrimoniální správa. Města se dělila na královská, věnná, korunní, poddanská... Stejně i městečka a vesnice byly korunní nebo poddanská, dokud je nový zákon v některých ohledech nezrovnal.

¹¹¹ HLEDÍKOVÁ, Zdeňka. JANÁK, Jan. DOBEŠ, Jan: *Dějiny správy v Českých zemích: Od počátků státu po současnost*. Praha, 2007. ISBN 978-80-7106-906-5.

¹¹² HLEDÍKOVÁ, Zdeňka. JANÁK, Jan. DOBEŠ, Jan: *Dějiny správy v Českých zemích: Od počátků státu po současnost*. Praha, 2007. ISBN 978-80-7106-906-5. str. 298

¹¹³ PODOLÁK, Josef. *Zřízení obecní a řád volební v obcích*. Pardubice 1900.

pravomoci dozorčích a nadřazených úřadů. O místních částech obcí se zmiňovala osmá. A v deváté kapitole se nacházely obecná ustanovení.

Rozbor obecního zřízení a volebního řádu:¹¹⁴

1. základ obce a její význam (paragrafy 1. až 5.) Řešil slučování a rozdělování obcí v jednom politickém okrese, změny v jejich územních hranicích a v §5 nemovitosti vyloučené z obce. Speciální vyjímku tímto paragrafem měly sídla císaře a nejvyššího dvora se zahradami a sady.

2. obyvatelé a domovské právo (paragrafy 6. až 12.)¹¹⁵ V každé obci se zdržovaly dvě skupiny lidí:

a) občané:

- příslušníci: (vlastnili domovské právo v příslušné obci)
- společníci: (neměli domovské právo v příslušné obci) Jednalo se o majitele nemovitostí v katastru příslušné obce nebo plátce ze samostatně provozované živnosti nebo přímé daně z příjmů v příslušné obci a také v ní museli řádně bydlet. Stejně podmínky (kromě bydliště) platily i pro korporace a akciové společnosti.

b) přesporní

Domovským právem se zabýval samostatný zákon č. 105 ř. z. ze 3. prosince 1863, aktualizovaný novelou z 5. prosince 1896. Domovské právo se dalo nabýt narozením (manželské děti v místě, kam naleží v době jejich narození otec a u nemanželských matka), sňatkem ženy (do manželovy příslušné obce), přijetím ve svazek domovský (uděleno obecním zastupitelstvem), nabytím veřejného úřadu (obecní, okresní, zemští, státní, dvorští úředníci, obecní a okresní služebníci, učitelé, duchovní a c. k. notáři), vydržením tj. desetiletým dobrovolným a nepřetržitým pobytem.

§8 a §9 pojednávaly o měšťanském právu a čestných občanech.¹¹⁶ Postavení měšťana se vztahovalo pouze na konkrétní osobu a nikoliv na celou rodinu. Obec si za jeho poskytnutí často nechávala zaplatit. Měšťané mohli v obcích volit, ale nemuseli v nich platit daně ani bydlet, a nebo se na ně vztahovaly další výhody. V případě chodoby měli občané právo žádat po obci zaopatření.

Obec nemohla odeprít povolení k pobývání ve svém katastru, pokud osoba

¹¹⁴ PODOLÁK, Josef. *Zřízení obecní a řád volební v obcích*. Pardubice 1900.

¹¹⁵ PODOLÁK, Josef. *Zřízení obecní a řád volební v obcích*. Pardubice 1900.

¹¹⁶ Měšťané a čestní měšťané se vyskytují pouze ve městech a městýsech.

nezneužívala obecní dobročinnost a vedla bezúhonný život¹¹⁷ nebo měla domovské právo v dotyčné obci.

3. zastupitelský sbor, představení a starosta (paragrafy 13. až 26.)

Záležitosti obecní měl na starosti výbor a představenstvo. Počet členů zastupitelstva se odvíjel dle počtu občanů s právem volebním:

- méně než 100 voličů: 8 nebo 9 zastupitelů
- 100 až 200 voličů: 12 zastupitelů
- 201 až 400 voličů: 18 zastupitelů
- 401 až 600 voličů: 24 zastupitelů
- 601 až 1000 voličů: 30 zastupitelů
- nad 1000 voličů: 36 zastupitelů

Pokud se zastupitelé nemohli dostavit na jednání nebo jejich místo nebylo obsazeno, tak jejich pozici zaujal náhradník. Náhradnický sbor dosahoval maximálně polovičního počtu zastupitelů. Stejně jako zastupitelé se pocházeli ze skupiny, která disponovala voličským právem.

Představenstvo obce se skládalo ze starosty (představeného) a minimálně dvou starších (radních), ale nejvíc mohlo čítat 1/3 ze všech členů zastupitelstva. Starosta odpovídal za jednání městské rady, ale pokud ho některý z radních zastupoval, tak dotyčný byl odpovědný sám za sebe. Starosta a představení se volili z řad výborů.

§ 17 zmiňoval speciální vyjímku - virilní hlas. Jednalo se o občana s právem voličským, který sám odváděl jednu šestinu ze všech přímých daní v obci. Nevztahovalo se něho omezení počtu zastupitelů na základě množství voličů. Virilista se mohl nechat zastupovat, ale pokud se jednalo o člena vojska, ženu nebo osobu ve služebním poměru, tak se musel nechat zastupovat. Tuto funkci mohli vykonávat i členové výboru, ale zpolnomocněncem nemohl být žádný z radních.

Zvolený občan měl povinnost přijmout dotyčnou funkci, ale existovaly vyjímky, kterým zákon dovoloval odmítnutí: duchovní a veřejní učitelé; dvorští, státní a zemští úředníci; vojáci v záloze; jedinci starší šedesáti let; členové představenstva z minulého volebního období, těžce a trvala zdravotně nezpůsobilí jedinci, osoby vykonávající povolání požadující dlouhou nepřítomnost v obci.

Standartní volební období bylo tříleté, ale staří zastupitelé končili ve funkci teprve ve chvíli, kdy se ustanovil nový sbor. Během normálního období docházelo k doplňovací

¹¹⁷ Závadný způsob života: osouzení za trestný čin ze ziskuchtivosti, proti mravnosti a mravopověstnosti, anebo jeho nemravná domácnost budí veřejné pohoršení.

volbě starosty nebo obecních starších. Ta měla proběhnout do 14 dnů. Pokud se uvolnilo místo člena výboru, tak jmenovánovali náhradníka.

Starosta a radní povinně přísahali při nástupu do funkce před celým výborem a za svědectví okresního úředníka. Slibovali panovníkovi věrnost, poslušnost, dodržování zákonů a svědomité plnění povinností. Od dne přísahy začal výbor své funkční období, za něž nebral žádné odměny. Jedinou výjimka se týkala starosty, jemuž výši odměny mohlo ustanovit zastupitelstvo.

4. působnost obce (paragrafy 27. až 66.)

Působnost obce byla samostatná nebo přenesená.

A) samostatná: Obec sama na základě říšských a zemských zákonů rozhodovala v záležitostech správy svého jmění, bezpečnosti osob a majetku, péče o obecní dopravní komunikace a mosty, potravinového a zdravotního dozoru, dohledu nad čeledi a dělníky, mravnostního dozoru, zabezpečení chudých a obecních dobročinných ústavů, stavebního dohledu, účasti ve správě středního a obecného školství a konfliktů mezi občany.

B) přenesená: Obec se podílela na veřejné správě.

Obecní výbor neměl výkonou pravomoc. Jako poradní a usnášení schopný sbor rozhodoval v záležitostech kmenového majetku obce, obecního rozpočtu a jeho přímech a výdajích, výročních zprávách a dohledu nad vyhodným nakládáním s jměním. Také navrhoval obecní radě úředníky, obecní služebníky to i pro obecní ústavy. Kromě toho výbor volil starostu, řešil záležitosti domovského a měšťanského práva, jmenování měšťanů a čestných občanů, práva patronátního a propůjčování fundací, ustanovoval zástupce obce ve věcech právních, hlasoval o změnách obecních, narovnával sousedské spory v obci, zabezpečoval místní policii, zaopatřoval chudé, vydával dobrozdání, rozhodovalo stížnostech. Dále dohlížel na práci představenstva obce, správu obecních ústavů a zřizoval speciální komise. Výbor v obci svolával starosta nebo jeho náměstek písemně (jinak by nebylo platné) a podle potřeby, ale minimálně jednou za tři měsíce. Sbor byl usnášení schopný pokud se sešlo více než polovina jeho členů, ve zvláštních naléhavých případech alespoň dvě třetiny jeho členů. Pokud se projednávaná záležitost týkala některého z výborů,¹¹⁸ bylo nutné, aby se dotyčný zdržel hlasování. Celému jednání předsedal starosta nebo jeho náměstek. Ke schválení usnesení bylo třeba nadpoloviční většiny přítomných členů a jejich hlasování se dělo veřejně. Schůze výboru byly veřejně

¹¹⁸ ...nebo jeho manželky, příbuzných, švagrů až do druhého kolena.

přístupné pokud členové nerozhodli jinak, ale jednání o účtech a rozpočtu obce byla vždy přístupná. O výsledcích informoval protokol ze schůze.

Starostovi příslušelo řídit a dohlížet na obecní záležitosti, v čemž mu pomáhali radní. Měl moc disciplinární nad zaměstnanci obce a jejich ústavů, zastupoval obec navenek, zprostředkovával mimoobecní záležitosti, připravoval podklady nutné předložit výboru, dohlížel na správu jmění, povoloval dobrovolné licitace movitých předmětů, držel záštitu nad místní policií, nařizoval neodkladné práce (požáry, povodně, epidemie nemocí...) a pokud na ně nestačila obec samotná, tak to oznamoval na politickém okresu, dle zákonů a nařízení jednal v záležitostech přenesené působnosti, trestního práva, donucovacích prostředků a pokut. Starosta se zodpovídal obci nebo vládě, ale radní pouze obci.

5. hospodaření obce (paragrafy 67. až 92.)¹¹⁹

Všechny majetek obce (movitý, nemovitý, závazky i pohledávky) a ústavů musel být pečlivě zapsán do inventárního seznamu. Základní majetek obce se neměl zmenšovat, ale naopak přinášet, co největší zisk, který se pouze vyjíměčně mohl dát rozdělit mezi občany. Přebytky se naopak měly dále zhodnocovat. Rozpočet hospodaření obce i jejich ústavů ve správním roce připravoval starosta a schvalovali výborové. Daně a dávky spojené s užíváním majetku obce se mohly platit ze zisku z obecních statků nebo jejich přímými uživateli. Pokud příjmy obci nestačily, tak zbývalo využití několika druhů příspěvků: přirážky k přímým daním a k dani z potravin, služby k potřebám obecním nebo platy a dávky nenáležející k přirážkám.

Z přirážek se osvobozovaly platy a služební příjmy dvorských, státních, zemských úředníků, zaměstnanců veřejných fondů, vojáků a jejich vdov i sirotků, penze, provize, příspěvky na vzdělání, příjmy duchovních do 600 zlatých a příjmy učitelů do 400 zlatých a příjmy osob nebydlících v obci. Přirážky k daním měly být rozvrženy rovnoměrně a stížnosti na ně řešilo okresní zastupitelstvo. Přirážka k dani potravy se vztahovala pouze na přímou spotřebu jídla a nikoliv na produkci nebo obchod. Maximální výše přirážky mohla činit 15 procent, pokud okresní výbor nerozhodl jinak. Nad 30 procent (u přirážky z potravin 20 procent) povoloval vypsání zemský výbor. Obec mohla požádat o služby ruční nebo tažní a oceňovala a rozdělovala je podobně jako přímé daně.

Nové dávky zavádět a staré měnit nebo zakazovat mohl pouze zemský zákon. O zavedení dávek ze spotřeby lihovin rozhodoval zemský výbor a místodržitelství. Další

¹¹⁹ PODOLÁK, Josef. *Zřízení obecní a řád volební v obcích*. Pardubice 1900.

přirážky a dávky mohly být z najemného činžovních budov, za vypouštění domovních stok do obecní, z odebírání vody z obecního vodovodu a za pronájem hrobů na hřbitově.

Každé usnesení obce o příspěvcích se muselo veřejně vyhlásit a každý občan k němu do osmi dnů mohl vznést připomínky. Jejich výběr na starosti stejný orgán jako u přímé daně. Jiné peněžité dávky vybíral starosta. Zvláštní zákony také stanovily, kdo měl povinnost přispívat na stavby kostelů, škol, silnic, vodní díla i péči o chudé.

6. spolčování obcí (paragrafy 93., 94., 95.)

Spojit se mohla každá obec nebo místní část obce ve stejném politickém okrese v záležitostech samosprávních, správních nebo kvůli zřízení společných ústavů (např. škol). Výsledná úmluva se musela předkládat místodržitelství nebo okresnímu zastupitelstvu. Okresní zastupitelstvo rozhodovalo i o finančních nákladech pokud se obce sami nemohly shodnout.

7. dozor nad obcemi (paragrafy 96. až 106.)

Dohlížecí i odvolací pravomoc nad obcí mělo okresní zastupitelstvo, jenž má chránit základní majetek obce a jejich ústavů. Obec musela požádat o souhlas pokud chtěla prodat nebo zastavit svůj základní majetek, rozdělit roční přebytek z majetku, vzít si půjčku, pronajmout majetek na více než 12 let či bez veřejného řízení, zvýšit těžbu dřeva z lesů, účastnit podnikání.

Státní správa měla dohledací pravomoc nad obcí a (c.k. okresní hejtmánství) mohlo zakročit, jestli obec překročila meze svojí působnosti nebo při jasném porušení zákona. Mohla také mimořádně rozpustit obecní zastupitelstvo a jmenovat zástupce do doby než budou vypsané nové volby.

8. místní obecní části (paragrafy 107. až 114.)

Některé obce se skládaly z více osad. Osada mohla sama pečovat o svůj majetek, mít svůj místní výbor¹²⁰, starostu i své ústavy. Schválení svých plánů na okresní nebo zemské úrovni musela požadovat přes obecní výbor.

9. závěrečná ustanovení (paragrafy 115. a 116.)¹²¹

¹²⁰ Dle § 109 mohla mít pouze 2 volební kúrie, 8 nebo 12 členů výboru a pokud bylo méně než 12 voličů, tak všichni se stávali automaticky výbory.

¹²¹ PODOLÁK, Josef. *Zřízení obecní a řád volební v obcích*. Pardubice 1900.

Zmiňovalo využívání souvisejících zákonů a nakládání s peněžitými pokutami ukládanými dle řádu.

Samostatný volební řád¹²² v obcích království Českého měl dvě kapitoly a 42 paragrafů. První kapitola o volbě obecního výboru jich čítala dvaatřicet a druhá o volbě představenstva obce pouze deset. Informace v něm uvedené už se částečně objevily ve třetí kapitole Obecního zřízení.

Na konci volebního období byl vznikl nový seznam voličů. Nejméně čtyři týdny před volbami ho předložil starosta k veřejnému nahlížení, aby byla potvrzena jeho správnost a předešlo se námitkám. Volby se oznámily veřejnou vyhláškou nejméně osm dní dopředu. Nejprve při samotné volbě odevzdával hlasy třetí voličský sbor, poté druhý a nakonec první. Celou událost řídila volební komise. Po spočtení hlasů od třetího sboru se volil dalším, aby nedošlo k shodě ve výsledcích.

Právo volit měli čestní občané, měšťané a honorace tj. místní duchovní (křesťanští i židovští), dvorští, státní, zemští a veřejných fondů úředníci, vojenští důstojníci a úředníci (i na penzi), lékaři, ředitelé škol, učitelé a podučitelé státních škol v aktivní službě. Dále se toto právo vztahovalo na poplatníky daně, jenž platili v obci přímou daň z nemovitosti, živnosti nebo příjmu. Zahrnovalo to i korporace, akciové společnosti atd. Trestní zákon mohl občanovi zakázat účast na volbách. Jednalo se o případy, kdy bylo prokázáno spáchání zločinu, pokud probíhalo vyšetřování, pachatelé nebo spolupachatelé přestupků jako je krádež, podvod, zpronevěra obecního majetku nebo veřejných fondů. Právo také neměli dlužníci obecních dávek, osoby v konkurzu nebo liknavý správce či účetní obecních účtů.

Voliči mohli být u zastoupení. Osoby k právním činům nezpůsobilé nahrazoval jejich zástupce. Ženy, důstojníky ve službě a nepřítomné občany jejich zplnomocněnec. Za stát, země a veřejné fondy (vlastníci nemovitostí) vykonával volbu ustanovený zástupce. Zplnomocněnec mohl zastupovat pouze jednoho voliče.

Členem obecního výboru nebo náhradníkem se mohl stát pouze muž starší dvaceti čtyř let, s právem volit a právně způsobilý. Naopak zvolit se nedali úředníci policejních a politických úřadů vyšší instance, osoby v obecní službě, chudí, nádeníci nebo pomocníci v živnostech. Vyloučení byli pachatelé zločinů, přestupků proti mravopočestnosti nebo ze ziskuchtivosti a disciplinárních přečinů za účelem osobního obohacení.

Starosta nejdříve do seznamu voličů zapsal čestné občany a měšťany, poté honorační

¹²² PODOLÁK, Josef. *Zřízení obecní a řád volební v obcích*. Pardubice 1900.

voliče a nakonec plátce přímé daně v obci (sestupně podle výše platby, pokud dva platili úplně stejnou částku, tak určující byl věk voliče – starší jako první). Na konci se odvod daní sečetl a vydělil třemi, protože běžně v obcích existovaly tři voličské sbory. Odvedené daně se dle seznamu (od nejvyšší hodnoty) začaly sesčítávat a ve chvíli, kdy dosáhly jedné třetiny byl stanoven první voličský sbor. U druhého se počítání opakovalo. Ve výsledku vždy bylo naprosto nejvíce voličů ve třetím sboru a nejméně v prvním. Do prvního sboru patřili také místní duchovní, dvorní, státní a zemští úředníci a vojenští důstojníci a důstojnické vojenské strany vyšší než 8 dietní třídy. Do druhého patří zbytek důstojníků a vojenských důstojnických stran a vojenské strany bez důstojnické hodnosti, lékaři, ředitelé, učitelé a podučitelé pokud platí alespoň nějakou přímou daň.¹²³ Pokud žádnou přímou daň neplatili, tak se nacházeli až ve třetím volebním sboru. Měšťané pokud se na ně nevztahovalo nic z předešlého rozdělení a neplatili žádnou daň, tak volili ve třetím volebním sboru. Počet voličů v prvním sboru měl dosahovat dvojnásobného množství než budoucí výboři a náhradníci z této skupiny. Pokud obec neměla dostatečný počet voličů, tak se ustanovovaly dva nebo dokonce i jeden sbor. Volený počet členů obecního výboru a náhradníků se dělil rovnoměrně počtem kúrií.

Samotnou volbu řídila volební komise složená ze starosty nebo z některého obec. staršího a čtyř volitelných důvěrníků, jenž si vybral. Dohled mohl vykonávat zástupce místního politického okresu. Sbory hlasovaly postupně od třetího do prvního a mezi každou volbou byly oznámení vítězové, což zaručovalo, že už nebudou znovu voleni. Každý volič si mohl vybrat své kandidáty bez ohledu na působnost ke sboru. Volba byla veřejná za pomoci hlasovacích lístků, kam se zapisovala jména kandidátů. Odevzdání lístků se přesně zamenávalo do voličského seznamu. Za úspěšné se pokládali zastupitelé s nejvyšším počtem hlasů. Stejně to platilo u náhradníků. Pokud docházelo ke schodě o výhercích voleb rozhodoval los. Mohlo se stát, že zvolený náhradník v jednom sboru byl v dalším zvolen členem výboru, a proto v takovém případě na jeho místo nastupoval náhradník s dalším nejvyšším počtem hlasů. Námitky k volbě se podávaly přes starostu a místní politický okes až na místodržitelství.

Později následovala další volba, kdy museli výborové ze svého středu vybrat nového starostu a radní. Účastnit se museli všichni členové výboru a dohled vykonával zástupce politického okresu. Celý proces řídil nejstarší ze členů a k ruce měl dva vybrané pomocníky. Kandidáti na starostu byly limitováni zákonem, protože ten vylučoval osoby v

¹²³ Patřili do druhé volební skupiny, pokud výše jejich platby přímé daně je nezařazovala do skupiny první.

obci nebydlící, úředníky ve službě, duchovní, veřejné učitele a příbuzné až do druhého stupně a švagry radních obce. Nejdříve se volil starosta a pokud nevzešel z prvního ani druhého hlasování, tak se nabídka kandidátů zúžila na dva nejúspěšnější. Po starostovi následuje volba obecních starších, jednoho po druhém. Pokud se během období uvolnilo místo starosty nebo radního, tak došlo k doplňovací volbě.

Nově zvolený sbor byl zodpovědný za zadalší rozvoj obce a prospěch jejich obyvatel. K velice zásadní změně došlo na počátku 20. století, kdy byl změněn rozsah voličského práva. Nově mohli volit všichni zletilí občané mužského pohlaví.

4. POPULACE V ČESKÝCH ZEMÍCH

(sociálně-společenský pohled)

Jednu část této práce definovalo obnovené zřízení zemské a lidské zdroje v ní zastoupené volební řád v obcích. Na základě těchto dvou zákonných předpisů vyplynulo, že volit a být voleni mohly být pouze určité části obyvatelstva a to až do roku 1906, kdy dochází ke změně, která rozšiřuje voličskou základnu, ale nepovoluje rovné právo pro všechny obyvatele v předlitavské části Habsburské monarchie.

Na základě daňového cenzu byla k volbám připuštěna v druhé polovině 19. století a na velmi krátkém začátku 20. století pouze určitá elitní skupina obyvatelstva. Jednalo se hlavně o populaci z vrstvy střední a nejvyšší. Naopak nižší vrstvy chyběly, protože jejich každodenní starostí bylo hlavně získání obživy a přežití. Vyšší a střední vrstvy patřili k těm hybatelům lokální politiky, ale jaká část obyvatele patřila mezi ně? Rozhodoval o jejich postavení majetek? Nebo nejdůležitější bylo jejich postavení? Hrál v tom i svou roli jejich původ?

Vezme-li se v úvahu, že obec sledovaná v této práci měla v této době pouze něco přes dva tisíce obyvatel, nacházela se v centru jednoho bývalého Harrachovského panství a v oblasti s agrárním zaměřením a žádným významným průmyslem, v sousedství daleko menších vesniček a bez nezpochybnitelného historického významu, tak se z toho dá vyvodit, že zastoupení vyšších vrstev při volbách v Nechanicích existovalo, ale jejich význam nebyl nejdůležitější. Dalo by se o nich spíše uvažovat, jako o nositelých nových pokrokových myšlenek z rozvinutějších center soustátí, ale vlastní osobní kontakt s běžným obyvatelstvem jejich vlastní postavení ve společnosti značně omezovalo. Vzhledem k tomu se jako nejdůležitější v životě průměrné venkovské obce jeví vrstvy střední, ale každá komunita se skládala ze všech tří.

Na téma sociálních vrstev ve společnosti vzniklo mnoho prací, ale nejznámější pocházeli od autorské dvojice Jana Machačová a Jiří Matějček. Z roku 2002 je jejich dílo *O středních vrstvách v českých zemích 1750 – 1950*¹²⁴ a z roku 2010 obsáhlejší *Nástin sociálního vývoje v českých zemích 1781 – 1914*.¹²⁵

¹²⁴ MACHAČOVÁ, Jana. MATĚJČEK, Jiří. *O středních vrstvách v českých zemích. 1750 – 1950. Základní zjištění, hypotézy, náměty*. Opava 2002. ISBN: 80-86224-36-8

¹²⁵ MACHAČOVÁ, Jana. MATĚJČEK, Jiří. *Nástin sociálního vývoje českých zemí. 1781 – 1914*. Praha 2010.

I. Společenské vrstvy:

Dolní vrstvy zabíraly asi něco okolo 70% - 80% populace českých zemí¹²⁶ a skládaly se z mistrů v továrnách a manufakturách, chudých rolníků, domkářů, podruhů, čeledí, tovaryšů, nekvalifikovaných dělníků, služebnictva, zřízenců a na nejspodnější příčce se nacházeli Cikáni, tuláci a žebráci.

Materiální možnosti mistrů se lišily v závislosti na kvalifikaci a oboru činnosti. Naopak rolníci kromě své zemědělské činnosti docela často vykonávali i různé příležitostné práce nebo se věnovali druhému způsobu obživy např. tkaní, broušení perleti, výrobě krajek, což se velmi rozmáhalo hlavně v chudých horských regionech (Krkonoše, Orlické hory). Nejčtenější část dolních vrstev zabírali podruzi a domkáři. Jednalo se hlavně o venskovské obyvatele bez pracovní odbornosti. Živili se prací v zemědělství nebo službách či průmyslu, domácí výrobou nebo službami, podomním prodejem a to trvale, příležitostně, střídavě nebo ve více případech současně. Podruzi zaujímal horší příčku v dolních vrstvách než domkáři, protože ti, jak název napovídá disponovali domkem a většinou nějakou menší zahradou. Čeď selská a dvorská pečovala o cizí majetek a jejich postavení bylo jistější a dloudobější než u nádeníků. Spadali mezi ní děvečky k hospodářskému zvířectvu, kočí aj. V případě řemeslných tovaryšů se jednalo o vyučené profesní dělníky se tovaryšskou zkouškou. Velice výhodné pro ně bylo přiženit se do rodin mistrů nebo se v nich rovnou narodit. Dělnická vrstva se skládala ze tří různě velkých celků: mistrů, tovaryšů a nekvalifikovaných dělnických sil. Mezi služebnictvo patřily odborné práce jako kuchařka, komorná nebo komorní či jednoduchá povolání jako služebné nebo podomci.

Poté následuje pro účely této diplomové práce nejzajímavější část obyvatelstva a Jana Machačová s Jiřím Matějčkem své monografii užívají následovnou definici: *...ke středním vrstvám patřily skupiny obyvatelstva se středním majetkem nebo středními příjmy a na střední úrovni moci – v agrární společnosti často s vlastnictvím domu nebo usedlosti, obojí většinou i se zemědělským pozemkem.*¹²⁷ Kromě toho existují další různé znaky, které v široké míře využívá sociologie, jako jsou způsob života, vzory chování a ekonomická pozice, protože naprostá většina musela vykonávat nějaký druh práce, aby zajistila uspokojení potřeb sebe i své rodiny. Věnovali se především odborné práci, z které

ISBN: 978-80-246-1679-7

¹²⁶ MACHAČOVÁ, Jana. MATĚJČEK, Jiří. *Nástin sociálního vývoje českých zemí. 1781 – 1914*. Praha 2010. ISBN: 978-80-246-1679-7 s. 146

¹²⁷ MACHAČOVÁ, Jana. MATĚJČEK, Jiří. *O středních vrstvách v českých zemích. 1750 – 1950*. Základní zjištění, hypotézy, náměty. Opava 2002. ISBN: 80-86224-36-8 s. 23

jím výdělků umožňovaly i odložení části peněz na mnohem horší dobu. Nezbytnou nutnost pro ně představovaly vědomosti a praktické dovednosti. Velice zajímavým druhem byla tzv. honorace, pro své vyjimečné povolání nebo pro své velice kvalitní a vysoké vzdělání. Podle názoru odborníků v 19. století tvořily střední vrstvy asi 15% až 20% z celé společnosti.¹²⁸ Bez ohledu na svou příslušnost se jednalo o naprosto různorodý celek ve vztahu k financím, statusu v populaci a druhu zaměstnání.

Od poloviny století devatenáctého si teoreticky byli všichni občané rovni. Dochází k přeskupování sociálních skupin obyvatelstva, mizí některá privilegia a vzrůstá význam jednotlivce na základě jeho schopnosti hromadit a rozmnožovat vlastní majetek. Takoví jednotlivci, kteří se dokázali uchytit v období pokroku, modernizace, rozkvětu podnikání a snažili se dostat do vyšší střední vrstvy nebo nižší horní vrstvy, ale v mnoha případech čelili ostré diskriminaci ze strany tradičních a konzervativních přílušníků dotyčné vrstvy. Velmi výrazný skok zaznamenala např. složka sedláků, kteří přestali patřit k venkovským poddaným. Za jejich rozvojem stály politicko-právní změny i revoluce v zemědělství a hospodářství. Pozvolna začaly posilovat určité skupiny patřící k nižším vrstvám a vyvíjela se klasická řemeslná výroba. Kromě sedláků změny ve druhé části 19. století zaznamenala i řemesla, jež byla do té doby limitována existencí cechů. S jejich zrušením došlo k prudkému růstu, protože výrobky už nemusely být zhotovovány výhradně pro místní trh nebo na objednávku. Naopak došlo k povzbuzení pro hledání nových odbytišť v jiných lokalitách nebo zvětšení kapacity stávajících provozoven, což mělo za následek rozvoj vrstvy obchodníků a velkopodnikatelů.

Ve středních vrstvách tvořili nejpočetnější část sedláci, pak následovali měšťané a živnostníci, úředníci a honorace. Také do nich patřila asi jedna třetina ze všech vlastníků půdního majetku v Čechách.¹²⁹ Snižovala se skupina kněžích, ale naopak se rozvíjela svobodná povolání jako byli právníci, doktoři medicíny, novináři atd. Ve venkovských oblastech často splývaly některé profese dohromady, protože měšťané a řemeslníci často měli ve svém vlastnictví i zemědělské pozemky, jež aktivně využívali a obdělávali.

Teritoriální mobilita ve středních vrstvách byla nejrozšířenější u méně majetných řemeslníků, jež mířili do zahraničí a často i přes moře do Ameriky. Kromě toho začalo vyliďňování vesnic, kdy jejich obyvatelé toužili po lepším výdělku ve městech. Trochu jiná situace byla u doktorů medicíny, notářů, učitelů, kněžích nebo státních úředníků, protože o

¹²⁸ MACHAČOVA, Jana. MATĚJÍČEK, Jiří. *O středních vrstvách v českých zemích. 1750 – 1950. Základní zjištění, hypotézy, náměty.* Opava 2002. ISBN: 80-86224-36-8 s.23

¹²⁹ MACHAČOVA, Jana. MATĚJÍČEK, Jiří. *O středních vrstvách v českých zemích. 1750 – 1950. Základní zjištění, hypotézy, náměty.* Opava 2002. ISBN: 80-86224-36-8 s.26

jejich dalším působišti bylo často rozhodováno nadřízenými orgány. Naopak téměř nulová mobilita byla u sedláků, protože jejich majetek se ve většině skládal z dědičných pozemků a hospodářství, a proto často docházelo alespoň k situaci, že sedlák zajistil dalším synům, kteří neměli získat statek, odpovídající vzdělání pro střední třídu.

Často o postavení rozhodoval majetek, protože ten patřil k věcem, které se daly ukazovat na venek a mohly dotyčného dostatečně reprezentovat. *V první polovině 19. století měli nejvyšší prestiž ze středních vrstev zřejmě měšťané a honorace, tj. obchodníci nebo řemeslníci vlastníci dům nebo usedlost a platící daně; dále provozovatelé povolání všeobecně vážených – úřednictvo, výnosná řemesla a svobodná povolání – která byla například oceňována městskou obcí přijetím jejich nositelů za měšťany.*¹³⁰ Mít v majetku nemovitost bylo minimem pro občana, aby získal status měšťana a na to navazující volební právo, tedy kromě možnosti placení přímých daní v určité výši. A také s tím úzce souvisela účast v komunální politice a různých obchodních grémiích a společenstvech.

V osobní rovině větší důvěru budil ženatý muž, protože sňatkem teoreticky prokázal, že dokáže ekonomicky zabezpečit svou rodinu. Něco podobného platilo i pro ženy, ale status vdaných byl posuzován hlavně na základě postavení jejich manžela.

Cílem středních vrstev byl zisk přiměřeného postavení tj. stejného nebo lepšího než měla rodina ze strany muže, zajistit dětem vzdělání, kariéru nebo sňatek a udržet si kvalitní postavení ve společnosti. U některých rodin vznikala i „nutnost“ se prezentovat v okolí za pomoci nejrůznějších způsobů např. vzhledem domu, vybavením místností, vzděláním na vyhlášených školách, nákupem uměleckých děl, zájmem o kulturu a charitu nebo modním oděvem.

Rodiny živnostníků poměrně dlouho ve druhé části devatenáctého století byly v úzkém kontaktu s výkonem řemesla. Jejich povolání dokonce ovlivňovalo výběr nemovitosti a zařízení domácnosti. Hlavně u chudších řemeslníků nebo naopak u menších podniků často přikládali ruce k dílu i členové rodiny. Ani situace úředníků nebyla jednoduchá, protože představovali „zástupce“ vládnoucí moci, a proto se od nich očekávalo, že budou vystupovat jako místní honorace bez ohledu na jejich reálnou situaci po materiální stránce.

Z této sociální vrstvy vzešli chlapci získávali hlavně pracovní odbornost a velmi často vykonávali stejné povolání jako jejich otec nebo děd. Dcery ze středních vrstev se snažily prosadit si možnost studia a následného zaměstnání bez ohledu na stále dominující teorie,

¹³⁰ MACHAČOVA, Jana. MATĚJÍČEK, Jiří. *O středních vrstvách v českých zemích. 1750 – 1950. Základní zjištění, hypotézy, náměty.* Opava 2002. ISBN: 80-86224-36-8 s. 29

že žena by se pouze měla starat o chod domácnosti a děti. Už od malička jim byla vštěpována základní morální pravidla, pracovitost, slušnost, kázeň nebo loajalita k panovníkovi. Později se přidala i odpovědnost. Život populace stále také ovlivňovala hlavně křesťanská církev bez ohledu na příslušný směr.

Střední vrstvy se samy inspirovaly u nejvyšších vrstev, ale zároveň sloužily jako vzor pro ty nejnižší. Zároveň zůstávaly jistým způsobem jedinečné. Asi nejsilněji ze všech tří měly nejvyšší rozdíly mezi přílušňky své sociálně nejnižší a naopak nejvyšší skupiny, a proto se většina členů střední vrstvy pohybovala v jejím rámci a pouze zlomek padl směrem dolů do nejnižších vrstev nebo naopak v osobách různých velkopodnikatelů zamířil nahoru.

Horní vrstvy patřily mezi nejmocnější a nejdůležitější část populace. ...*soubor skupin, které mimo jiné řídí společnost včetně její ekonomické činnosti, to znamená, že mají i příslušnou moc (možnosti) a odměny.*¹³¹ K dobrému plnění své funkce potřebovaly určité znalosti a dovednosti, neboť bez nich nemohly „vládnout“ zbytku společnosti. Správně pracující nejvyšší vrstvy¹³² zajišťovaly obnovu společnosti, vyrovnané fungování a upokojování jejích potřeb, ale zároveň musely zvádnout reagovat na vnitřní i vnější změny a podněty. Jejich názory a chování vycházely z jejich představ a cílů.

Přibližně do půlky devatenáctého století absolutní špičku a hlavní představu horních vrstev vytvářela šlechta. O veřejných záležitostech rozhodovala za pomoci různých privilegií, polického vlivu nebo zažitých tradic. V té době se začali do nejvyšší vrstvy prosazovat podnikatelé, velkoobchodníci a finančníci na ekonomickém vzestupu. Kromě nich to samozřejmě zahrnovalo i velkostatkáře, členy vlády, nejmocnější úředníky, armádní důstojníky, generalitu a nejvyšší církevní představitele. Měšťanští potomci se začali stávat členy horní vrstvy i na pozicích soudců u nejdůležitějších soudů, významných politiků, vědců a vysokoškolských profesorů i nejznámějších umělců své doby. Pro dosažení svých tužeb se mohli formovat do různých zájmových skupin.

V celé populaci pravděpodobně zabírali 0,5% až 1%.¹³³ Jejich složení ovlivňoval příchod „nové krve“ od zbohatlých měšťanů, řemeslníků a ambiciózní inteligence hlavně od šedesátých let devatenáctého století. Zároveň hybnou sílu tvořily krachy a vzestupy rodin z horních vrstev, povyšování do šlechtického stavu, začlenění pokrokových šlechticů

¹³¹ MACHAČOVA, Jana. MATĚJÍČEK, Jiří. *Nástin sociálního vývoje českých zemí. 1781 – 1914.* Praha 2010. ISBN: 978-80-246-1679-7 s. 283

¹³² MACHAČOVA, Jana. MATĚJÍČEK, Jiří. *Nástin sociálního vývoje českých zemí. 1781 – 1914.* Praha 2010. ISBN: 978-80-246-1679-7 s. 283

¹³³ MACHAČOVA, Jana. MATĚJÍČEK, Jiří. *Nástin sociálního vývoje českých zemí. 1781 – 1914.* Praha 2010. ISBN: 978-80-246-1679-7 s. 286

do rozvíjejícího se průmyslu a možnost nabytí pozemkového majetku i pro židovské obyvatelstvo.

Nejprestižnější postavení v horních vrstvách zaujímal panovník, ale vztahovalo se to spíše na funkci samu o sobě než na konkrétní osobu. Za ním následovala místní šlechta, která ovlivňovala každodenní život a projevy její vůle byly dobře viditelné. Vysoké armádní představitele prezentovalo výrazné chování a oblékání a naopak duchovenstvo jeho styk s Bohem. Symboly k jejich postavení tvořilo oblečení, zbraně, honosné kočáry, luxusní předměty a možnost kontaktu s panovnickým dvorem. Svou pověst si snažili vylepšit pomocí charitativních akcí a pořádáním různých kulturních a společenských akcí.

Horní vrstva společnosti se nikoliv nezbytně nerovná pojmu elita, protože se může jednat o i o určitou úzkou skupinu občanů ze středních nebo nižších vrstev, jenž splňuje určité znaky. Elitám je vlastní společenská autorita, ale bez podložení ekonomických zázemím nebo reálnou mocí. *Pojem „místní elity“ nebo v terminologii první poloviny 19. století „honorace“ tak splývá s pojmem „horní vrstvy obce“ atd. Za „vedoucí vrstvy“ bychom mohli označit soubor osob, které aktivně řídí společnost hlavně v politické sféře a mají k tomu také příslušnou moc.*¹³⁴ Tímto jsou vyloučeny velice movité osoby bez zájmu o ovlivňování společnosti nebo naopak významné a vlivné osobnosti téměř bez majetku, ale právě tato definice se ukazuje, jak velice zásadní pro tuto práci. Kdo tedy byl ve vedoucí vrstvě místní (nechanické) elity a zasedal v obecním výboru?

¹³⁴ MACHAČOVA, Jana. MATĚJÍČEK, Jiří. *Nástin sociálního vývoje českých zemí. 1781 – 1914*. Praha 2010. ISBN: 978-80-246-1679-7 s. 283

5. VÝVOJ OBECNÍ SAMOSPRÁVY V NECHANICÍCH PŘED ROKEM 1890

Obecní samospráva se objevuje až v souvislosti s reformami v polovině 19. století, ale už předtím se ve městech, městysech a vesnicích objevovala skupina lidí s právem rozhodovat. Často se sice musela zodpovídat vrchnosti, ale přesto dokázala ovlivnit osudy běžných obyvatel ve své lokalitě. V Nechanicích toto postavení zaujímali rychtáři a od roku 1678 je jich většina známa na základě pramenů. Některá příjmení se v Nechanicích objevují i po více než dvou stech letech a jejich potomci našli své místo mezi členy obecního zastupitelstva.

Rychtáři¹³⁵ v Nechanicích byli Petr Smetana, Jan Hruška, Jiří Šolc, Václav Novopacký, Václav Šolc, Jiří Lebuza, Josef Bohák, Mikuláš Matějovský, František Kolář, Antonín Matějovský, František Bok, Jan Martinec. Na svou pozici je vrchnost uměle dosazovala, pokud rychta se nedělila, což se v Nechanicích nestalo. Rychtáři kontrolovali poddané, aby pracovali a mohli plnit své povinnosti k obci a k majiteli panství – robotu. Zajišťovali dodržování zákonů, trestali nepatrné přestupky a rozdovali menší sousedské spory. Samozřejmě, že jim z jejich postavení plynuly určité výhody např. osvobození od výkonu roboty.

Prvním starostou¹³⁶ obce Nechanice se stal pozdější poštmistr, Josef Vosáhlo. Během jeho starostování postihla obec nová epidemie cholery, jež si vyžádala sto osmnáct mrtvých v samotném městysu a jeho nejbližším okolí.

Mezi roky 1861 – 1864 úřadoval Josef Drnek. Obec se začala pozvolna rozvíjet a její vedení s rozhodlo k vyjádření svých národních vlasteneckých názorů, když za čestné občany nechalo prohlásit Františka Palackého, Františka Ladislava Riegra a zemského poslance Josefa Wenziga, školního radu a autora několika libret k operám Bedřicha Smetany.

¹³⁵ KUDRNÁČ, Václav. *Úplný adresář a popis politického okresu Královéhradeckého. Okresy: Králové Hradec, Hořice, Nechanice a veškeré politické obce a osady.* Turnov 1903. s. 10 v části věnované nechanickému okresu.

¹³⁶ PRAŽÁK, Václav. *Nechanice. Obrázky z historie a života města.* Hradec Králové 2003. ISBN 80-86 472-14-0 s. 67 - 68

Třetím starostou byl Antonín Čerych v období mezi roky 1864 až 1868. Patřil mezi nejvýznačnější osoby zaujímající funkci pukmistra v Nechanicích, protože jeho zásluhy za krátké čtyři roky patří k nezpochybnitelným. Zároveň dokázal obec vést v náročných válečných časech. V roce 1866 se přes Nechanice přehnala saská a pruská vojska, která v jejich okolí zanechala stovky mrtvých a raněných. Všechny veřejné budovy a několik soukromých Prusové přetvořili na lazarety, muselo se zajistit pohřbívání mrtvých a i boj proti šířící se epidemii cholery. Docházelo k zabavování majetku – hospodářských zvířat i movitých věcí do lazaretů. Během své funkční doby se podnikatel Čerych sešel hned s dvěma hráči velkých politických dějin. Za necelý týden po osudové bitvě u Hradce Králové z 3. července 1866 se v městysu objevil osobně pruský ministerský předseda Otto von Bismarck. Obsah jejich jednání není přesně znám. O pár měsíců později, 3. listopadu se Čerych setkal s rakouským císařem Františkem Josefem I. při jeho návštěvě po rakousko-pruských bojištích. Ještě v době jeho pobytu v Josefově se mu dovolil zmínit o těžkých škodách v městysu napachaných a o možnosti zmírnit jejich dopad, když ne finančně, tak alespoň společensky, povýšením Nechanic na město. Císaři se později dostalo slavnostního uvítání na Chlumu, ve Střezeticích, Probluzi a Přímě. Během toho samozřejmě nemohli chybět zástupci Nechanic z řad měšťanů i cechů. Jejich nadšené vítání (i s pravděpodobnou podporou hraběte z Harrachu) nezůstalo bez odezvy a 6. července 1867 přišlo z císařské dvorské kanceláře povýšení městyse na město. O 14 dní později tuto zprávu potvrdilo i pražské místodržitelství.

Kromě války během Čerychova funkčního období došlo z ukončení provozu nemocnice pro její nezpůsobilost, k otevření lékárny U Bílého lva nebo vytvoření Občanské záložny.

Následující tři roky strávil ve funkci starosty Eduard Matějovský.¹³⁷ Dopřál městu novou, reprezentativnější radniční budovu, když zařídil nákup domu od Kateřiny Kudrnáčové, s číslem popisným 48 na Náměstí za pět tisíc dva stě zlatých. Prvně se v Nechanicích začalo s vybíráním pivního krejcaru, jehož výnos měl být využit na stavbu nové školní budovy.

Jan Novák vydržel dvě volební období tj. celkově od roku 1871 do roku 1888. Během té doby došlo k postavení nové nemocniční budovy, zavedení telegrafu mezi Nechanicemi a Novým Bydžovem a postavení nové obecní školy.

Po něm následoval mezi lety 1880 – 1885 Theodor Matějovský. Podařilo se mu ukončit spor s velkostakem o jednu konkrétní parcelu, ve prospěch města. Zrušila se

¹³⁷ PRAŽÁK, Václav. *Nechanice. Obrázky z historie a života města*. Hradec Králové 2003. ISBN 80-86 472-14-0 s. 67 - 70

dětská opratrovna hraběnky z Harrachu a došlo k založení druhého nechanického finančního ústavu – Okresní hospodářské záložny.

Situace od roku 1885 do roku 1888 ve vedení obce nebyla snadná, neboť sice bylo zvolen nový obecní výbor, ale volba starosty neprošla a setkala se námitkami u nadřízených orgánů. Tuto funkci získal Karel Bok, ale reálně všechna rozhodnutí konal úřadující první radní Norbert Žabka. Teprve 1888 až 1891 starostuje Karel Bok. Během těchto let došlo k vytvoření nechanické kanalizační sítě, k ustálení poštovního spojení s železniční stanicí v Dobřenicích nebo obnovení pivního krejcaru. Velice výraznou změnou bylo nové pojmenování stavajících ulic ve městě. Dosavadní názvy jednoznačně určovaly, kam ulice vede, ale nová jména přinesla do obce národní nádech. Staronechanická ulice se stala Havlíčkovou, Kunčická ulice Husovou, Hrádovská se změnila na Jungmanovu, Lubenská na Palackého ulic, z Židovské se stala Na tvrzi a dvě nové skončily jako Žižkova a Račany.

6. STAROSTOVÉ, RADNÍ, ZASTUPITELÉ A NÁHRADNÍCI

Volební období¹³⁸ 1888 – 1891¹³⁹

Starosta: Karel Bok

Rada města: František Rašín, Norbert Žabka, Jan Bayer, Josef Andrlé

Obecní zastupitelstvo:

I. sbor: Jan Novák, Antonín Štoček, MUDr. Jan Štross, Bohdan Matějovský, Josef Brandejs, Jan Mach

II. sbor: Antonín Erben, Jiří Skalický, František Rašín ml.

III. sbor: Hynek Žabka, Karel Bohdanecký, Antonín Maděra, Antonín Rus († 12/1888)

Náhradníci:

I. sbor: Václav Jánský († 1/1889), Václav Mikeš, Antonín Drnek

II. sbor: František Vančura, Jan Škava, Josef Stodola,

III. sbor: Adolf Celer, František Vachek, Jan Kofránek

Městský tajemník: Václav Trkal

Slib složen: 30. prosince 1888

Volební období 1891 – 1897

Starosta: František Rašín st.

¹³⁸ Státní okresní archiv Hradec Králové. Fond: Archiv města Nechanice. Pamětní kniha. Inv. č. 2

Státní okresní archiv Hradec Králové. Fond: Archiv města Nechanice. Protokoly schůzí městské rady a obecního zastupitelstva 1890 – 1895. Inv. č. 6

Státní okresní archiv Hradec Králové. Fond: Archiv města Nechanice. Protokoly schůzí městské rady a obecního zastupitelstva 1895 – 1899. Inv. č. 7

Státní okresní archiv Hradec Králové. Fond: Archiv města Nechanice. Protokoly schůzí městské rady a obecního zastupitelstva 1899 – 1903. Inv. č. 8

Státní okresní archiv Hradec Králové. Fond: Archiv města Nechanice. Protokoly schůzí městské rady a obecního zastupitelstva 1903 – 1906. Inv. č. 9

Státní okresní archiv Hradec Králové. Fond: Archiv města Nechanice. Protokoly schůzí městské rady a obecního zastupitelstva 1906 – 1908. Inv. č. 10

Státní okresní archiv Hradec Králové. Fond: Archiv města Nechanice. Protokoly schůzí městské rady a obecního zastupitelstva 1908 – 1912. Inv. č. 11

Státní okresní archiv Hradec Králové. Fond: Archiv města Nechanice. Protokoly schůzí městské rady a obecního zastupitelstva 1912 – 1914. Inv. č. 12

Státní okresní archiv Hradec Králové. Fond: Archiv města Nechanice. Protokoly schůzí městské rady a obecního zastupitelstva 1914 – 1919. Inv. č. 13

¹³⁹ (příloha Tab.1)

Rada města: Karel Bohdanecký, Antonín Erben, František Jánský, Antonín Maděra

Obecní zastupitelstvo: Josef Brandejs, Matěj Ryba, Theodor Matějovský, MUDr. Jan Štross, Karel Bok, Jan Mach, Hynek Žabka, František Rašín ml., Jiří Skalický, Jan Munzar, Antonín Žabka (č.p. 36), Antonín Žabka (č.p. 176), Jan Bohdanecký.

Náhradníci: Antonín Drnek, Adolf Guth, František Vydra, František Vančura, Alois Morávek, Jan Škava, Josef Sláva, Adolf Celer, Ludvík Munzar.

Městský tajemník: Bohumil Vančura

Volba proběhla: 29. a 30. září 1891

Slib složen: 30. listopadu 1891

Volební období 1897 - 1900

Starosta: František Rašín st.

Rada města: František Jánský, Karel Bohdanecký, Antonín Maděra, Antonín Žabka (č.p. 176)

Obecní zastupitelstvo: Karel Bok, Theodor Matějovský, František Vydra, Jan Šrayer, Dr. František Horáček, Josef Drnek, Hynek Žabka, Jan Munzar, František Rašín ml., Alois Morávek, František Vančura, František Sláva, Jan Bohdanecký.

Náhradníci:

I. sbor: Josef Sláva, Viktor Skalický, František Pavelka.

II. sbor: Ludvík Munzar, Karel Rašín, Antonín Šaník.

III. sbor: Josef Antony, Antonín Vozáb, Josef Vejs.

Městský tajemník: Josef Skalický

Slib složen: 13. prosince 1897

Volební období 1901 – 1904

Starosta: František Rašín starší (†1903) nahrazuje Antonín Erben, Bohumil Vančura

Rada města: Antonín Erben, Karel Bohdanecký, Antonín Maděra, Antonín Žabka (č.p. 156), Bohumil Vančura, Antonín Žabka (č.p. 36).

Obecní zastupitelstvo: Theodor Matějovský, Jan Šrayer, František Vydra, Josef Drnek, JUDr. František Horáček, František Pavelka, Edvard Bureš, František Rašín mladší, František Sláva, Alois Morávek, Josef Bednář, Hynek Žabka starší, Antonín Vozáb, Ludvík Munzar, Josef Vejs, František Borčický, Jan Bohdanecký.

Náhradníci:

I. sbor: Václav Prokop, František Škava, Josef Sláva, Viktor Skalický,

II. sbor: Josef Rašín mladší, František Javůrek mladší, František Vančura, Ludvík Čáslavský,

III. sbor: Antonín Šaník, Josef Antony, Josef Stuchlík, Ferdinand Flum.

Městský tajemník: Josef Skalický

Volba provedena: 17. a 18. června 1901

Slib složen: 30. července 1901

Volební období 1905 – 1910

Starosta: František Rašín mladší

Rada města: Antonín Maděra, Bohumil Vančura, Antonín Žabka (č.p. 156), Antonín Žabka (č.p. 36), Antonín Vozáb, Alois Morávek.

Obecní zastupitelstvo: Antonín Erben, JUDr. František Horáček, Josef Andrlé, František Vydra, Antonín Sixl, František Sláva, Jan Holý, Karel Bohdanecký, Eduard Bureš, Ludvík Munzar, František Škava, Josef Vejs, Hynek Žabka starší, Josef Bednář, Jan Bohdanecký, František Borčický, Antonín Šaník.

Náhradníci:

- I. sbor: Jan Novotný, Jan Bouček, Karel Bok, Václav Prokop,
- II. sbor: František Javůrek, Josef Stuchlík, Ludvík Čáslavský, Josef Rašín,
- III. sbor: Ferdinand Flum, Jaroslav Novotný, Josef Kašťák, Josef Antony.

Městský tajemník: František Novotný

Volba provedena: 9., 10. a 11. února 1905

Slib složen: 8. března 1905

Volební období 1910 – 1913

Starosta: František Rašín mladší

Rada města: Antonín Maděra, Bohumil Vančura, Antonín Žabka (č. p. 36) , Josef Andrlé, Jan Bohdanecký, Jaroslav Novotný.

Obecní zastupitelstvo: Jan hrabě Harrach, JUDr. František Horáček, František Vydra, Alois Morávek, Antonín Sixl, Václav Lehký, Jan Novotný, František Malina, Václav Kvapil, Ludvík Čáslavský, František Javůrek, Antonín Vozáb, František Hošek, Josef Bednář, Josef Stuchlík, Antonín Šaník, Ferdinand Flum.

Náhradníci: Josef Hysek, M Ph.Vojtěch Hemr, Václav Kudrnáč, František Škava, Jan

Hruška, Josef Rašín, Josef Šimák, František Hyršl, Josef Okrouhlický, František Stuchlík, Josef Antony, František Janouch.

Volba provedena: 9. května 1908 a 13. července 1910

Slib složen: 4. srpna 1910.

Volební období 1913 – 1919

Starosta: František Rašín mladší

Rada města: Antonín Maděra, Bohumil Vančura, Antonín Žabka (č. p. 36), Josef Andrlé, Jan Bohdanecký, Antonín Vozáb.

Obecní zastupitelstvo: Josef Antony, Josef Hysek, Václav Lehký, Alois Morávek, Jaroslav Novotný, František Stuchlík, František Vydra, Ludvík Čáslavský, Arnošt Horáček, Antonín Munzar, Jan Novotný, František Javůrek, Josef Stuchlík, Josef Novotný, Josef Sláva, Ferdinand Flum, František Hošek.

Náhradníci: Jan Matějovský, Jan Holý, František Munzar, Karel Kotrč, Josef Rašín, Václav Kudrnáč, František Škáva, Josef Bělina, Josef Dunda, Antonín Hlubuček, František Janouch.

Městský tajemník: František Novotný

Volba provedena: 6. - 7. října a 18. října 1913

Slib složen: 27. října 1913

Ve sledovaném časovém pásmu od roku 1890 až do roku 1918¹⁴⁰ se v Nechanicích odbylo celkem osm volebních¹⁴¹ období s teoretickou délkou tří let, ale ve skutečnosti některá období byla před rokem 1910 i pěti nebo šestiletá. Volební řád připouštěl různá odvolání proti volebním výsledkům nebo státní orgány nebyly spokojeny s průběhem voleb. Funkční období mohly ovlivnit i takové záležitosti jako nový volební řád nebo světová válka. Na začátku devadesátých let měl obecní výbor osmnáct členů a devět náhradníků. Ale s příchodem nového století se jejich počet vyšplhal na dvacet čtyři a dvanáct. Prameny ohledně rozložení členů výborů do jednotlivých kúrií nejsou příliš sdílné, ale v případě náhradníků se ve většině případů dochovalo jejich rozdělení. Za celých 28 let teoreticky museli zvolit celkem 235 kandidátů (160 zastupitelů a 75 náhradníků).

¹⁴⁰ Sledované období je od 1890 do 1918, ale volby na to neberou ohledy, a proto započítány výsledky z roku 1888 a sledovány události až do roku 1919.

¹⁴¹ Období: 1888 – 1891, 1891 – 1897, 1897 – 1900, 1901 – 1904, 1905 – 1910, 1910 – 1913 a poslední 1913 – 1919.

Přesto se během této doby vystříдалo celkem 90 občanů různých profesí a různého vzdělání jako obecních výborů nebo jejich náhradníků. Hned 2x se objevuje příjmení Bohdanecký (Jan, Karel), Drnek (Antonín, Josef), Hořáček (Arnošt, František), Jánský (František, Václav), Sláva (František, Josef), Skalický (Jiří, Viktor), Stuchlík (František, Josef), Škava (František, Jan), Vančura (Bohumil, František), 3x Matějovský (Bohdan, Jan, Theodor), Novotný (Jan, Jaroslav, Josef), 4x Munzar (Antonín, František, Jan, Ludvík), Rašín (František, František, Josef, Karel) a Žabka (Antonín, Antonín, Hynek, Norbert). Stejně příjmení může být náhodné nebo může odkazovat na blízké příslušníky jedné rodiny. Naštěstí obecní zřízení myslelo i na takové případy a omezovalo moc rodů zákazem působení ve stejných komisích a některých orgánech např. otec František Raším byl starosta a jeho František mladší zastupitel (oba zvolili do obecního výboru), ale František mladší nemohl být městským radním, pokud jeho otec byl ve starostenské nebo radní funkci.

V případě Františků Rašínů a Antonínů Žabků vysvstává jistý problém určení totožnosti osoby. U Rašínů se jednalo o otce a syna (přímé příbuzné) a označovali je jako mladšího a staršího. Naopak u Žabků se k určení osoby užíval údaj čísla popisného, z čehož se dá teoreticky soudit, že se nejednalo o příbuzné v přímé linii, ale možná bratrance, pokud spolu vůbec byli ve vztahu příbuzenském.

Velice se liší četnost zvolení u jednotlivých kandidátů. Jenom jednou a to pouze jako náhradníci členů obecního výboru se objevili ve volebních výsledcích Josef Bělina, Jan Bouček, Josef Dunda, Adolf Guth, Vojtěch Hemr, Antonín Hlubuček, Jan Hruška, František Hyršl, Václav Jánský, Josef Kašťák, Jan Kofránek, Karel Kotrč, Jan Matějovský, Václav Mikeš, František Munzar, Josef Okrouhlický, Karel Rašín, Josef Stodola, Josef Šimák a František Vachek. Některá jména se dají najít mezi náhradníky z doby mezi lety 1888 a 1891 (Jan Kofránek, Václav Mikeš atd.) a jiná 1913 až 1919 (Antonín Hlubuček, Josef Šimák atd.), právě v jejich případě je situace složitější, protože v prvním případě jmenovaní mohli být členy obecního výboru v 70. nebo 80. letech a později už zastávali pouze místa náhradníků. Naopak před osobami ve druhém případě může být mnoho funkčních období po roce 1919, což ovšem není doba, kterou se má zabývat tato práce. Důvodů, pro malý výskyt může být více: umrtí (Václav Jánský), přestěhování, nemoc, vysoký věk atd.

Kromě dvaceti výše vypsanych osob byly v období mezi lety 1890 až 1918 pouze náhradníky ve více volebních obdobích i Adolf Celer, František Janouch, Václav Kudrnáč, František Pavelka, Václav Prokop, Josef Rašín, Josef Sláva, Viktor Skalický a Jan Škava.

Obě skupiny mužů čítaly dohromady dvacet devět osob a jejich význam pro chod obce nebyl příliš důležitý ze samosprávného hlediska. Mnohem důležitější význam má zbylých šedesát jedna členů obecního výboru.

Nepřetržitě celých dvacet osme let se objevují pouze dvě jména Antonín Maděra a František Rašín mladší. Maděra v vykonával v prvním období funkci obecního zastupitele a ve všech zbylých byl na pozici městského radního. Rašín byl nejdříve čtyři-krát po sobě obecním zastupitelem a později třikrát starostou. Úřad starosty začal vykonávat v roce 1905, tedy až v době následující po smrti jeho otce a předcházejícího starosty Františka Rašína staršího v zimě 1903. V mezidobí povinnosti starosty převzal úřadující první radní Bohumil Vančura.

Ze sedmi oddobí strávili více než čtyři¹⁴² v obecním výboru Josef Andrle, Jan Bohdanecký, Antonín Erben, František Horáček, Theodor Matějovský, Alois Morávek, František Rašín starší, Bohumil Vančura, Antonín Vozáb, František Vydra, Hynek Žabka a oba Antonínové Žabkové.

Nelehkou pozici starosty zastávaly pouze tři muži: mezi lety 1888 až 1891 Karel Bok, od roku 1891 až do své smrti v roce 1903 František Rašín starší a od voleb v roce 1905 až do roku 1919 František Rašín mladší. Otec Rašín starostoval celých dvanáct let, ale jeho let čtrnáct, což jsou z pohledu dnešní doby velice úctyhodná čísla. V městské radě se objevil pouze úzký počet členů obecního výboru (1x) Jan Bayer, Alois Morávek, Jaroslav Novotný, František Rašín starší, Norbert Žabka, (2x) Jan Bohdanecký, Antonín Erben, František Jánský, Antonín Vozáb, (3x) Josef Andrle, Karel Bohdanecký, Antonín Žabka z čísla 176, (4x) Bohumil Vančura, Antonín Žabka z čísla 36 (6x) Antonín Maděra.

Musí se vzít v úvahu, že samospráva v Nechanicích existovala už několik desetiletí před rokem 1890, a proto část členů výboru se v té době mohla realizovat a v devadesátých letech už jim ubývaly síly a přenechávali pozice jiným. Zároveň existovala po roce 1918, kdy mladší obecní zastupitelé často střídali v městské radě a na pozici starosty starší generaci.¹⁴³

¹⁴² Kromě výše jmenovaného Františka Rašína mladšího a Antonína Maděry.

¹⁴³ Zastupitel objevující se teprve mezi roky 1913 a 1919 Antoní Munzar se stal starostou Nechanic ve 20. a 30 letech 20. století.

7. PROFESNÍ SLOŽENÍ ČLENŮ VÝBORU

Nechnické komunální volby z pohledu profesní analýzy¹⁴⁴. V rámci zjednodušení došlo ke sloučení některých výrazů, protože část údajů pochází ze sčítacích operátů a totožné povolání mohlo být označeno více výrazy. Obchodník zahrnuje i povolání kupec. Rolník sdružuje výrazy samostatně hospodařící, polní hospodář, zemědělsky hospodařící. Hudebník zaštiťuje i výraz muzikant nebo kočovný muzikant či kočovný hudebník. Hlavním cílem je snadnější orientace a lepší porozumění výsledkům výzkumu.

Někteří členové obecního výboru nebo jejich náhradníci měli kromě hlavního i jiné vedlejší povolání např. řemeslnou výrobu jako hlavní a jako vedlejší rolnictví. Jako směrodatné posloužila hlavní činnost jedince a první zaznamenaná v daném období¹⁴⁵.

Majestát císaře Leopolda I. z 23. dubna 1691 udělil Nechanicím právo pořádání týdenních trhů a tří trhů výročních. Následující rozvoj podnítil založení prvního cechu, kterým pravděpodobně byl, dle dochovaných písemných dokladů, Spojený cech kovářů, kolářů, bečvářů, truhlářů, zámečnicků a sklenářů. Stalo se tak 24. května 1695¹⁴⁶. Jako druhý samostatný cech se v roce 1734 vytvořil řeznický. Z roku 1740 jsou známy cechy řeznické, pekařské a mlynářské, krejčovský, mezulánský a tkalcovský ševcovský a spojený. Nejpočetnější byl údajně cech tkalcovský s přibližně 30 členy a nejmenší cech tkalců a mezulánů.

Úředný výkaz z roku 1740 zaznamenal v Nechanicích a okolí tyto cechy¹⁴⁷:

1. řeznický (4 členové v Nechanicích, 13 v okolních vesnicích),
2. pekařský, mlynářský a perníkářský (2 členové v Nechanicích, 10 v okolních vsích),
3. krejčovský (8 členů v Nechanicích, 22 v okolních vesnicích),
4. ševcovský (7 členů v Nechanicích, 14 v okolních vesnicích),
5. truhlářský, kolářský, kovářský, zámečnický, bečvářský a sklenářský (10 členů v Nechanicích, 10 členů v okolních vesmicích),
6. tkalcovský a mezulánský (5 členů v Nechanicích, 5 v okolních vesnicích)

¹⁴⁴ Tabulka č. 2

¹⁴⁵ PRAŽÁK, Václav. *Nechanice. Obrázky z historie a života města*. Hradec Králové 2003. ISBN 80-86 472-14-0
Státní okresní archiv Hradec Králové: Sčítací operáty - Nechanice 1890.

Státní okresní archiv Hradec Králové: Sčítací operáty – Nechanice 1900.

¹⁴⁶ PRAŽÁK, Václav: *Nechanice. Obrázky z historie a života města*. Hradec Králové 2003. ISBN 80-86 472-14-0. s. 39

¹⁴⁷ PRAŽÁK, Václav: *Nechanice. Obrázky z historie a života města*. Hradec Králové 2003. ISBN 80-86 472-14-0. s. 39

V roce 1851 si podali truhláři na úřad v Hradci Králové žádost o vystoupení, neboť jich bylo zdaleka nejvíce okolo 35. Žádost byla přijata a roku 1853 se oddělili.

Na tradici nechanických cechů přímo kontinuálně navázaly místní živnostenská společenstva, což dokládaly téměř totožné názvy i pokračování ve stavajících knižních soupisech členů. Už v roce 1861 se v Nechanicích nacházelo společenstvo zřízené dle nového živnostenského řádu. Jednalo se o společenstvo mlynářů, pekařů, perníkářů a sládků. A patřilo vůbec k jedněm z prvních v okrese královehradeckém¹⁴⁸. V 70. letech 19. století bylo složení velice pestré: krejčí, krupaři, obuvníci, řezníci, obuvníci, truhláři a smíšená řemesla. Kolem roku 1880 došlo ke sjednocení a nadále existovalo pouze společenstvo různých živností a obchodní grémium¹⁴⁹. O desetiletí později se oddělilo společenstvo oděvních živností a po 1. světové válce společenstvo hostinských a výčepníků. Společenstvo různých živností v Nechanicích sousedilo se společenstvy v Kratonohách, Libčanech a Stračově.

Na základě učednických smluv společenstva různých živností v Nechanicích se dá odvodit, že mezi lety 1895 až 1904 měli svou provozovnu ve městě tato povolání:

Nechanice: zámečnické, soustružnické, klempířské, kamnářské, sklenářské, malířské, truhlářské, strojařské, sochařské, hodinářské, pokrývačské, kovářské, sedlářské, zednické, holičské, kolářské, zahradnické, bednářské a kominické. Nebyly to všechny živnosti provozované na území spadajícím pod Nechanice, ale pouze řemeslníci přímo z města, kteří v tomto sledovaném období si k sobě vzali učedníka nebo učeníky.

Doložené živnosti v dalších obcích spadajících pod společenstvo v Nechanicích:

Bohárna: kovář, sedlář

Staré Nechanice: kolářské, kovářské, pokrývač, malíř

Lubno: kovářské, tesař, zednické

Suchá: zednické, kovářské

Kunčice: soustružnické, kovářské

Tůně: zednické

Sobětuš: kovářské:

Popovice: soustružnické

Homyle: kovářské

Zvíkov: kovářské, soustružnické

Následující přehled kopíruje volební výsledky z předcházející kapitoly, ale jména

¹⁴⁸ ZUMAN, Rudolf: *O počátku vývinu živnostenských společenstev na Hradecku a Hořicku*. 1870.

¹⁴⁹ ZUMAN, Rudolf: *O počátku vývinu živnostenských společenstev na Hradecku a Hořicku*. 1870.

jednotlivých členů obecního výborů nahradila jejich povolání př. Karel Bok = obchodník.
Jedná se o výstup z přílohy Tab. 2.

Volební období 1888 – 1891¹⁵⁰

Starosta: obchodník

Rada města: pekař, mydlář a 2x rolník

Obecní zastupitelstvo:

I. sbor: rolník, soukromník, lékař, obchodník, c. k. smírčí soudce, učitel

II. sbor: 2x obchodník, krupař

III. sbor: kamnář, majitel realit, rolník a A.Russ, který umírá před počátkem sledovaného období

Náhradníci:

I. sbor: V. Jánský (umírá před začátkem sledovaného období), rolník a obchodník

II. sbor: rolník, obuvník a neznámé povolání u třetího náhradníka

III. sbor: soustružník, hospodský, hudebník

Volební období 1891 – 1897

Starosta: pekař

Rada města: majitel realit, obchodník a 2x rolník

Obecní zastupitelstvo: c. k. smírčí soudce, 4x obchodník, úředník, lékař, učitel, kamnář, krupař, 2x pekař a krejčí

Náhradníci: 4x obchodník, rolník, obuvník, 2x truhlář, soustružník

Volební období 1897 - 1900

Starosta: pekař

Rada města: majitel realit, obchodník a 2x rolník

Obecní zastupitelstvo: 5x obchodník, 2x rolník, advokát, majitel realit, kamnář, pekař, truhlář a krejčí

Náhradníci:

I. sbor: truhlář, zámečnický, účetní

II. sbor: 2x truhlář a obchodník

III. sbor: obuvník, kloboučník, obchodník

¹⁵⁰ Příloha (Tab. 2)

Volební období 1901 – 1904

Starosta: pekař

Rada města: 2x obchodník, majitel realit, rolník, úředník, pekař

Obecní zastupitelstvo: 5x obchodník, rolník, majitel realit, advokát, účetní, učitel, 2x truhlář, výrobce, kamnář, kloboučník a 2x krejčí

Náhradníci:

I. sbor: hudebník, obuvník, truhlář, zámečnick

II. sbor: pekař, krejčí, rolník, hostinský

III. sbor: truhlář, obuvník, rolník, cukrář

Volební období 1905 – 1910

Starosta: obchodník

Rada města: rolník, úředník, pekař, 2x obchodník, kloboučník

Obecní zastupitelstvo: 4x obchodník, advokát, rolník, notář, 3x truhlář, majitel realit, učitel, obuvník, kamnář, výrobce a 2x krejčí

Náhradníci:

I. sbor: 2x hudebník, lékárník, obchodník

II. sbor: krejčí, rolník, hostinský, pekař

III. sbor: cukrář, zámečnick, pokrývač, obuvník

Volební období 1910 – 1913

Starosta: obchodník

Rada města: 2x rolník, úředník, pekař, krejčí, zámečnick

Obecní zastupitelstvo: šlechtic, advokát, notář, 2x obchodník, hudebník, pekař, učitel, hostinský, krejčí, kloboučník, obuvník, výrobce, rolník, truhlář, cukrář, (neznámé)

Náhradníci: zedník, (2x neznámé), 2x rolník, truhlář, pekař, 3x hudebník, 2x obuvník

Volební období 1913 – 1919

Starosta: obchodník

Rada města: 2x rolník, úředník, pekař, krejčí a kloboučník

Obecní zastupitelstvo: 2x obuvník, zedník, pekař, 2x obchodník, zámečnick, 2x rolník,

hostinský, ředitel měšťanských škol, podnikatel, hudebník, krejčí, (**Josef Novotný**)¹⁵¹ a cukrář

Náhradníci: 2x pekař, obchodník, hudebník, (2x neznámé), rolník, 2x obuvník, kominík a řezník

Jednotlivé skupiny povolání mezi členy obecního výboru v Nechanicích rozdělné na kategorie dle druhu:

Polní hospodářství: rolníci

Klasické řemeslné živnosti: soustružník, zedník, pokrývač, truhlář, zámečnick, kamnář

Oděvní živnosti: obuvník, krejčí, klobučník

Potravinářky zaměřené živnosti: cukár, řezník, pekař, krupař

Obchodníci a další živnosti: obchodník (se střížním zbožím, s kůží atd.) mydlář, kominík, hostinský

Povolání závislá na vzdělání: lékárník, c. k. smírčí soudce, učitel, školní ředitel, advokát, účetní, notář, lékař

Jiná: majitel nemovitostí, šlechtic, hudebník, podnikatel, soukromník

Skupina povolání členů obecního výboru a jejich náhradníků je už od pohledu poměrně úzká, protože je jich pouhých třicet jedna. Při tom šlechtic není povolání, ale označení postavení a za ním se skrývá mnoho dalšího, protože hrabě na přelomu 19. a 20. století musel mít částečné znalosti hned z několika oborů. Část šlechty rovněž podnikala, ale bylo by trochu zavádějící srovnávat její postavení s běžnými podnikateli ze středních vrstev. Majitel nemovitostí také není standartní povolání, ale objevuje se to hned dvakrát, z čehož je jasné, že pravděpodobně šlo o velice lukrativní finanční záležitost, která při vlastnění hned několika bytových domů se velmi příjemně vyplatila. Hudebník patří mezi povolání úsve svázaná především s Nechanicemi a jejich proslulou érou harfanictví, a proto není překvapivé, že i několik úspěšných zbohatlých muzikantů bylo schopno získat podporu pro své zvolení do komunální samosprávy.

Vzdělaná honorace měla také poměrně bohaté zastoupení, což vzhledem k sídlu národní i měšťanské školy není ničím překvapivým. V závislosti na existenci nemocnice není překvapivé ani objevení lékařů či lékárníků. Ani soudce, advokát nebo notáři nejsou překvapivé v centru soudního okresu.

Zastoupení oděvních ani potravinářských živností nebylo neočekávané (snad chybí

¹⁵¹ Jméno Josef Novotný bylo v této době v Nechanicích značně frekventované. Připadá v úvahu hned několik kandidátů: hudebník, rolník, řemeslník, majitel povozů...

jen mlynář), ale velice slabé číslo se objevilo u počtu klasických řemeslných živností jako soustružník, zedník, pokrývač, truhlář, zámečník, kamnář. Úplně chybí řemeslo kolářské, kovářské, bednářské, klempířské nebo sklenářské, ale v místních cechách přitom zastoupena byla. Jednou z možností se zdá být přesun těchto povolání do sousedních obcí, slabší ekonomické postavení nebo nezájem mistrů o místo v komunální politice. Příliš aktivní v samosprávě podle těchto výsledků nejsou ani místní hostinčští, ale to i přesto, že v Nechanicích bylo takových podniků několik.

V řeči čísel se v obecním výboru města vystříдалo: celkem 12 rolníků, 12 obchodníků, 7 hudebníků, 7 pekařů, 5 obuvníků, 4 truhláři, 4 zástupci učitelské profese (učitelé + ředitelé dohromady), 3 krejčí, 2 úředníci, 2 zámačníci, 2 majitelé nemovitostí, 2 hostinští. Zbytek povolání se objevuje pouze jednou, v šesti případech nebylo zjištěno a ve dvou výborové zemřeli před sledovaným obdobím. Na první pohled by se mohlo zdát, že síly rolníků a obchodníků v Nechanicích byly vyrovnané, ale opak je pravdou, protože velice silnou základnu měly provozovatelé řemeslnických živností. Z toho vyplývá, že nejsilnější zastoupení a největší rozhodovací vliv v nechanické obecní politice byl v rukou obchodníků a řemeslníků a zájmy rolníků přeci jen v pozadí. Částečně to zaviněnoval fakt, že město bylo střediskem svého vlastního soudního okresu, což způsobovalo zvýšenou koncentraci obchodních příležitostí, jež v průměrné argární vesnici nejsou. Druhým důvodem se jevil malý počet pozemků vhodných pro zemědělskou produkci, chudší obyvatelstvo a nižší stav rolníků, což dokládá i velmi vysoká míra zastoupení neobvyklého druhu živnosti, kterým bylo hudebnictví.

Velice zajímavý trend se objevuje i u čelních představitelů obce tj. starosty a radních. Ze tří starostů byli dva obchodníci a jeden pekař. Rozhodně se nedá říct, že tyto funkce získala pro sebe obchodnická, řemeslnická povolání nebo vzdělaná honorace. Spíše naopak situace působí poměrně vyrovnaně.

V prvním volebním období mezi lety 1888 až 1891 stál v čele obchodník a s ním dva rolníci a dva živnostníci. Od roku 1891 do roku 1897 starostoval pekař a v radě zasedali dva rolníci a majitel realit a obchodník. Obsazení funkcí 1897 – 1900 bylo naprosto úplně totožné. Takže z celkového pohledu se jedná o dva rolníky, obchodníka, živnostníka a jiné povolání (nebo dalšího živnostníka). Od roku 1901 došlo ke změně, kdy už to neznamenal čtyři plus jedna funkce, ale počet městských radních se zvýšil o tři, a proto jeden starosta a pět radních tj. celkem sedm osob.

1901 až 1904 byl starostou živnostník a v radě dva obchodníci, rolník, živnostník, člen vzdělané honorace a majitel realit. Mezi lety 1905 až 1910 stále v čele obce opět

obchodník a v radě města se nacházeli dva obchodníci, rolník, živnostník a člen vzdělané honorace. Od 1910 do roku 1913 zastával úřad starosty obchodník a funkce radních dva rolníci, člen vzdělané honorace a tři živnostníci. V posledním volebním období 1913 – 1916 starostoval obchodník a dále se tam nacházeli dva rolníci, člen vzdělané honorace a tři živnostníci.

V prvních třech obdobích od roku 1888 do roku 1900 chybí v městské radě zástupce vzdělanosti, což časem s navýšením jejich počtu přestalo platit. Celou dobu byl také mezi členy alespoň jeden rolník, ale zajímavá změna nastává od roku 1910. V posledních dvou obdobích chyběl mezi radními obchodník. Jeden sice zastával úřad starosty, což možná spíše v souvislosti, že se osvědčil už v předchozím období a vzhledem následování rodinné tradice. Ale na úkor obchodníků se zvýšil počet řemeslníků. Nesmí se však zapomínat, že spousta řemeslníků byla zároveň obchodníky, např. krejčí, pekař, protože většinou vlastnili krámk, kde své zboží také prodávali.

8. SPOLKOVÁ ČINNOST A DALŠÍ ORGANIZACE

Jedna z příležitostí, kde se pravidelně a často mohli scházet občané, byly různé spolkové činnosti, které byly považovány za významný znak měšťanstva a signalizovaly přechod od stavovské k občanské společnosti.¹⁵² Kromě vzájemného propojení lidí nabízely i příležitost pro styk mezi představiteli obce a jejími obyvateli. Samozřejmě, že se to nevztahovalo na všechny společenské vrstvy, protože ty nejnižší si to nemohly ekonomicky dovolit a naopak nejvyšší patřily většinou mezi čestné členy, ale jejich faktická činnost byla minimální. Zároveň to stavělo na roveň šlechtu, církve a střední vrstvy obyvatelstva.¹⁵³

Ve výsledku mezi členy spolku většinou patřily zástupci majetkově lépe zabezpečených vrstev, jako například lékaři, právníci, ředitelé škol, učitelé, notáři, řemesníci, obchodníci a rolníci. A ze stejné vrstvy v naprosté většině případů pocházeli i členové obecních výborů, pro které tím vzniklo výtečné prostředí, kde mohli získávat silnou základnu hlasů pro příští volby. A naopak prostřednictvím spolkové činnosti si udržovali vztahy se svými voliči a mohli reagovat na názory obyvatelstva.

V roce 1848 došlo ke krátkému uvolnění politické situaci, což vyústilo v krátkodobý intenzivní rozpuk spolkové činnosti. Jednalo o naplnění dřívějších plánů na vytvoření spolku nebo o nové myšlenky směřované na politické spolky.¹⁵⁴

Původně se jednalo o soukromé aktivity¹⁵⁵ závislé na daném společenském prostředí. První pokus o regulaci ze strany státu se objevil v polovině 18. století v souvislosti se šířením zednářského hnutí a tajných revolučních spolků. Už v roce 1754 vyšlo v platnost nařízení, že policejní podkomisaři musí provádět dohlet a podvatnou činnost hlásit. V roce 1788 došlo k zákazu vstupu do zednářských lóží. K uvolnění přispělo osvícenství za Josefa II., který změnil podmínky a snažil se spolky dostat pod státní dozor. Problémem

¹⁵² FASORA, Lukáš. *Svobodný občan ve svobodné obci? Občanské elity a obecní samospráva města Brna 1851 – 1914*. Brno 2007. ISBN: 978-80-86488-43-1 s. 105

¹⁵³ KAVKA, Tomáš. Umělecké spolky a jich funkce při formování občanských kultur 19. století. Možnosti středoevropského srovnání. IN: *Město a městská společnost v procesu modernizace 1740 – 1918*. Ostrava 2009. ISBN: 978-80-7368-688-8 s. 119

¹⁵⁴ FASORA, Lukáš. *Svobodný občan ve svobodné obci? Občanské elity a obecní samospráva města Brna 1851 – 1914*. Brno 2007. ISBN: 978-80-86488-43-1 s. 106

¹⁵⁵ DRAŠAROVÁ, Eva. Stát, spolek a spolčování. IN: *Paginae Historiae. Sborník Státního ústředního archivu v Praze*. Praha 1993. ISSN: 1211-9768. s. 152

byly politicky smýšlející spolky s přestupky proti bezpečnosti státu. Naopak podporu získaly čtenářské, osvětové, vědecké, charitativní a výrobní spolky, neboť vykonávaly svou činnost v souladu se státem.

V roce 1816 došlo k publikování zásad pro zakládání ženských spolků zaměřených na dobročinné apod. aktivity. Vydání zařídila vídeňská Společnost šlechticů na podporu dobrého a užitečného. Soukromá aktivita byla vítána, neboť šetřila peníze státu, ale zároveň si stát vyhradil možnost spolky zrušit. Průmyslové spolky sbírali informace ze svého odvětví, vydávaly časopisy a pořádaly pravidelné výstavy nebo přednášky.

Ve 40. letech došlo k vydání množství různých nařízeních, jež upravovala aktivity spolků ve státě. V roce 1848 se v okrojované ústavě objevilo¹⁵⁶ petiční právo a právo na tvoření spolků. Dle předpisů z roku 1849 nepolitické nevýrobní spolky ohlašovaly čtrnáct dní předem svou ustavující schůzi obecnímu představenému a zástupci okresního politického úřadu. A oznamovaly vytvoření spolkového výboru. Výrobní spolky respektovaly předpisy z počátku 40. let. Politické spolky měly také ohlašovací povinnost, jejich cíle nesměly zasahovat do zákonodárství či výkonné moci státu. O svých schůzích musely nejméně dvacet čtyři hodin dopředu kontaktovat úřady. Členství v nich bylo zakázáno pro žáky gymnázií. Se Silvestrovskými patenty v roce 1851 dozor nad spolky přitvrdil. V padesátých letech opět došlo ke změnám a spolků začalo rapidně přibývat, i když stát některé zrušil jako nevyhovující.¹⁵⁷

Skladba spolků mohla být velice pestrá, ale Nechanice, sami pro svou malou rozlohu a přibližně dvoutisícový počet obyvatelstva, v místních spolcích sdružovaly i členy přespolní. Jednalo se o poměrně dobré řešení, protože město mělo rozlohu větší vesnice a bylo blíže obyvatelům ze sousedních obcí než Hradec Králové¹⁵⁸ nebo Nový Bydžov. Zároveň místní činitelé udržovali hojné styky s Hradcem Králové nebo i Prahou. Právě hlavní město království Českého patřilo k líhni spolkových myšlenek, které se odtud nadšeně, i když se zpožděním, šířili dál a často i do Nechanic.

Náplně spolků se různě lišily, protože jejich část se věnovala charitativním projektům, různým druhům sportu, osvětě, hospodářsko-zemědělské činnosti nebo vlastenckým myšlenkám. Někdy se zaměření jejich činnosti měnilo v závislosti na politickém povětří

¹⁵⁶ DRAŠAROVÁ, Eva. Stát, spolek a spolčování. IN: *Paginae Historiae. Sborník Státního ústředního archivu v Praze*. Praha 1993. ISSN: 1211-9768. s. 156

¹⁵⁷ DRAŠAROVÁ, Eva. Stát, spolek a spolčování. IN: *Paginae Historiae. Sborník Státního ústředního archivu v Praze*. Praha 1993. ISSN: 1211-9768. s. 160

¹⁵⁸ HLOUŠKOVÁ, Zuzana. (ed.) *Historie spolkové činnosti na Hradecku*. Hradec Králové 2001. ISBN: 80-902749-6-X. s. 7 - 22

nebo změně vedení kolektivu. Úspěšnější spolky dokázaly přežít několik desítek let a během toho se jich základna ztenčila i rozrostla mnohonásobně, ale ty nevýrazné existovaly pouze pár krátkých let než upadly v zapomnění.

Prokázalo se, že nejstarší spolek nerovná se nutně nejlepší, nejslavnější nebo s největší členskou základnou. Naopak důležitou roly hrálo mnoho faktorů: názor okresního hejtmanství, silná osobnost v čele, kontakty na další totožné organizace, cíl jejich činnosti, náročnost na finance, čas i prostor a hlavně zájem veřejnosti a možnost se prezentovat na venek.

V Nechanicích kulturní život zastupovaly Pěveský spolek Hlahol nebo Jednota divadelních ochotníků, charitativní činnost provozoval Spolek ku polednímu stravování chudých školních dětí, mezi hospodářské patřil Včelařský spolek, sportovně – společenské byly Klub velocipedistů a Tělovýchovná jednota Sokol. Kromě skoro výhradně místních organizací působily v Nechanicích i skupiny s okresním významem jako například Okresní sdružení agrárního dorostu, Okresní agrární svaz a Okresní družení chovatelů.¹⁵⁹

I. Jednota divadelních ochotníků:

Počátky hraní ochotnického divadla v Nechanicích se většinou dávají do souvislosti s rokem 1842,¹⁶⁰ kdy studenti, ovlivnění vlastenecky smýšlejícími gymnaziálními vyučujícími Václavem Klimentem Klicperou a Josefem Chmelou z blízkého Hradce Králové, vrhli na uspořádání prvních, ale ojedinělých divadelních představení v Nechanicích.¹⁶¹

Asi o 3 roky později podle článku v časopise Květy došlo k odehrání asi 8 her, z nichž některé byly pro velký úspěch opakovány. Mezi nejoblíbenější patřily kusy od českých vlasteneckých autorů. V roce 1850 došlo k požáru, kterému padlo za oběť i vybavení divadla, což způsobilo rozpad nebo minimálně zmražení činnosti spolku. Ovšem oběhem deseti let došlo ke změnám v kolektivu a obnovení divadelních představení. V roce 1869 došlo k první představení, které bylo proloženo zpěvy.

O necelé dva roky později se divadlo přestěhovalo do sálu v městské radnici, ve které

¹⁵⁹ PRAŽÁK, Václav. *Nechanice. Obrázky z historie a života města*. Hradec Králové 2003. ISBN 80-86 472-14-0. s. 83

¹⁶⁰ ZIMMERMANN, Petr. *Jednota divadelních ochotníků Kolár Nechanice 1883 – 1964*. Hradec Králové 1967.

¹⁶¹ HLOUŠKOVÁ, Zuzana. (ed.) *Historie spolkové činnosti na Hradecku*. Hradec Králové 2001. ISBN: 80-902749-6-X. s. 11

mimo jiné zasedalo obecní zastupitelstvo, městská rada, nacházel se hostinec, podzemní lednice i byt místního obecního strážníka. Za další dva roky došlo k sjezdu krajského spolku studentů „Krkonoš“ a při té příležitosti k prezentaci divadelní veselohry Na rozcestí, ve které si zahrála hostující Otilie Sklenářová – Malá¹⁶².

V roce 1883 došlo k ustanovení spolku Jednoty divadelních ochotníků, ale rozkvět ochotnického divadla v Nechanicích se týká 11 let mezi rokem 1880 a rokem 1891, kdy se do spolku dostal notář JUDr. Josef Štolba, rodák z Hradce Králové, který se v roce 1884 postavil i do jeho čela jako předseda. Během jeho vedení došlo sehrání mnoha úspěšných her, ale také Nechanice navštívili i různé kulturní osobnosti.

Po jeho odchodu dochází k třenicím v kolektivu ochotníků a ke sporům se samosprávou města, které patří budova radnice o užívání divadelního sálu, jeviště i šaten nejen pro účely divadelní jednoty, ale i pro akce pořádané místními hasiči a dalšími spolky.¹⁶³ V roce 1896 se starý spolek transformuje v nový, který je pojmenován Jednota divadelních ochotníků Kolár¹⁶⁴.

V následujících letech se hrálo pět až deset divadelních představení ročně. V roce 1918 se ochotníci zapojili do jubilejních oslav okolo Národního divadla. Nejdříve se konal přednáškový cyklus, který vyústil v uvedení Jiráskovy Vojnarky. V roce 1921 došlo ke vstupu do Ústřední matice divadelních ochotníků.

Spolku se nepovedlo obnovit slávu, kterou měl za dob Štolbova předsednictví, ale i v dobách celé Československé republiky a za okupace pokračoval v hraní. V 50. letech činnost spolku pomalu skomírala, ale k dalšímu zášlehu došlo v roce 1955 při příležitosti kulatého výročí, kdy došlo k uvedení hry Alejandra Casony Jitřní Paní. Ochotnické divadlo v Nechanicích se 21. století nedožilo. Někdy v průběhu 2. poloviny 20. století zaniklo, ale tradice návštěv divadelních představení v Nechanicích stále existuje, i když se jedná pouze o jednotlivé hry divadelních skupin v místním kulturním domě.

Stejně jako se měnila divadelní jednota měnilo se místo hraní her. Většina se tradičně uskutečňovala v divadelním sále v radnici, ale i v přírodě lesa Bažantnice, který město

¹⁶² Otilie Sklenářová-Malá (Vídeň 1844 – Praha 1912) Jedna z nejvýznamnějších českých hereček své doby. Poprvé vystoupila v roce 1863 v Praze v roli Panny Orleánské. Vynikala krásným vzhledem, vynikajícím hlasem a skvělou recitací, což ji předurčovalo především k rolím tragických a patetických hrdinek. Vynikala ale i v jemných komických rolích, zejména konverzačních. [http://cs.wikipedia.org/wiki/Otýlie_Sklenářová-Malá] (20.2. 2012)

¹⁶³ Není bez zajímavosti, že brožura mapující dokumenty ve sporu a dávající za pravdu samosprávě se objevila těsně před komunálními volbami.

¹⁶⁴ Přídomek Kolár byl mezi divadelními ochotnickými sbory na konci 19. století velice častý a odkazoval na jejich vlastenecký zápal a na osobu Josefa Jiřího Kolára, herce a režiséra Stavovského divadla a překladatele Shakespearových dramát. Jeho hra Mravenci byla sehrána jako první při přestěhování divadelního spolku do Radnice.

Nechanice ve 20. letech 20. století zakoupilo od hraběte Harracha, místních hostincích či lokálech sousedních obcí.

Příklady her hraných divadelním spolkem v 90. letech 19. století:¹⁶⁵

Datum: 26. prosince 1892

Hra: Praha je Praha

Autor: O. Blumenthal, J. Kadelburg, zpracoval J. Kühnl

Podrobnosti: Veselohra o 4 jednáních

Postavy: Martin Zemla – továrník, Zdeňka – jeho dcera, JUDr. Dvořák – obhájce, Ludmila – jeho choť, Fric Krempl – její bratranec. Bohumil Lukáš – inženýr, MUDr. Hrdlička aj.

Počet postav: 13

Místo děje: První a čtvrté dějství v Praze, druhé a třetí v Račicích.

Poznámka: před představením a mezi akty hraje Hlahol, vstupenky 50 až 10 krejcarů.

Datum: 19. března 1893

Hra: Žádný muž a tolik děvčat, Ztratila řeč

Autor: J. B., hudba A. Suppé, Karel Šimůnek

Podrobnosti: komická opereta, fraška o jednom jednání

Postavy: Jeremiáš Mrkvička – statkář, Libuše – Češka, Belča – Slovenka, Rezi – Němka, Sstváňka – Maďarka, Britta – Angličanka aj. (Žádný muž...), Libor Svoboda – bohatý soukromník, Božena – jeho dcera, nevěsta Jaroslavova aj. (Ztratila řeč)

Počet postav: 15, 5

Místo děje: Mrkvičkův statek v okolí hlavního města,

Poznámka: vojenské kostýmy pro dámy zhotovené ke hře, před představení průvod všech Mrkvičkových dcer, krátký koncert, dvě představení. Žádný muž a tolik děvčat reprízováno 16. dubna 1893.

Datum: 26. prosince 1893

Hra: Pod krovem otcovským

Autor: Jan Vávra

Podrobnosti: činohra o třech jednáních

Postavy: Albrecht Šebestinn Lískovec z Leskovce, pán na Cerekvici, Anežka a Vilém –

¹⁶⁵ Státní okresní archiv Hradec Králové: Jednota divadelních ochotníků Kolár Nechanice. 1883 – 1964. Plakáty a programy 1889 – 1964. Inv. č. 17

jeho děti, Salomena – jeho sestra aj.

Počet postav: 10

Místo děje: v roce 1632 na cerekvickém zámku, od rána do večera

Poznámka: kostýmy dodala firma H. Trida z Brandýsu nad Labem.

Datum: 25. února 1894

Hra: Manžel v base

Autor: Harry Giblom

Podrobnosti: fraška o čtyřech jednáních

Postavy: Filip Mráz – továrník sodových vod, Tuček – jeho společník, Šebek – bývalý pekař, Mařenka – jeho choť, Vanda – Mrázova choť aj.

Počet postav: 15

Místo děje: Praha a Teplice

Průměrně se počet postav ve hrách pohyboval do čísla patnáct, ovšem jeden herec mohl zvládnout více vedlejších rolí, a proto jich v jedné hře účinkovalo okolo deseti. Zbytek spolku se staral o tvorbu kostýmů, líčení, stavění a malování kulis, hudební doprovod nebo o režii. Největší frekvence divadelních představení byla v zimních měsících, kdy se obyvatelé agrárního venkova nemuseli věnovat polním pracem. V létě se často hrálo pod širým nebem např. v lese zvaném Bažantnice. Samozřejmě, že divadelní ochotníci nemohli chybět na význačných událost často ve spolupráci s hudebním spolkem Hlahol.

II. Pěvecký spolek Hlahol

Do roku 1887 se sborový zpěv v Nechanicích provozoval hlavně v kostele Nanebevzetí Panny Marie.¹⁶⁶ Přesto hudba měla v obci své kořeny, protože se v ní narodil vynikající hudebník Jan Křtitel Vaňhal. V roce 1869 sehrálo místní ochotnické divadlo zpěvohru, což také dokládá zájem o hudbu u obyvatel. Je možné, že chybějící pěvecký spolek a nadšení mezi lidmi mělo na svědomí často kritizované harfenictví. Chudší občasně z Nechanic a okolí často se celými svými rodinami kočovali o období 2. poloviny 19. století a na začátku 20. století do cizích zemí za obživou. Mezi vyhledávané lokality patřilo Rusko, Ukrajna, Bulharsko nebo Turecko. Mnohdy se stávalo, že s kapelníky cestovala najatě děti, jenž tímto způsobem živily zbytek rodiny. Úřady především ve svých hlášeníh

¹⁶⁶ ZIMMERMANN, Petr. *Pěvecký spolek Hlahol 1887 – 1914 (1943)*. Hradec Králové 1967.

zmiňovaly možnou prostituci dívek a zlodějnu nebo žebrácký způsob života u chlapců odtržených od rodiny.

Z podnětu místního učitele Edvarda Bureše v roce 1887 vznikl první pěvecký spolek s názvem Hlahol. Podle svých stanov¹⁶⁷ měl za úkol rozvíjet světský i církevní zpěv, se zaměřením na slovanský pro podpoření národního sebeurčení a hru na hudební nástroje. Výsledkem a prezentací činnosti pěveckého spolku Hlahol bylo množství koncertů, taneční zábavy, organizované výlety a hudební doprovod místních divadelních představení.¹⁶⁸

Prvním předsedou spolku byl zvolen doktor František Horáček, místopředsedou doktor Josef Štolba a sbormistrem Edvard Bureš. Zázemí pro Hlahol vzniklo v budově radnice a nácviky a koncerty se konaly v jejím divadelním sále. Během prvního roku se do spolku přihlásila přibližně třicet osm členů, během dalšího roku se jejich počet vzrostl na osmdesát. Část z nich byla hudebně negramotná a Edvard Bureš jim musel doplnit znalosti not. Část členů patřila do řad učitelstva z okolních vesnic.

Roku 1889 vznikla hudební součást spolku, kterou měl na starost učitel Laichter. Uvažovalo se i o zřízení hudební školy, ale to se nepovedlo.¹⁶⁹

V prvních letech svého života se spolek aktivně účastnil světských i církevních slavností a zpíval i na kostelním kůru, což skončila v roce 1896, kdy došlo k názorové rozepři mezi vedením spolu a novým farářem¹⁷⁰. Hlahol často zpíval a hrál na pohřbech a svatbách svých členů a významných obyvatel obce, plánoval hromadné výlety s hudbním doprovodem do okolí např. na Hrádek, podporoval různé dobročinné akce a velice často spolupracoval s místním ochotnickým divadlem. Mezi každoroční patřila účast na slavnostech Božího Těla či Poslední leči, pořádání Cecilské zábavy, Josefské zábavy, zahradní slavnosti, veřejného výročního koncertu, spolkového věnečku, Silvestru¹⁷¹

V roce 1893 se oddělila od smíšeného tělesa dámská část a nadále vedle sebe fungovali mužský a ženský pěvecký sbor, orchestr a komorní kvarteto. Spolek cvičil třikrát do týdne a většinou v úterý muži, ve středu ženy a hudba v pátek.

¹⁶⁷ Státní okresní archiv Hradec Králové: Pěvecký spolek Hlahol Nechanice 1887 – 1914. Stanovy spolku. Inv. č. 7

¹⁶⁸ PRAŽÁK, Václav: Nechanice. *Obrázky z historie a života města*. Hradec Králové 2003. ISBN 80-86 472-14-0. s. 80 - 81

¹⁶⁹ Státní okresní archiv Hradec Králové: Pěvecký spolek Hlahol Nechanice 1887 – 1914. Protokoly schůzí 1894 – 1902. Inv. č. 2

¹⁷⁰ Spolek si na chování faráře stěhovaž až u královehradeckého biskupa a členů se spolku se zastal i hrabě Harrach.

¹⁷¹ Silvestrovské slavnosti – v dobovém prameni a na plakátech zásadně psáno s Y jako sylvestrovská zábava.

Někdy po roce 1893 došlo k těžské krizi¹⁷² a spolek přišel o 35 členů ze svých 97 a možnost užívat prostory v budově radnice. Okolo roku 1900 nechal hrabě Jan Harrach vybudovat společenský sál Na Hůrce¹⁷³ a v něm spolek našel své nové zázemí. Hlaholu zůstalo přes padesát členů, ale nedokázal dosáhnout svých předchozích úspěchů a vystupovat samostatně na větších kulturních událostech. Konkurence mu vyrostla v podobě Cyrilské jednoty pro zvelebení hudby a zpěvu chrámového. Do roku 1911 spolek přežíval a prezentoval se různých nechanických kulturních událostech. Při životě se udržel i přes I. a II. světovou válku.

Vývoj členské základny spolku v období mezi lety 1893 až 1901. Jedná se o členy mužského a ženského sboru a orchestru:¹⁷⁴

Rok 1893..... 97 členů

Rok 1894.....75 členů (3 zakládající + 19 přispívajících + 53 výkoných)

Rok 1895.....82 členů (3 zakládající + 21 přispívajících + 58 výkoných)

Rok 1896.....65 členů (3 zakládající + 19 přispívajících + 43 výkoných)

Rok 1897.....60 členů (3 zakládající + 17 přispívajících + 40 výkoných)

Rok 1898.....63 členů (3 zakládající + 16 přispívajících + 44 výkoných)

Rok 1899..... 70 členů (3 zakládající + 17 přispívajících + 50 výkoných)

Rok 1900.....77 členů (3 zakládající + 16 přispívajících + 58 výkoných)

Rok 1901.....71 členů (3 zakládající + 15 přispívajících + 53 výkoných)

Rok 1903.....56 členů (41 výkoných)

Rok 1904.....53 členů (39 výkoných)

Rok 1905.....58 členů (45 výkoných)

Rok 1910.....39 členů (33 výkoných)

Mezi jednu z častých potíží uvnitř spolku patřilo zanedbávání zkoušek. Každý ze členů alespoň jednou za rok zameškala, ale někteří přišli o více než ¼ zkoušek. Pokud nepomohla domluva, přišlo na řadu vyloučení ze spolku. Omluvou pro dlouhodobou neúčast mohlo být náročné povolání, které vyžadovalo členův čas.

¹⁷² Dle knihy protokolů došlo ke sporu mezi městem Nechanice zastoupeným členy obecního výboru a vedením hudebního a divadelního spolku o užívání divadelního sálu. Následná „nevraždivost“ je doložena ještě v roce 1900.

¹⁷³ Označení části města Nechanice.

¹⁷⁴ Státní okresní archiv Hradec Králové: Pěvecký spolek Hlahol Nechanice 1887 – 1914. Protokoly schůzí11894 – 1902. Inv. č. 2

Státní okresní archiv Hradec Králové: Pěvecký spolek Hlahol Nechanice 1887 – 1914. Protokoly schůzí11902 – 1911. Inv. č. 3

III. Tělovýchovná jednota Sokol¹⁷⁵

Nejstarší kontinuálně působící spolkovou organizací v Nechanicích byla Tělovýchovná jednota Sokol. K jejím založení došlo v roce 1867, pohých pět let po vzniku prvního takového spolku v Praze. První ustanovující schůze byla svolána na 18. září 1867. Mezi nejzasloužilejší zakladatele patřil MUDr. Jan Štross, poslanec zemského sněmu a hlavně předseda sokolské organizace v Kutné Hoře. Na základě jeho přání kutnohorští členové vykonali výlet na Chlum, na místo bojiště z Rakousko-pruské války v roce 1866. Cestou se dostali do Nechanic, kde ukázka jejich cvičení oslovila veřejnost a vedla místní občany ke snahám vytvořit místní odnož organizace Tělovýchovné jednoty.

Prvním předsedou místní sokolské obce¹⁷⁶ byl zvolen MUDr. Jan Štross, který v té době vykonával funkci okresního lékaře v Nechanicích. Od začátku hlavní existencí problém představoval komplikovaný vztah k c. k. úřadům.

První společný výlet do obce Libčany dorazilo pouze patnáct členů oblečených v krojích. Později následovala účast na oslavě památky Mistra Jana Husa v Hradci Králové, kde mluvčím nechanické jednoty byl MUDr. Štross. Členové, ale nanáhlásili svou účast příslušným úřadům, a proto byli za nepolenou činnost potrestáni několikadenním vězením. O stravu se jim v té době starali manželé Štrossovi.

První veřejné cvičení se konalo v roce 1870 ve Stýskalů. V té době jednota sdružovala necelých padesát osob. Jejich pravidelná cvičení se konala v letním období ve dvoře staré budovy obecné školy a v zimě u jednoho z jejich členů. Se zvyšujícím se počtem členů se zimní cvičiště přesunulo do Ulrichova hostince. A později se sídlem tělocvičny stal sál v radnici, jenž město sokolské jednotě pronajímalo zdarma.

Vlastenecké cítění a opadávající nadšení veřejnosti pod permanentním tlakem úřadů způsobilo, že v roce 1874 došlo na valné hromadě k zvláštnímu rozhodnutí změnit místní odnož Tělovýchovné jednoty Sokol na organizaci hasičskou. Město Nechanice v té době žádnou vlastní dobrovolnou jednotku hašičů nemělo. Až o osm let později se dobrovolní hasiči opět vrátili ke své sokolské činnosti a vytvořili nové stanovy, ve kterých se stále počítalo s výkonáváním hasičské služby.

V červnu 1882 se objevili na jubilejní oslavě dvacátého výročí založení Sokola v Praze. Přes šedesát nechanických členů v té době už vlastnilo nové spolkové uniformy. V roce

¹⁷⁵ PRAŽÁK, Václav: *Nechanice. Obrázky z historie a života města*. Hradec Králové 2003. ISBN 80-86 472-14-0. s. 77 - 83

¹⁷⁶ *Pamětní list, vydaný k 70. výročí založení tělocvičné jednoty „Sokol“ v Nechanicích 1867 – 1938*. Nechanice 1937.

1900 došlo ke konečnému oddělení dobrovolného hašičského sboru od tělovýchovné jednoty. A také zemřel zakladatel MUDr. Jan Štross. V roce 1907 došlo při čtyřicátém výročí založení místní části organizace k pojmenování městských sadů na Štrossovy, na jeho počest. Nechanická sokolská jednota se věnovala i vlastenckým snahám. V osmedesátých letech devátého století zakoupila pozemky u několik kilometrů vzdálené obce Rosnice, kterým se říká Žižkův stůl. Na vrcholu kopce postavili členové památník Jana Žižky z Trocnova. Ke slavnostnímu odhalení došlo 29. srpna 1886. Průvod vyrazil brzy ráno z centra Nechanic a k odhalení došlo v deset hodin dopoledne v provedení zemského poslance K. Tůmy.

Kromě pravidelných cvičení svých členů pořádala jednota i veřejná vystoupení a členové se účastnili i všesokolských sletů v Praze. Při pětadvacátém výročí vzniku Východočeské župy v srpnu 1893 se konal její slet v právě v Nechanicích. Okolo roku 1895 se zrodila myšlenka na založení vlastní vlastní sokolské tělocvičny. Darem se jí podařilo získat pozemek, ale později ho město Nechanice odkoupilo zpět do svého vlastnictví. V té době se nechanická jednota stala součástí Orlické župy a v ní vydržela až do roku 1949. A v roce 1897 došlo k založení ženského oddílu nechanického Sokola a v roce 1912 k jeho opětovnému sloučení.

Členové místní jednoty se pravidelně účastnili velkolepých a masových sletů v Praze. Na Čtvrtém všesokolském sletu roku 1901 vystoupilo 33 členů a členek z Nechanic. Šestého všesokolského sletu se účastnilo už víc než sedmdesát zástupců. Nechaničtí byli přítomni i na sletu v Brně ke konci měsíce července 1914. Jeho účastníci byli rozehnáni četníky v souvislosti s atentátem na nástupníka trůnu v Sarajevu.

Ve strachu před konfiskací majetku se ho rozhodla jednota svěřit do péče města Nechanice a její činnost byla v období války v útlumu.

IV. Včelařský spolek v Nechanicích¹⁷⁷

O založení samostatného spolku pro včelaře z Nechanicka se postaral nadšený včelař František Šafr, ale zásluhy měl mít i hospodářský správce Podrazil a řídicí učitel F. Hák z Petrovic¹⁷⁸. Předtím místní včelaři možná patřili pod spolek ve Velkých Petrovicích, ale 11. března 1888 se vytvořil místní nechanický včelařský spolek, jako odnož od základny v Ronově – Oskořínku. Ale už 9. prosince 1888 se definitivně osamostatnil. Spolek se

¹⁷⁷ ZIMMERMANN, Petr. *Včelařský spolek Nechanice 1888 - 1965*. Hradec Králové 1967.

¹⁷⁸ Na osobou zakladatele se Petr Zimmermann a Václav Pražák rozcházejí. Objevují se jména Podrazil, Hák a Šafr.

snažil splnit velké množství svých plánů a byl velice aktivní. V roce 1892 se společně s Hospodářským spolkem podílel na založení ovocné školky.¹⁷⁹

Svoji produkci prezentoval na mimořádně velkém množství výstav (1894 – Krajská výstava v Hradci Králové) a ovoce z jejich školky čestná uznání a několik cen. Během let přibyla stanice na zpracování ovoce a hned v počátcích byla schopná zpracovat přes 57 hektolitrů ovocného vína. Na počátku 20. století začal spolek vydávat svůj vlastní členský časopis, což ovšem bylo podmíněno zvýšením členských příspěvků.

Postupně následuje útlum spolku a jeho ovocná školka je pohlcena rozrůstající se obytnou zástavbou.¹⁸⁰ V roce 1914 uplynulo 25 let od založení spolku a za tu dobu proběhlo 84 valných hromad, 133 schůzí výboru a 102 tématických přednášek. Členská základna se z 21 osob rozšířila na 90 členů.

Dvacátá léta dvacátého století přinesla jen velmi drobné změny. Další rozkvět začal ve třicátých letech, kdy se zvažila přenášková, výstavní, družební i kulturní činnost. Po Druhé světové válce čítal spolek přes 150 členů. V šedesátých letech dvacátého století se tradiční včelařství začalo prudce měnit na základě vědeckých poznatků.

V. Sbor dobrovolných hasičů¹⁸¹

V roce 1900 došlo v Nechanicích ke konečnému oddělení hasičského sboru od Tělovýchovné jednoty Sokol. V následujícím období zbytky sboru přežívaly a snažily se plnit hlavní náplň své činnosti – ochranu majetku občanů. Teprve 16. dubna 1905 došlo k definitivnímu rozhodnutí a založení Sboru dobrovolných hasičů.¹⁸² V jeho čele jako předseda stanul Bohumil Vančura, jeden ze zakladatelů. K tomuto datu čítala členská základna 43 aktivních a 33 přispívajících osob. Do konce roku se podařilo zajistit hasičskou výzbroj hned pro čtyřicet členů a kromě toho k dispozici byly tři stříkačky (vozová, přenosná a ruční), tři žebříky, háky a koše.

Jejich první boj s ohněm se odehrál v sousedních Starých Nechanicích, kde požár zachvátil majetek Josefa Antonyho. Během krátké doby, 1. června 1906, obstáli i v činnosti na poli kulturní, když zorganizovali 10. sjezd župy Nechanické. Jednotka dobrovolných hasičů se od první chvíle snažila zajistit osvětu a předcházet požárům a

¹⁷⁹ K jejímu zrušení došlo v roce 1909, protože musela ustoupit nové výstavbě.

¹⁸⁰ PRAŽÁK, Václav: *Nechanice. Obrázky z historie a života města*. Hradec Králové 2003. ISBN 80-86 472-14-0. s. 81

¹⁸¹ PRAŽÁK, Václav: *Nechanice. Obrázky z historie a života města*. Hradec Králové 2003. ISBN 80-86 472-14-0. s. 82

¹⁸² KOBOSIL, Josef. *Památka sboru dobrovolných hasičů v Nechanicích (1905 – 1935), vydaných k oslavě třicetiletého založení sboru*. Nechanice 1935.

následným škodám.

Práce sboru byla utlumena s příchodem První světové války, kdy část členů narokovala do armády, další vykonávali místní válečnou stráž a několik z nich vypomáhalo při činnosti Červeného kříže v nemocnici.

VI. Jednota pro okrašlování města a nejbližšího okolí¹⁸³

V 2. polovině 19. století se začíná zvyšovat hodnota zeleně a přírody pro běžný život městského člověka.¹⁸⁴ Rozmáhající se urbanizace, znečištěné prostředí uvnitř zástavby a osvícenstvé i filozofické názory z konce 18. století stvořily myšlenku moderního veřejného městského parku. Občan bydlící ve městě už necestuje kočárem ze svého domu do svého sídla na venkově, které disponuje soukromou dobře oplocenou a upravenou zahradou či parčíkem. Naopak se nechává vidět ostatními spoluobčany v ulicích, na promenádách a ve veřejně přístupných parcích, kde se aktivně podílí na společenském a kulturním životě města. Častými zastávkami procházek byla různá letní divadla a koncerty, výletní restaurace a hospůdky, zahradní slavnosti, sportovní i jiné aktivity.

Městská parková zeleň často vznikala dobrovolnou prací amatérských nadšenců. Tito lidé se následně sdružovali do různých okrašlovacích, osvětových, horských a turistických spolků nebo jednot. První okrašlovací komise v Čechách se tvoří v souvislosti s nařízením guberniálního prezidia z roku 1830. Další postupně přibývají.

Ministerstvo veřejných prací poskytovalo okrašlovacím spolkům dotace ze speciálních peněžních zdrojů. Této souvislosti bylo nutné zřídit určitou formu kontroly a řízené spolupráce v centrální rovině, a proto došlo k rozhodnutí nově zřídit společné ústředí. Dne 30. října 1904 se v zahradním sále pražské restaurace „U Choděru“ konala ustanovující valná hromada Svazu českých okrašlovacích spolků v království Českém se sídlem v Praze. Ovšem už na valné hromadě 11. června 1905 se oficiální název mění na Svaz českých spolků okrašlovacích v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Další změna proběhla až v říjnu 1909, kdy se jednota nově nazývá: Svaz českých spolků pro okrašlování a ochranu domoviny v Čechách, na Moravě a ve Slezsku (sídlem v Praze), ve zkratce Svaz okrašlovací v Praze. Vypracovává se nový vzor spolkových stanov pro všechny okrašlovací jednoty. Nový název i stanovy náledně přijalo přes sto spolků po celém království Českém.

¹⁸³ PRAŽÁK, Václav. *Nechanice. Obrázky z historie a života města*. Hradec Králové 2003. ISBN 80-86 472-14-0. s. 80

¹⁸⁴ KUPKA, Jiří. *XIX. století, století okrašlovacích spolků (strakonický Spolek Renner)*. IN: *Město a městská společnost v procesu modernizace 1740 – 1918*. Ostrava 2009. ISBN: 978-80-7368-688-8 s. 179 - 186

Úkolem svazu bylo dohlížet na organizaci po formální stránce a zajišťovat spolupráci jednotlivých okrašlovacích spolků, podporovat jejich rozvoj, zalesňování, zlepšování vzhledu obcí, podporovat ochranu přírody, pečovat o přírodní, historické i umělecké památky a chránit lidové umění. Kromě jiného přádal různé přednášky, výstavy i soutěže a vydával tiskem různé časopisy a propagační či vzdělávací brožury. Svaz vedl starosta, ústřední výbor a dozorčí výbor. Mezi lety 1904 až 1923 byl starostou univerzitní profesor Jan Urban Jarník, znalec rumunštiny a albánštiny. Na činnosti okrašlovacího svazu se podílela i část dobových osobností např. Alois Jirásek, Svatopluk Čech nebo Karel Klosterman.

Zalesňovací a okrašlovací spolek v Praze a okolních obcích nechal během čtyřiceti let vysázet téměř jeden milion různých stromů a keřů. Okrašlovací spolek založený o dvacet let později v Brně, roku 1878, nechal do První světové války vysadit skoro dva miliony stromů. Aktivitě zemských metropolí nemohla menší krajská města a maličká okresní městečka v žádném případě konkurovat.

Okrašlovací jednota v Nechanicích byla založena¹⁸⁵ jako třetí nejstarší místní spolková organizace a to v roce 1884. Mnohem později než pražský spolek (o necelých třicet let) a brněnský spolek (o šest let). V jejím čele stál doktor Jan Štross a jedním ze zakládajících členů byl i notář Josef Štolba. Jednalo se o osvětově vzdělávací organizaci, jenž pořádala různé veřejné přednášky a velice aktivně navrhovala plány na zlepšení života uvnitř města. Částečně úspěšné projekty pomáhala i realizovat. Jednota sama nemohla náročné akce financovat, protože její majetek pocházel členských příspěvků, výtěžků z představení pořádaných ochotnickým divadlem a občasných darů, které se často skládaly ze sazenic různých stromů. Hlavní finanční břemeno projektů na zlepšení života ve městě nesla samotná obec za pomoci tzv. kořelečného krejcaru.

U příležitosti čtyřicátého výročí nastoupení Františka Josefa I. na panovnický trůn nechal spolek vysázet na hlavní nechanické náměstí zdobné stromořadí. Později došlo k vysazení stromů a založení malého parčíku i okolo kostela, neboť jeho architektura se zdála nezdařilá a příliš mohutná. V roce 1889 se jednota zasadila o nové chodníky a silniční přechody v okolí náměstí. Jako stavební materiál bylo použito pískovce od nedalekých Hořic. Ze stejného kamene se vytvářely i chodníky v jiných částech města v pozdějších letech. Polední významný skutek představovalo založení parku v sousedství bývalého hřbitova. Samotný hřbitov byl zrušen v roce 1911 a park se rozšířil i na jeho

185

ZIMMERMANN, Petr. *Okrašlovací spolek Nechanice 1884 – 1950*. Hradec Králové 1967.

území.

Okrašlovací jednota přežila První světovou válku, ale její zásahy postrádaly dřívější intenzitu. Udržela se i přes Druhou světovou válku, aby byla jako mnoho dalších spolků zrušena v 50. letech 20. století.

VII. Klub českých velocipedistů¹⁸⁶

Vznikl okolo roku 1897 jako sportovní organizace v čele s předsedou **Ferdinandem Flumem**, cukrářem z Nechanic. Klup často pořádal výlety po okolí a často při této činnosti spolupracoval s obdobným spolkem z nedalekého Nového Bydžova. Cyklistika se ovšem nedala provozovat po celý rok, ale přes zimu se členům podařilo vymyslet jinou aktivitu. Na místních rozlehlých lukách vytvořili udržované kluziště.

VIII. Veteránský spolek

Někdy ke konci 70. let nebo na počátku 80. let 19. století na sebe upozornil „prorakousky“ zaměřený spolek vysloužilých vojenských veteránů. Hlavní náplní spolku měla být péče o vysloužilé vojáky.¹⁸⁷ Jedním ze zaznamenaných počinů byl nákup úplně nových uniforem. Dle veteránských stanov existovaly dvě různé skupiny členů.¹⁸⁸ První z nich nosila uniformy při různých slavnostních příležitostech a byla označována jako rukující. Druhá, nerukující, oblékala civilní oblečení.

Nejvíce rozporuplných emocí mezi občany Nechanic vzbuzovali členové spolku, kteří zároveň vlastnili členství v jiném „vlastenecky smýšlejícím“ spolku např. Sokolu.

Veteránský spolek skončil svou existenci někdy v období po 28. říjnu 1918.

IX. Spolek porotců v Nechanicích

Základním úkolem¹⁸⁹ spolku bylo hradit jeho členům výlohy spojené s jejich funkcí porotce. Stanovy byly odsouhlaseny 25. prosince 1891 v Praze Zemským zastupitelstvem. Členem mohl být kdokoliv, kdo byl zaznamenán v porotním seznamu. Do roku 1904 byl sídlem nedaleký Hradec Králové a předsedou hradecký knihkupec B. E. Tolman. Novým

¹⁸⁶ PRAŽÁK, Václav. *Nechanice. Obrázky z historie a života města*. Hradec Králové 2003. ISBN 80-86 472-14-0. s. 81

¹⁸⁷ Veteránský spolek v Nechanicích existoval, ale mnoho zpráv o něm se nedochovalo do dnešních dnů. Spíše zůstaly zaznamenané negativní reakce na ně než cokoliv jiného.

¹⁸⁸ PRAŽÁK, Václav. *Nechanice. Obrázky z historie a života města*. Hradec Králové 2003. ISBN 80-86 472-14-0. s. 81

¹⁸⁹ ZIMMERMANN, Petr. *Spolek porotců krajského soudu Nechanice 1891 – 1936*. Hradec Králové 1967.

předsedou se stal nechanický Bohumil Vančura. Obyvkle spolek čítal něco okolo 30 až 40 členů a většina z nich pocházela z nechanického soudního okresu. Okolo roku 1924 se objevují snahy o ukončení činnosti spolku. K poslední valné hromadě spolku došlo až v roce 1936.

X. Knihovna v Nechanicích

Ve 40. letech 19. století se o vznik první veřejné knihovny v Nechanicích postaral místní spisovatel amatér a obrozenecky smýšlející farář Josef H. Windyš. V její tradici pokračovala v roce 1892 založená Štolbova knihovna. Její financování měla pocházet od občanů, kteří vždy k Novému roku platili jednohrázový příspěvek. Půjčovní dny byly vždy ve čtvrtek a v neděli. Podařilo se jí ve své činnosti vytrvat až do roku 1919, kdy byla Osvětovým sborem sloužena s Hasičskou knihovnou, Sokolskou knihovnou a Knihovnou spolku Edvarda Slávy v jednu Veřejnou knihovnu města Nechanice.

XI. Rolnické družstvo pro zpracování a prodej zemědělských plodin v Nechanicích

Družstvo vzniklo¹⁹⁰ asi okolo roku 1902 a v Nechanicích vlastnilo svou sušárnu. Mimo jiné se zabývalo zpracováním čekanky. Svou činnost provozovalo ještě v roce 1944.

XII. Ústřední jednota řepařská pro soudní okres nechanický

K založení okresní organizace¹⁹¹ došlo v roce 1909. Jejím cílem bylo podporovat zdejší pěstitele cukrové řepy, zajišťovat zásobování cukrovarů řepou a vyjednávat, co nejlepší výkupní ceny pro své členy. Ze získaných peněz se platily odměny členům ve vedoucích pozicích, cestovné, příspěvky hlavní organizaci a podporovala se i politická strana agreární. Ústřední jednota řepařská pro soudní okres nechanický se snažila budovat i nové družstevní cukrovary. Její činnost byla přerušena někde okolo roku 1931, ale pravděpodobně znovu fungovala v letech 1934 až 1937.

¹⁹⁰ ZIMMERMANN, Petr. *Rolnické družstvo pro zpracování a prodej zemědělských plodin Nechanice 1902 – 1944*. Hradec Králové 1967.

¹⁹¹ ZIMMERMANN, Petr. *Ústřední jednota řepařská pro soudní okres Nechanice 1911 – 1937*. Hradec Králové 1967.

XIII. Spolek ku polednímu stravování chudých školních dětí

Vznikl okolo roku 1893 a jeho hlavní náplní byla charitativní činnost – polední stravování chudých žáků.¹⁹²

XIV. Občanský klub

Politicko - osvětová organizace.¹⁹³ Existenci spolku byla povolena dne 2.srpna 1893. Ustavující schůze zahajující činnost Občanského klubu pro okres nechanický proběhla 4. září 1893 a do spolku jako členové přistoupili¹⁹⁴: František Rašín starší, František Jánský (měšťan), JUDr. Josef Chrištof (advokát) MUDr. Alois [Jppen] (obvodní lékař), Karel Bohdanecký (majitel domů), Karel Bok (obchodník) Josef Brandejský (obchodník), Jan Brendl (obuvník), Ferdinand Flum (cukrář), František Hlubuček (klempíř), Jan Holý (obchodník), Jan Kužel z Hrádku (rolník), Antonín Maděra (měšťan), Alois Morávek (obchodník), Josef Novotný (povozník), Karel Rašín (obchodník), Josef Skalický (obchodník), František Saifrt (hodinář), Antonín Taichmon ze Sobětuše (rolník), Josef Vais (obchodník), Bohumil Vančura (městský tajemník), Jan Vojtěch z Lodína (rolník), Antonín Žabka (obchodník), Hynek Žabka (kamnář).

Představenstvo Občanského klubu bylo zvoleno přímou volbou a předsedou se stal starosta města Nechanice František Rašín starší a členy výboru JUDr. Josef Chrištof (a jako jednatel klubu), Antonín Maděra, Antonín Taichmon (a jako místostarosta), Karel Bok, Hynek Žabka, Jan Kužel, Jan Vojtěch, František Jánský a Karel Bohdanecký (a jako pokladník). Stejně i jako v dalších volbách např. pro obecní výbor i v Občanském klubu se volilo několik náhradníků: Antonín Žabka (č.p. 176), Alois Morávek a Ferdinand Flum. Každý ze členů měl zaplatit roční členský příspěvek ve výši padesáti krejcarů. Během krátké doby přistoupilo asi dalších dvacet členů do Občanského klubu: Jan Jánský z Nechanic (rolník), Jan Bohdanecký (krejčí), František Frýda z Trnavy (rolník), Václav Ryba (truhlář), František Honc ze Starých Nechanic (rolník), Josef Teichman ze Sobětuše (rolník), Václav Fridrich z Kobylic (rolník), František Rašín mladší (kupec), Václav Mašinda (kolář), Stanislav Vojtěch (vlastník domu), Josef Kašťák (pokrývač), František Ryba (soustřužník), Josef Kolářský (knihař), Jaroslav Ryba (zámečník), Tomáš Vohrna

¹⁹² ZIMMERMANN, Petr. *Spolek ku stravování chudých školních dětí Nechanice 1893 – 1948*. Hradec Králové 1967.

¹⁹³ ZIMMERMANN, Petr. *Občanský klub Nechanice 1893 – 1901*. Hradec Králové 1967.

¹⁹⁴ Státní okresní archiv. Fond: Občanský klub v Nechanicích. Protokol Občanského klubu v Nechanicích 1893 – 1901. Inv. č. 1

(krejčí), Josef Dostál (majitel domu), František Šaroun starosta Starých Nechanic, Ludvík Munzar (truhlář), František Stuchlík z Nechanic (rolník). Volba nového vedení Občanského klubu se opakovala každoročně, ale ve skutečné změny v osazenstvu orgánů spolku byly minimální.

Cíl spolku spočíval v šíření vědomí národních práv, hospodářských a politických svobod na demokratickém základě, šířit národní vědomí, rozvíjet veřejnou a obecní správu a pomoci občanům k lepšímu zastoupení v zákonodárných a samosprávních sborech.

Spolek hájil v největší míře zájmy středních měšťanských vrstev obyvatelstva. Těsné vazby udržoval s Národní stranou svobodomyšlnou tzv. Mladočeskou. Dvacet čtyři členů ustanovilo klub a později se přidalo dalších 20 členů. Stanovy spolku přísně zakazovaly účast cizincům a ženám. Schůze se konaly veřejně, aby přilákaly, co nejvíce členů z okolních obcí. První přednáška se věnovala tématu „Jakým způsobem bylo by za poměrůpanujících umírniti zjitření mysli lidu a kterak lze zabezpečit v království českém veřejný klid a pořádek.“ Přednášek se účastnili i říšští a zemští poslanci, aby veřejnosti vysvětlili svou činnost a její přínos. Se svými prvními veřejnými schůzemi to ovšem klub vůbec neměl lehké, protože byly zakázány okresním hejtmanstvím v Hradci Králové. Na konci září 1893 klub stanovil konání veřejné schůze v hospodě Václava Rykla v obci Libčany na 1. října 1893, ale c. k. okresní hejtmanství ji během pár dnů zrušilo. O nic lépe se nedařilo s veřejnými schůzemi z 8. října také v Libčanech a z 15. října v hospodě v Radnici v Nechanicích. Další už úspěšnější veřejná setkání proběhly v hospodě u Pazlera na Probluzi nebo u Hynka v Krátonohách.

XV. Učitelská jednota Lindner a Klub mládenců tamburašků

Jedná se o dva velmi málo známé nechanické spolky¹⁹⁵. Na tamburašky odkazuje převážně dobová fotografie, která podává obraz o obsazení souboru a jeho hudebních nástrojích. Toto hudební těleso vystupovalo hlavně koncem devatenáctého století na různých místních zábavách.

Učitelská jednota Lindner¹⁹⁶ v Nechanicích dle pramenů existovala mezi lety 1897 až 1921 a jednalo se uzavřený spolek, jehož členové patřili mezi vyučující v nechanické měšťanské škole, což vysvětluje založení v druhé polovině devadesátých let devatenáctého století, protože je to velmi krátce po založení místní chlapecké měšťanské

¹⁹⁵ PRAŽÁK, Václav: *Nechanice. Obrázky z historie a života města*. Hradec Králové 2003. ISBN 80-86 472-14-0. s. 81 - 82

¹⁹⁶ ZIMMERMANN, Petr. *Učitelská jednota Lindner Nechanice 1897 – 1921*. Hradec Králové 1967.

školy. Docházelo ke konání pravidelných výročních schůzích, ale jinak činnost jednoty není příliš známa.

V Nechanicích i přes jejich malý význam i rozlohu existovalo víc než spolků a různých jednot. Po některých se dochovala jedna fotografie a jiné za sebou zanechaly pestrou škálu různých plakátů, protokolů schůzí, pozvání na akce aj. Sokolská organizace, dobrovolní hasiči nebo včelaři dokázali přestát nepříznivá období a oslavit staletá výročí svého trvání. Spolková základna nepocházela pouze z města Nechanice, ale i z okolních obcí, což je asi nejlépe vidět na Učitelské jednotě. Jedny z nejpřísnějších stanov patřily Občanskému klubu, který spíše než spolek připomíná politickou stranu nebo pánský klub se zapovězeným přístupem pro ženy a cizince. Na druhou stranu se ženy prosazovaly v divadelním, pěveckém nebo tělovýchovném spolku, ale nikdy nepatřily mezi zakládající členky, neboť toto postavení patřilo mužům. Zakladatelé až na výjimky (cyklistický spolek) patřili mezi vzdělanou vrstvu, ať se jedná o lékaře Štrossa, notáře Štolbu, faráře, hraběte Harracha nebo okresního tajemníka. A svou inspiraci nacházely mimo malé okresní agrární město.

Členového obecního výboru vždy patřili mezi podporovatele spolků a jejich první členy, i když se lišili jejich preference a docházelo vzájemným rozporům. Okolo roku 1894 došlo k dlouhodobé roztržce mezi divadelními ochotníky, Hlaholem a nechanickým obecním výborem, což by nebylo na první pohled nic zvláštního, kdyby značnou část členů spolků netvořili právě představitelé obce. Část z nich zrušila své členství a další zůstali s rozhodnutím bránit své zájmy v obecní rovině. Nakonec ovšem došlo k opuštění spolkového zázemí v hostinci Radnice a přestěhování do provizorních prostor v jiných nechanických hostincích. Nakonec kulturní spolky našly své zázemí v novém sále Hůrky, k velké nelibosti některých jejich kolegů z obecního výboru.

Všichni výborové patřili do nějakého spolku,¹⁹⁷ ale ve velmi častých případech zaujímali pozici v jeho vedoucích orgánech. Nebylo výjimkou, že získali členství v několika jednotách najednou. Mimořádné postavení měl Jan Nepomuk Harrach, který pravděpodobně nebyl aktivním spolkovým členem, ale pravidelně získával čestné členství.

Spolky často spolupracovaly na jednom společném projektu. Mohl jím být společný

¹⁹⁷ Bohužel nejsou zachovány všechny spolkové dokumenty, takže úplný a kompletní seznam členské základny nejde vyhotovit. Ale zdá se to více než pravděpodobné.

výlet, pořádání dobročinné sbírky nebo něco jiného. Pro příklad: na základě návrhu¹⁹⁸ vzešlého od členů Tělovýchovné jednoty došlo v roce 1903 k vytvoření speciálního výboru složeného ze zástupců všech důležitých spolků v Nechanicích a členů městské samosprávy. Jejich snahy směřovaly k vybudování pomníku Mistra Jana Husa. Socha byla slavnostně odhalena v roce 1904.

Mezi spolková zázemí patřil divadelní sál v Radnici nebo později na Hůrce. Mnohem méně problémů s nalezením prostoru pro svou činnost než sokolové a divadelní ochotníci měly další místní spolkové organizace, protože pouze vyjímečně potřebovaly uspořádat schůze pro své členy např. okrašlovací. Malé skupinky využívaly domovů svých členů a větší s občasnou potřebou cvičit využívaly přízně místních hospod, což pro jejich provozovatele mohlo znamenat snadný zisk.

Bez ohledu na nepříznivou venkovskou polohu a absenci vlakového spojení dokázaly v Nechanicích vzniknout spolky na dosti kvalitní úrovni a se slušnou členskou základnou. Většinou se jednalo o samostatné spolky nebo osamostatněné odnože z jiných mateřských organizací. Nové druhy spolků vznikaly nebývale rychle a místní obyvatelé stíhaly sledovat měnící se pražské podmínky možná lépe než v leckterém daleko větším městě.

¹⁹⁸ PRAŽÁK, Václav. *Nechanice. Obrázky z historie a života města*. Hradec Králové 2003. ISBN 80-86 472-14-0.

9. NECHANICKÉ PROJEKTY

Lidé časem odcházejí a zapomínají, kdo si dokáže za pár let vybavit jména zastupitelů, radních či starostů. Po jedné dvou generacích upadají jednotlivci v zapomnění, ale jejich díla mohou přetrvat několik desetiletí i déle. Odkaz není v osobě samotné, ale v tom, o co se zasloužila. Ze sledovaného období mezi lety 1890 až 1918 nastal v Nechanicích stavební boom. Mnohé domy podlely zubu času nebo se změnily k nepoznání, ale na jejich místě se stále nachází zástavba a obydlené území se nevrací zpět na pole, louky nebo sady. Nejedná se pouze o osobní soukromé stavby, ale i obec, okres nebo stát investoval do rozvoje Nechanic. Některé projekty se prokázaly jako velice životaschopné a přežily generace až do současnosti a jiné skončily v zárodku. Šťastnou ruku mělo tehdejší vedení města se stavbou měšťanských škol, které dnes okupuje druhý stupeň místní základní školy a naopak výstavba železničního spojení skončila naprostým fiaskem.

I. Měšťanské školy¹⁹⁹

V roce 1895 došlo v Nechanicích k založení chlapecké měšťanské školy²⁰⁰ a přesně za deset let poté následovala dívčí měšťanská škola. Náklady na první z nich činili 56.200 korun a na druhou 81.230 korun. K financování se užila půjčka z Městské spořitelny a výběr pivní dávky. Nová budova dívčí měšťanky se stavěla v roce 1906 hned vedle budovy chlapecké školy. Došlo ke zvětšení tělocvičny, vznikla kreslárna pro chlapce, rozrostl se technický kabinet, kabinet přírodních věd zůstal zeměpisným sbírkám a přírodní vědy získala nový a větší. Došlo k přerozdělení školních zahrad, vznikla knihovna a učebna ručních prací pro ženy. Na pomůcky sloužily dotace od samosprávy i dary od občanů.

V roce 1898 do měšťanské školy chodilo77 chlapcůve 3 třídách.

V roce 1908 do měšťanské školy chodilo....116 chlapů ve 3 třídách a...92 dívekve 3 třídách.

II. Nechanické železniční spojení

¹⁹⁹ LENDEROVÁ, Milena. *Měšťanská škola Nechanice 1891 – 1976*. Hradec Králové 1986.

²⁰⁰ Státní okresní archiv Hradec Králové. Fond: Archiv města Nechanice. Inventární č. 2 Pamětní kniha č. 1

Už v roce 1897 se probírala možnost nového železničního projektu pro trasu Sadová – Nechanice – Dohalice a vypracováním pokladů pro další jednání byli pověřeni městský tajemník Josef Skalický a okresní tajemník Bohumil Vančura²⁰¹. V období dubna či května 1904 začala úřední komise²⁰² připravovat podklady a materiály pro vydání stavebního povolení na zbudování místní železniční trati na trase Dobřenice (Syravátka) – Nechanice – Sadová (Dohalice). Vzniklá dráha by spojila dohromady dvě jiné a to c. k. privátní dráhu mezi Ostoměřím a Hradcem Králové a c.k. severozápadní spojující Hradec Králové s Prahou. Nejednalo se první pokus o přivedení železnice do Nechanic, ale o jeden z nejpropracovanějších.

Za celou akci v tomto případě stálo Družstvo pro stavbu dráhy, které se skládalo z politicky nejangažovanějších osob nechanického okresu. Předsednictví obdržel²⁰³ hrabě Jan Nepomuk Harrach. Funkci místopředsedy získal okresní starosta František Bednář ze Suché a jednatele okresní tajemník a nechanický starosta²⁰⁴ Bohumil Vančura. Mezi členy výkonného výboru byl lesmistr harrachovského panství Václav John z Přímu, hospodářský rada na Hrádku Jan Vaníček, statkář Václav Morávek z Roudnice, František Panzner ředitel velkostatku ve Stačově, ředitel sadovského cukrovaru Karel Záběhlický, stavební inženýr Viktor Šmíd z Libčan, starosta Rosnic Josef Procházka, rolník Václav Novák ze Mžan, obchodníci Theodor Matějovský, Antonín Žabka (č. p. 176) a František Vydra z Nechanic, Antonín Maděra z Nechanic. Na základě jednorocní koncese získané z ministerstva ve Vídni mohlo družstvo provádět předběžné práce na přípravách stavby. Na základě podnětů vyšlých od členů výboru a dalších zúčastněných pracoval železniční projekt inženýr Max Pícha z Prahy a jeho lidé. Jejich stanoviska o terénu plánované tratě zabrala dva česko-německé protokoly dohromady čítající přes tři sta stran. Komise začala pracovat od Syrovátky přes obce s možnými budoucími zastávkami, které měly být původně čtyři a to v obcích Roudnice, Kunčice, Popovice, Mokrousy a plus nádraží v Nechanicích. Poměrně bouřlivé jednání probíhalo v Popovicích, kde obecní zastupitelstvo odmítalo odsouhlasit tamním starostou navrhované a možná i nutné rozšíření přístupové cesty k plánované železniční zastávce. Nakonec velmi rádi souhlasili. Třesovice o

²⁰¹ Státní okresní archiv Hradec Králové. Fond: Archiv města Nechanice. Inventurní č. 2 Pamětní kniha č. 1

²⁰² PRAŽÁK, Václav. *Výročí které nebude aneb Jak jsme mohli jezdit vlakem*. IN: Zpravodaj mikroregionu Nechanicko. 4/2005

²⁰³ KUDRNÁČ, Václav. *Úplný adresář a popis politického okresu Královéhradeckého. Okresy: Králové Hradec, Hořice, Nechanice a veškeré politické obce a osady*. Turnov 1903.

²⁰⁴ V osobě Bohumila Vančury se zdroje lehce rozcházejí. Po smrti Františka Rašína staršího v roce 1903 řídil město Nechanice, což je jednoznačné. Ovšem nejasnosti jsou, jestli z pozice nového starosty nebo jako zastupující první radní. Někde se uvádí, že místo starosty zastával Antonín Erben. S novými komunálními volbami pozici starosty zaujmul František Rašín mladší.

zastávku podmíněnou existencí sušárny na čekanku firmy Ryba aspol. žádaly neúspěšně. Objevily se i výhrady k plánované zastávce v Homyly, které vzešly z Kunčic, protože hrozilo nebezpečí, že homylská dostane přednost a funkce kunčické bude minimalizována pouze na dobu polních prací.

Podklady pro stavbu železniční tratě vznikaly velmi pečlivě a propracovaně. Inženýři museli vzít v úvahu terénní nerovnosti, lesní porosty, druh půdního podloží, přístupové cesty, vodní svody, zemědělské polní cesty, okresní silnice, meolirizované pozemky, protipožární opatření nebo harrachovský vodovod. Svou roli sehrálo plánované vyvlastňování pozemků, námitky vlastníků staveb i pozemků. Svým názorem do plánování přispělo i Okresní hejtmanství v Hradci Králové, Zemský výbor království českého, ministerstvo vojenství a zástupci obou stávajících železničních tratí, jež měly být vzájemně propojeny. Hlavně obec Dobřenice si plánovala lepší vlastní rozvoj.

Největším odpůrcem stavby dráhy byl německý majitel dobřenického velkostatku Karl Weinrich, který jednal prostřednictvím svého zástupce, nechanického advokáta Františka Horáčka. Jako důvod uváděl snížení hodnoty nejlepších pozemků dobřenického velkostatku a snížení jejich výměry, což mělo zavinit nemožnost jejich orání parostrojem. S největší pravděpodobností jeho motivy byly úplně jiné, neboť on sám patřil k hlavním příznivcům stávající trasy severozápadní dráhy z Hradce Králové do Prahy. Podle prvních návrhů měla vést železnice vést z Hradce Králové přes Nechanice, Nový Bydžov až do Prahy. Velkostatkář Weinrich naopak horlivě prosazoval trasu přes Dobřenice (Syrovátku), která byla také nakonec postavena, a údajně se přitom dopouštěl korupce, když využil své styky a známosti v Praze a možná i úplatky. Jeho snahy se mu jistě vyplatily, neboť mohl snadněji zásobovat svůj cukrova v Syrovátce a snadněji posílat zboží ze svého velkostatku.

Další z odpůrců byl člen výboru družstva pro stavbu dráhy Václav Morávek, statkář z Roudnice, jehož názory na rozdíl od Weinrichovým měly svou váhu.

Předběžná opatření si vyžádala i různá opatření u obyvatel žijících v blízkosti plánované trati. Vzhledem k možnosti požáru způsobeném jiskrou od projíždějícího vlaku se v nejbližším okolí nesměly nacházet stohy slámy a sena, musela se zajistit ochrana dřevěných prvků obytných staveb, stodol a kůlen nebo se nechat rovnou strhnout. Problematické bylo plánované vedení dráhy v Kunčicích, protože mělo být na rybníční hrázy ve velmi těsné blízkosti několika domů.

Nechanické nádraží²⁰⁵ mělo předpokládanou délku přes tři sta metrů a jeho zázemí by tvořila hlavní železniční budova, výtopna, skladiště, překladiště, vodárenské zařízení a vedlejší koleje. K tomu bylo nutné připočítat i přístupovou komunikaci. Vzhledem ke značné prostorové náročnosti a výkupu mnoha parcel si město Nechanice chtělo nechat vytvořit podrobnější plány a propočty, protože už i do té doby byl v jejich okolí nedostatek kvalitních polností, jež by netrpěly častými jarními a podzimními záplavami. Přesto představitelé města přislíbili na výstavbu trati částku sto tisíc korun a zastupitelstvo okresu nechanického dvě stě tisíc korun.

Konečná fáze jednání o projektu vypukla 28. listopadu 1905. Pár dní před koncem prosince došlo k ukončení jednání a podání dvou žádostí. První byla na stavební povolení a druhá na státní garanci pro stavbu.

K samotné realizaci stavby železnice od Dobřenic přes Roudnici, Kunčice, Nechanice, Popovice do Sádové nikdy nedošlo. Přesný důvod neúspěchu této stavební akce není znám. Nabízí se několik teorií. Velmi pravděpodobné je, že se nedostávalo peněžních prostředků na zaplacení celé akce a státní orgány asi neschledávaly trať dostatečně perspektivní, aby se jí snažily prosadit. Svůj vliv možná uplatnil dobřenický velkostatkář Karl Weinrich nebo naopak ve své podpoře ustal Jan Nepomuk z Harrachu. Možná se jednalo o první ze snah ztížit cestování potulným nechanickým harfeníkům. Některé velmi odvážné teorie za strůjce pádu železničního projektu dokonce označovali nechanické majitele povoznictví, kteří by takto přišli o své povolání. Snad by stálo za zmínku, že jedním z povozníků byl nový starosta²⁰⁶ města Nechanice, František Rašín mladší.

Bez ohledu na skutečný důvod předčasného ukončení celé akce se místní obce vyvíjeli i bez železnice za pomoci silniční dopravy. O sto let později se tento vývoj dá sledovat úplně z jiného pohledu, neboť mnohé železniční trati zanikají a úspěch naopak slaví silnice.

III. Městská spořitelna

Na svém jednání 5. dubna 1888 městská rada v Nechanicích přišla s plánem na založení vlastní městské spořitelny²⁰⁷. Svůj návrh předložila na nejbližším jednání obecního výboru 11. dubna 1888, kde došlo k jednohlasnému schválení. Stanovy pro budoucí spořitelnu byly tvořeny dle vzoru z jaroměřské spořitelny. Městská rada je 8. května schválila a 7.

²⁰⁵ PRAŽÁK, Václav. *Výročí které nebude aneb Jak jsme mohli jezdit vlakem*. IN: Zpravodaj mikroregionu Nechanicko. 4/2005

²⁰⁶ Zvolen 1905.

²⁰⁷ Státní okresní archiv Hradec Králové. Fond: Archiv města Nechanice. Inventářní č. 2 Pamětní kniha č. 1

července 1888 došlo k jejich odeslání c. k. místodržitelství, které je nechválilo a v roce 1889 vrátilo zpět. Ve stanovách se město Nechanice zavazovalo, že převezme všeobecné ručení za veškeré do budoucí spořitelny²⁰⁸ vložené vklady a jejich příslušenství, veškerým jměním obce. Na podzim 1889 byly stanovy opět vráceny na doplnění, stejně jako v roce 1891 a i později. V březnu 1892 se členové obecního výboru rozhodli pro radikální změnu stanov, jež konečně splnila nároky c. k. místodržitelství a 15. května 1892 došlo k jejich schválení. Po více než čtyřech letech od první myšlenky na nechanickou Městskou spořitelnu.

Členové obecního výboru si neprodleně v nové spořitelně rozdělili vedoucí funkce. Předsedou výboru spořitelny se stal František Rašín starší a Antonín Sixl přednostou kanceláře. Antonín Maděra, František Jánský a Hynek Žabka získali pozici členů ředitelství. Členy výboru byli Josef Brandejs, Karle Bohdanecký, Antonín Erben, Jan Bouček, František Rašín mladší, Antonín Žabka z č. p. 176 a Antonín Žabka z č. p. 36, Jiří Skalický, Alois Morávek, Jan Bohdanecký, Adolf Celer, Josef Antony, Jan Brendl.

IV. Meliorizační družstvo za odvodnění pozemků

V roce 1907 došlo k založení družstva²⁰⁹ pro odvodnění pozemků v Nechanicích, neboť řeka Bystřice, která teče okolo města se velice často rozlévala a zaplavovala okolní pozemky, hlavně louky.

První nechanický družstevní obvod: předseda Bohumil Vančura, náměstek Antonín Maděra, jednatel František Novotný, pokladník Antonín Žabka č. p. 36

Druhý nechanický družstevní obvod: předseda Antonín Maděra, náměstek Josef Andrlé, jednatel František Novotý a pokladník Josef Gal.

V. Elektrifikace

V roce 1914 došlo s jednání s elektrárenským svazem v Hradci Králové o elektickém osvětlení v Nechanicích. Předsedou vytvořené komise pro tuto agendu se stal Bohumil Vančura, zapisovatelem Josef Novotný a členy Jan Bohdanecký, Václav Lehký, Jaroslav Novotný, František Javůrek, Josef Sláva a městský tajemník František Novotný.²¹⁰

²⁰⁸ URBAN, B. *Městská spořitelna Nechanice 1888 – 1948*. Hradec Králové 1997.

²⁰⁹ Státní okresní archiv Hradec Králové. Fond: Archiv města Nechanice. Inventářní č. 2 Pamětní kniha č. 1

²¹⁰ Státní okresní archiv Hradec Králové. Fond: Archiv města Nechanice. Inventářní č. 2 Pamětní kniha č. 1

10. PŘÍKLADY OSOBNOSTÍ

Některé členové místní nechanické elity vynikali nad ostatními svou činností a aktivitou nejen v komunální politice, ale i společenském životě. Často se jejich jména objevovala mezi zakládajícími členy spolků nebo později po dlouho dobu na předsednické funkci, na nejvyšších pozicích různých městských podniků nebo při důležitých příležitostech. Ale zároveň se o nich zmiňují i jiné než oficiální prameny např. různé paměti nebo soukromá korespondence. Mezi takové osobnosti patří velice činnorodý lékař, mnohonásobný starosta a člen z místního rozvětveného klanu.

MUDr. Jan Štross (2. listopadu 1830 – 27. července 1900)

Zpočátku působil jako lékař²¹¹ v Kutné Hoře ve Středních Čechách. V té době došlo k jeho zvolení do českého zemského sněmu. Celkově se dokázal nechat zvolit hned pětkrát. V roce 1868 podepsal českou deklaraci s požadavky nespokojeného českého národa vůči Rakousku-Uhersku.

1. května 1867 získal jmenování do funkce okresního lékaře v Nechanicích, ale jeho povinnosti v rámci profese se začaly vylučovat s plněním jeho poslaneckého mandátu, a proto se ho v roce 1872 vzdal.

Když došlo k roztržení nechanického okresu na tři menší zdravotní obvody, tak získal do správy obvod stračovský s centrem v Nechanicích. Později získal místo primáře nechanické okresní nemocnice. Kromě lékařství se Jan Štross věnoval i dalším rozsáhlým činnostem.

Podílel se na vytvoření nechanické Občanské záložny, mezi lety 1868 až 1892 patřil do okresního výboru, zasedal v okresní školní radě a v obecním zastupitelstvu. Řadil se k zakládajícím členů místní odnože Ústřední Matice školské, místní Tělovýchovné jednoty Sokol a Okrašlovacího spolku. Na množství projektů spolupracoval spolu s JUDr. Josefem Štolbou, kde se přes čtyřicet let držel na nejvyšších pozicích. V roce 1895 se postaral o vytvoření parku na obecních pozemcích v okolí starého hřbitova, který byl po jeho smrti pojmenován na jeho počest - Štrossovi sady.

Ke konci života absolvoval léčebné kúry v lázních Sedmihorky. Při zhoršení jeho zdravotních potíží došlo k jeho převozu do nemocnice v Hořicích, kde v roce 1900 zesnul.

²¹¹ PRAŽÁK, Václav. *Nechanice. Obrázky z historie a života města*. Hradec Králové 2003. ISBN 80-86 472-14-0 s. 152

Josef Štolba²¹² (3. května 1845 – 12. května 1930)

Josef Štolba se narodil v domě na Malém Náměstí v Hradci Králové, během posunutých oslav 1. května. Jeho otec byl místodržitelství úředník, který byl pod vlivem roku 1848 přeložen do Prahy. Právě v Praze se jako dítě Josef Štolba setkal s loutkovým divadlem, které ho naprosto zaujalo. Jeho koníček pokračoval pořízením dětského papírového divadélka, pro které si sám začal vymýšlet časem hry.

Během studia na gymnáziu se seznámil s díly předních českých i zahraničních autorů a s pomocí vzdálené příbuzné pracující v německém Stavovském divadle získal možnost tajně shlédnout některá divadelní představení, protože na obyčejné vstupné se mu nedovolovalo financí.

Ve válečném roce 1866 dokončil středoškolská studia a pokračoval ve studiu na univerzitě, kde se stal nadšeným ochotnickým hercem. Později se mu podařilo získat roli v Novoměstském divadle ve hře Žižkova smrt. O postavu Jana Žižky se při divadelní zkoušce utkal s budoucím pražským primátorem Podlipským. Postavu Žižkovi dcery Cidliny ztvárnila Otilie Sklenářová – Malá. Za svou postavu získal velice příznivou kritiku a do cesty stát se profesionálním hercem se mu postavil pouze otcův nesouhlas.

Třidvacetiletý Josef Štolba zkusil své štěstí i v nově otevřeném Prozatímním divadle. 1869 se hraje jeho jednoaktová hra A předce, která byla kladně přijata, což autora povzbudilo k další práci. Později následuje tříaktová fraška Krejčí a švec, která měla úspěch u diváků, ale nikoliv u poroty, což Štolbu hluboce zasáhlo.

Mezi lety 1870 a 1876 vznikly veselohry: Bratranec, Spiknutí v Podmazově, Únos, Zapovězené ovoce, Jenom ne písemně, Tak je to na tom světě, O velkém boji se ženami. A drama Matčino dílo, které ale bylo censurou zakázáno.

Po dokončení studia práv se Štolba stává vychovatelem u šlechtických rodin Kouniců a Desfours-Walderode. S nimi se dostane do Střední a Severní Ameriky a do států Západní Evropy. Své zážitky zaznamenává ve fejetonech nebo cestopisech. Od roku 1872 krátce dopisuje pro humoristický časopis Paleček.

Po získání doktorátu se věnoval soudní, advokátní a notářské praxi. Od roku 1879 se stal notářem ve východočeských Nechanicích.²¹³ Oženil se dcerou významného nechanického měšťana a bývalého starosty Antonína Čerycha. Špatné poměry v Prozatímním divadle ho vedly k zastavení psaní divadelních her. Pro Štolbu bylo

²¹² SOKA Hradec Králové: Jednota divadelních ochotníků Kolár Nechanice. 1883 – 1964. Slavností večer JUDr. Josefa Štolby. Inv. č. 14,

²¹³ PAVLÍK, Jiří. *Notářství Štolba Josef, JUDr. Nechanice 1888 – 1910*. Hradec Králové 1999.

venkovské maloměstské prostředí něčím novým a brzy na sebe nenechala čekat ani látka na novou divadelní hru. Štolba se jako právník účastnil jednání o regulaci řeky Bystřice, založení družstva, bouřlivých schůzí obhájců i odpůrců projektu a získal přehled o zákulisí celé akce. Na základě svých zkušeností napsal velice úspěšnou divadelní veselohru *Vodní družstvo*. Její postavy byly inspirovány skutečnými lidmi a humorně vylíčeny. Jako první hru četla jeho žena, protože až během zkoušek se začaly objevovat nedostatky jeho her. Nakonec hru poslal do Prahy dramatikovi Ladislavu Stroupežnickému a za pár týdnů ji hrálo Národní divadlo. V *Nechanicích* se *Vodní družstvo* objevilo na divadelních prknech v dubnu 1887 a mělo několik repríz. A sám autor si zahrál úlohu inženýra Cirkla. Popularita hry byla způsobena i tím, že se v postavách daly poznat osobnosti okresu a obce.

Kromě toho v *Nechanicích* ještě vznikly veselohry: *All right*, *Maloměstští diplomaté*, *Křivé cesty*. A drama z vesnického života: *Závěť*. Novela: *Pod farní střechou*.

29. září 1883 se Štolba podílel na založení Jednoty divadelních ochotníků. Stal se předsedou a do jejího repertoáru vybíral hlavně původní slovanská díla. Při zkouškách předehrával role, napovídal i nutil herce opakovat jejich výstup. Divadlo bral velice vážně a snažil do každého časněmu a přesnému příchodu vychovat i nechanické publikum. Každého účinkujícího líčil a kontroloval než ho pustil na jeviště, pomáhal s kulisami a bavil se nad výstupy dvojice komiků *Slávy a Žabky*.

Josefu Štolbovi se podařilo přesvědčit městskou radu, aby došlo k přestavbě a zvětšení sálu a za utržené peníze nakoupili ochotníci nové kulisy. V nových podmínkách se poprvé hrálo v prosinci 1886 představení *Mravenci* od Kolára. Jednalo se o představení se zpěvy, kdy se o řízení zpěváků staral řídící učitel Edvard Bureš. Podobné akce daly vzniknout hudebnímu spolku *Hlahol*. Štolba byl velice neúnavný ve veřejném životě. Pomáhal pořádat koncerty, akademie, divadlo se hrálo při různých slavnostech, o Vánocích, o Silvestru, na Mikuláše aj. Na návštěvu k němu jezdil Alois Jirásek, Julius Zeyer, Jaroslav Vrchlický, Vojta Náprstek, Antal Stašek, Jaromír Čelakovský a další umělci.

Po jedenácti letech odešel do Pardubic a později na Vinohrady, kde napsal další dramatická díla jako *Po letech*, *Peníze*, *Zloděj*, *Mezi umělci*, *Na letním bytě*, *Mořská panna*, *Její systém*, *Za šlechtickým erbem*, *Ach ta láska!*, *Staré hříchy*, *Zlatá ryбка*, *Zločin v horské boudě*. Celkově napsal Josef Štolba něco okolo 25 her. Štolbovou předností jsou díla plná humoru, i když dokáže psát smutná dramata nebo citlivé povídky.

František Rašín starší²¹⁴

Pocházel z rodiny kožešníka, ale vyučil se pekařem. Jako jediný syn získal rodinnou chalupu. Jeho otci se přezdívalo družba Rašín a jako výměnek od Františka získal sypání, jednu krávu, jednu místnost a stolování s hospodářem. František měl jediného dalšího sourozence, sestru Annu, manželku Josefa Stuchlíka z nechanické Lubenské ulice. Rašín se někdy v polovině 19. století oženil Františkou, rozenou Zemkovou z domu č. p. 2²¹⁵ v Nechanicích²¹⁶. Františčina matka pocházela z rodu Matoušů ze Sloupna²¹⁷ a její otec vlastnil dva statky. Její strýcové z Matoušových rodiny získali velmi kvalitní zabezpečení do života – vojenský lékař, mnich v benediktinském řádu v Broumově a třetí zdědil statky po otci. Otec Matouš podporoval u svých dětí vztah k hudbě a kultuře. Tchýně Františka Rašína staršího se stihla celkem dvakrát provdat. Z jejího prvního manželství s Františkem Kudrnáče, řezníkem a handlířem, dospěly tři děti. Dcera Marie se vdala na Klosův statek u Nového Bydžova, svobodná Anna pečovala o svého strýce lékaře v Novém Bydžově a řezníka Františka, jež převzal dům č. p. 2. Z druhé manželství se Zemkem se narodili tři děti, ale přežili pouze Františka, později Rašínová, a její bratr Adolf Zemek, který provozoval v Nechanicích zámečnictví.

Vzhledem byla Františka dlouhovlasá bruneta s modrýma očima a jemnou tvář. Její manžel měl střední postavu, blondaté vlasy a energickou povahu. Na počátku vlastnili pouze její malé věno (okolo 80zl.) a jeho letitou chalupu. Rašínovi začali na kraji města s vlastním pekařstvím a krupařstvím. Obilí mleli v okolí nebo v Předměřicích, Budíně a Kydlínově. Pro lepší dostupnost zákazníkům se pekařství přestěhovalo na náměstí k „Holanům“, kde si pronajali pekárnu, obchod i byt.

Po čase se přestěhovali do nově zakoupeného a pro obchod výhodněji položeného domu č. p. 3, ke kterému patřily i pozemky pro snadnější obživu. Rašínovo pole se nacházelo v sousedství hraběcího hostince Hůrky. Časem do majetku rodiny přibyla louka u Lubna.

Manželé Rašínovi měli celkem devět dětí. Posledním a nejmladším chlapcem byl

²¹⁴ PRAŽÁK, Václav. *Něco z naší historie. Obyvatelé domu čp. 3, ulice Kunčická, Nechanice*. In: Zpravodaj 7-8/08.

²¹⁵ Na místě č. p. 2 později za starostování František Rašína staršího vyrostla budova chlapecké měšťanské školy. Na místě sousedního č. p. 3 o dekádu později vznikla dívčí měšťanská škola. Může se zdát zarážející, že oba domy patřili někomu z příbuznosti Rašínů, tehdejších starostů.

²¹⁶ RAŠÍN, Alois, RAŠÍN, Ladislav: *Paměti Dr. Aloise Rašína*. Brno 1994. 2. vydání. ISBN: 80-901693-4-1. s. 15 - 62

²¹⁷ RAŠÍN, Alois, RAŠÍN, Ladislav: *Paměti Dr. Aloise Rašína*. Brno 1994. 2. vydání. ISBN: 80-901693-4-1. s. 16

pozdější ministr financí Československé republiky Dr. Alois Rašín. Kromě něho se Rašínovým narodilo šest chlapců a dvě dívky, z nichž jeden chlapec a dívka zemřeli v dětském věku. Další dva synové vystudovali technickou školu a třetí učitelský ústav. Při jejich vzdělání pomohly styky Matoušovy rodiny. Dcera dostala od svého otce do manželství s harrachovským úředníkem velmi slušné věno. Naproti tomu František Rašín vychodil pouze obecnou školu, ale přesto si dokázal poradit s právem a vystupovat jako jednatel Občanské záložny v Nechanicích a dalších organizací.

Manželé Rašínovi se řadili k váženým občanům města Nechanice. Jejich prestiž nepochybně pozvedlo zvolení Františka v roce 1891 starostou. V tomto úřadě setrval až do roku 1902. V roce 1894 byl dokonce zvolen jako poslanec do říšské rady za stranu radikálně pokrokovou. Jednalo se o protest proti uvěznění jeho syna Aloise za účast v Omladině.

Pekař František Rašín se stal i poručníkem několika sirotků. Kromě toho vystupoval jako aktivní člen několika spolků a přispíval jako obecní zastupitel a později člen obecní rady k rozvoji obce.

Františka zemřela 3. července 1902. Její manžel ji přežil o necelého půl roku. Františka Rašína mladšího, obchodníka, zvolili starostou v roce 1905. Ve funkci setrval až do roku 1919, což z něj činí jednoho z nejdéle pracujících starostů.

Rodina Žabkova (rodina ze stany matky Františka Durycha²¹⁸)

Zmínka o nechanickém rodu Žabků se objevuje už v 17. století, ale brzy dochází k širokému příbuzenskému rozvětvení. První Žabkové vlastnili usedlost na východní straně Kunčické cesty okolo roku 1685, když tam vrchnost dosadila hrnčíře Tobiáše Žabku. Později ho střídá syn Jiří, vnuk Karel, pravnuk Václav, Václavova vdova Františka a po ní roku 1815 syn Jan. V roce 1821 Jan Žabka prodává grunt Františku Holanovi. Roku 1718 se přizemnil hrnčíř Václav Žabka k Anně Veselé do domu na náměstí hned vedle radnice. Další vlastnili grunt v Lubenské ulici nebo jinou nemovitost na náměstí č. p. 84, kde je roku 1750 zmiňován Karel Žabka, zeť mydláře Václava Dominika. Po Dominikově smrti zdělila grunt a mydlářské potřeby jeho manželka. Až po její smrti přešel majetek na Karla a jeho ženu. V roce 1788 přešel grunt na Karlova syna Norberta a jeho ženu Veroniku. Na

²¹⁸ DURYCH, Jaroslav. *Kouzelný kočár*. Praha 1995. 2. přepracované vydání. ISBN: 80-85639-39- 4 s. 315 - 356

základě testamentu Norberta Žabky z roku 1802 měla manželka Veronika hospodařit a časem předat majetek synovi Františkovi, jež by časem vyplatil své sourozence Jana, Václava, Josefa a Annu. K tomu došlo roku 1808 a řezník František Žabka (Durychův praděd z matčiny strany) získal přízemní dřevěný domek na náměstí s malým krámkem, zahrádkou a pole. Později se oženil s Annou Matějovskou.

Norbert Žabka se narodil 18. dubna 1828 do rodiny Františka Žabky a Anny Žabkové, rozené Matějovské z č. p. 84. František patřil mezi měšťany a řezničil spolu se svým bratrem Janem a jeho ženou, rozenou Mraborovou z Radíkovic. Anna měla za rodiče Filipa Matějovského, obuvníka, a Ludmilu Urbanovou z č. p. 56. Norbert měl další sourozence: Václava, Lidmilu, Jana, Josefa a Annu.²¹⁹

Dne 6. července 1838 se v Nechanicích narodila Josefa Novopacká, Norbertova budoucí žena. Jednalo se o dceru tkalce Ignáce Novopackého a Františky, rozené Brožové. Františka Novopacká byla potomkem Jana Brože a Anny Kozové z Radostova. Ignác měl za rodiče Jana Novopackého a Kateřinu Novopackou, rozenou Baudyšovou z č. p. 79. Jednalo se o příbuzenství Žabkové, Novopacští, Matějovští, Baudyšové, Brožové a Kozové.

Norbert Žabka (Durychův děd) se vyučil mydlářem, zatímco jeho starší bratr Jan převzal po otci řeznickou živnost. S Josefou se seznámil před rokem 1856 prostřednictvím ochotnického divadla. V roce 1857, 1859 a 1861 se jim narodili tři synové, Norbert, Vít a Jindřich a o dva roky později Božena (Durychova matka), první z osmi dcer.²²⁰ Norbert se stal v 2. polovině 60. let 19. století členem výboru spolu se svými vzdálenějšími příbuznými Antonínem Čerychem, Eduardem Matějovským a Janem Novopackým. Jeho tři synové se vyučili v mydlářském řemeslu a postupně si rozdělili práci mezi sebe. Dcery naopak s chutí hráli ochotnické divadlo pod vedením Josefa Štolby a Norbert, jako radní podporoval zájmy divadelního spolku v městské radě. Na začátku 80. let se Božena Žabková provdala za novináře, její sestra Zdeňka si zřídila kloboučnickou dílnu v Hradci Králové a Marie s vdala za c. k. dvorního zahradníka z Vídně. Mariin manžel se rozhodl začít s podnikáním, aby si vylepšil svou vlastní prestiž, ale nevedlo se mu a všechny dluhy za něho platil tchán. Nakonec se zadlužil i Norbert Žabka. Mydlářskému řemeslu se

²¹⁹ DURYCH, Jaroslav. *Kouzelný kočár*. Praha 1995. 2. přepracované vydání. ISBN: 80-85639-39- 4 s. 358

²²⁰ DURYCH, Jaroslav. *Kouzelný kočár*. Praha 1995. 2. přepracované vydání. ISBN: 80-85639-39- 4 s. 362

nejvíce věnoval prostřední Norbertův syn Vít, ale vzhledem k rodinné situaci, kdy jeho starší bratr příliš nepracoval a švagr pouze z rodiny tahal peníze, odešel od rodiny s pomocí svého přítele truhláře Jana Slávy. Na počátku 90. let Norbertovi onemocněla dcera Josefa, ale dvě další dcery se provdaly za harrachovského úředníka a školního správce. Už 25. června 1890 Norbert Žabka podlehl mrtvici. O rok později se pátá z dcer provdala za hraběcího revidenta, ale v roce 1892 zemřela Božena Žabková, provdaná Durychová, matka čtyř dětí na souchotiny. Josefa Žabková, vdova po Norbertovi, se přestěhovala za svou matkou do Lubna a mnohem později do skormného bytečku v Hradci Králové.²²¹

Na přelom 19. a 20. století se v obecním výboru objevili hned čtyři Žabkové. Jednalo se o dva Antoníny, Hynka a Norberta. V roce 1884 se ustanovující schůze ochotnického divadelního spolku objevili bratři Norbert s Vítem a jejich sestry Božena a Marie. Norbert se stal pokladníkem a Vít jednatelem.

²²¹ DURYCH, Jaroslav. *Kouzelný kočár*. Praha 1995. 2. přepracované vydání. ISBN: 80-85639-39- 4 s. 382

11. ZÁVĚR

Nechanice představovaly typické maloměstské prostředí, kde se se správnými znalostmi dal sledovat vývoj každodenního života občanů. Městská populace čítala na přelomu 19. a 20. století něco okolo dvou tisíc, což představovalo přibližně podobný počet jako v Bučovicích²²² nebo Horažďovicích²²³ ve stejné době. Ve všech třech městech čísla postupně stoupala na konci 19. století a na samém počátku 20. století, ale už ve sčítání z dvacátých let byl znát pokles. Pravděpodobně se jednalo o důsledky válečné, politické a hospodářské, protože přes značnou nechanickou harfanickou migraci za prací počet obyvatel obce stoupal a docházelo ke stavebnímu boomu.

Nechanický průmysl hluboce zaostával a železnice se obci vyhnula. Kromě Jana Bajera,²²⁴ který se jako jediný živil pouze rolnictvím, byl mezi ostatními sedláky rozšířen model: řemeslo nebo jiná živnost plus pole a louky na obživu rodiny. Kromě velkostatků se v okolí žádný větší majitel pozemků nenechával. Přísuň peněz představoval prodej ovoce na trhách v Hradci Králové a v Hořicích, prodej švestkových povidel do Pruska nebo kamnářství a hrnčířství, ale s rozmachem průmyslového zboží tento zdroj obživy přišel do krize. A dalším vývozním artiklem byly skupiny potulných muzikantů.

Nejednalo se o ojedinělý jev, ale udivovala jeho kvantita a výdělky harfeníků. Bez konečného zisku by si nejspíš nikdo ani ničeho nevšiml. Muzikantská omladina konala po obci výtržnosti a chlastala kořalku, což údajně zavinil jejich nezřízený způsob kočovného nemravného života. Takové a mnohé jiné stížnosti se objevují v dobových písemnostech kritiků poměrů, mezi které patřil i syn starosty Alois Rašín. Zároveň se objevila otázka srovnání, jestli mladí výtržníci existovali i v obcích mimo harfenický region. S největší pravděpodobností ano. Kritika harfenického „žebráctví a prostituce“ rozhodně měla množství příznivců, ale rady a pomoc pro ekonomický vzestup „řádnou prací“ minimální. Starosta František Rašín starší označovaný harfenickými kritiky za muže v pozadí pravděpodobně opravdu nepatřil ke skalním odpůrcům, což se od člověka znalého situace ani čekat nedalo, ale navrhoval věkové omezení pro mladé muzikanty, aby do světa místo

²²² RŮŽIČKA, Jan. *Komunální elity a samospráva Bučovic v éře dvou starostů*. (1866 – 1914). Olomouc 2009.

²²³ SMETANOVÁ, Jaroslava. *Lokální elity v Horažďovicích 1864 – 1912*. Brno 2010. s. 15

²²⁴ RAŠÍN, Alois, RAŠÍN, Ladislav: *Paměti Dr. Aloise Rašína*. Brno 1994. 2. vydání. ISBN: 80-901693-4-1. s. 18

čtrnáctiletých šli až sedmnáctiletí a zároveň požadoval určitou kvalitu jejich hudebního projevu. V době vydání spisku Východočeské otrokářství byl už několik let po smrti a starostenské otěže svíral pevně jeho nejstarší syn Fratnišek Rašín mladší.

Nechanice rozhodně patřily mezi příkladová maloměsta, ale označení z německé literatury za retardované či konzervativní prostředí není úplně adekvátní. Docházelo v nich k rozvoji a mnohdy rychlejšímu než v daleko větších městech, což se ukazuje hlavně na spolkovém životě nebo přeměně cechů na živnostenská společenstva. Ani místní osobnosti nejsou nezajímavé nebo nepokrokové. Slovem konzervativní by se v té době nedaly označit jen městské obce, ale naprostá většina monarchie.

Mezi nechanické maloměstské poznávací znaky patřila tradiční zástavba s centrálním náměstím a okolo rostoucími domy měšťanů a nejvýznamějších občanů, radnicí, kostelem a sídly úřadů. Velký vliv patřil, opravdu, vykonavatelům řemesel a dalších živností, což ovšem nepostrádá logiku, protože příliš pestrá nabídka povolání na venkově nebyla. Rolníci a vzdělaná vrstva také zaujímali dostatečné místo ve společnosti. Hlavně lékaři, právníci a učitelé se realizovali v různých spolcích. Většinově katolické Nechanici nebyly nábožensky příliš konzervativní, což se nedalo říci o zdejší měšťanské škole, kde žáci měli povinně nařízeno chodit na ranní mše a účastnit se procesí. Vzhledem k nařízení se zdá více než pravděpodobné, že někteří žáci i jejich rodiče nepatřili mezi nábožensky příliš horlivé. Další náboženství v obci zastupovalo izralitské (dnes židovské) náboženství, jenž představovala hlavně rozvětvená obchodnická rodina Guthů. Jeden z jejích členů, Adolf Guth, se objevil dokonce jako náhradník do obecního výboru.

Kromě náměstí s kostelem, další ústřední bod obce představoval hostinec resp. hostince, které se lišily skladbou svých zákazníků a sloužily jako základna pro různé spolkové organizace. I tentokrát se potvrdil obecný vzorec, kdy mezi nositele velkoměstských vzorů patřili lékaři, advokáti, notáři, učitelé, velkopodnikatelé nebo aristokracie.

V Nechanicích vedle sebe a promíchaně existovaly oba druhy rodin, kde často kromě tovaryšů v rodině lépe postaveného řemeslníka vypomáhala i služebná. Nejprestižnější služebnictvo z pohledu sčítání lidu zaměstnával bývalý nechanický zastupitel, notář a dramatik Štolba,²²⁵ neboť jeho děti měly anglickou vychovatelku.

²²⁵ Státní okresní archiv Hradec Králové. Sčítačí operáty – Nechanice 1890.

Srovnávat by se dalo i s prací Milana Hlavačky,²²⁶ neboť Jan Nepomuk Harrach by směle mohl na okresní úrovni konkurovat Jiřímu Kristiánovi z Lobkowicz, uskutečnila se i malá hospodářská výstava, probíhalo jednání o železnici, došlo na školství či mizení obecního majetku nebo defraudaci ze strany zastupitele Františka Pavelky, jenž zpronevěřil peníze v záložně, kde pracoval jako účetní. Nedošlo k jeho odsouzení, ale ztráta se uhradila z prodeje staronechanického mlýna. Pavelka s ostudou odešel do Prahy, kde se věnoval odhalování jiných defraudantů.

V Nechanicích žili lidé, kteří by si jistě zaloužili své vlastní studie, neboť kusé informace o jejich životě zněly více než zajímavě. Mohlo by se jednat o harfeníka Josefa Novotného zvaného Rotšild nebo Albína „Milionáře“ Novotného, okresního tajemníka Bohumila Vančuru či lékaře Jana Štosse. Jejich jména pomalu mizí v čase stejně jako zprávy o výrobně kávových náhražek nebo strojařském závodě bratrů Novotných.

Vývoj mezi lety 1890 až 1918 v Nechanicích kopíroval situaci v mnoha dalších maloměstech v Předlitavsku. Přesto zůstala zachována určitá osobitost a odlišnost proti ostatním třeba v záležitosti harfenictví.

²²⁶ HLAVAČKA, Milan. *Zlatý věk české samosprávy. Samospráva a její vliv na hospodářský, sociální a intelektuální rozvoj Čech 1862 – 1913*. Praha 2006 ISBN: 80-7277-297-X

Prameny:

Státní okresní archiv Hradec Králové. Fond: Archiv města Nechanice).1809 – 1945 (1953). Inv. č. 2, 6. - 13.

Státní okresní archiv Hradec Králové. Fond: Občanský klub Nechanice. 1893 – 1901. Inv. č. 1

Státní okresní archiv Hradec Králové. Fond: Okrašlovací spolek Nechanice 1884 – 1950.

Státní okresní archiv Hradec Králové. Fond: Spolek ku polednímu stravování chudých školních dětí Nechanice. 1893 – 1948.

Státní okresní archiv Hradec Králové. Fond: Včelařský spolek Nechanice. 1888 – 1986. Inv. č. 1, 7 – 11, 14 - 17

Státní okresní archiv Hradec Králové. Fond: Pěvecký spolek Hlahol Nechanice. 1887 – 1914. Inv. č. 2, 3, 7

Státní okresní archiv Hradec Králové. Fond: Společenstvo různých živností Nechanice. 1884 – 1942.

Státní okresní archiv Hradec Králové. Fond: Cech spojených řemesel Nechanice 1695 – 1859. Inv. 1 a 3.

Státní okresní archiv Hradec Králové. Fond: Jednota divadelních ochotníků Kolár Nechanice. 1883 – 1964. Inv. č. 1,2, 7 – 21

Státní okresní archiv Hradec Králové. Sčítací operáty - Nechanice 1890.

Státní okresní archiv Hradec Králové. Sčítací operáty - Nechanice 1900.

Tabulka sčítání lidí a domů pro Nechanice a okolní obce za celé období [<http://www.czso.cz/sldb/sldb10.nsf/obydomy?openform&:570451>] (29.2.2012)

Literatura:

Almanach Včelařského spolku pro Hradec Králové a okolí. 1906 – 2006. Hradec Králové 2006.

BĚLINA, Pavel. FUČÍK, Josef. *Válka 1866.* Praha 2005. ISBN: (Paseka) 80-7185-765-3 (Havran) 80-86515-53-2.

DURYCH, Jaroslav. *Kouzelný kočár.* Praha 1995. 2. přepracované vydání. ISBN: 80-85639-39-4

FASORA, Lukáš. *Svobodný občan ve svobodné obci? Občanské elity a obecní samospráva města Brna 1851 – 1914.* Brno 2007. ISBN: 978-80-86488-43-1

FASORA, Lukáš. HANUŠ, Jiří. MALÍŘ, Jiří. (ed). *Člověk na Moravě v 19. století.* Brno

2004. ISBN: 80-7325-038-1.

FASORA, Lukáš. HANUŠ, Jiří. MALÍŘ, Jiří (ed). *Občanské elity a obecní samospráva 1848 – 1948*. Brno 2006. 1. vydání. ISBN: 80-7325-091-8.

GEBAUER, Bohuslav. *Východočeské otrokářství*. Praha 1906.

HLAVAČKA, Milan. *Zlatý věk české samosprávy. Samospráva a její vliv na hospodářský, sociální a intelektuální rozvoj Čech 1862 – 1913*. Praha 2006 ISBN: 80-7277-297-X

HLEDÍKOVÁ, Zdeňka. JANÁK, Jan. DOBEŠ, Jan: *Dějiny správy v Českých zemích. Od počátků státu po současnost*. 2. aktualizované vydání. Praha, 2007. ISBN 978-80-7106-906-5.

HLOUŠKOVÁ, Zuzana. (ed.) *Historie spolkové činnosti na Hradecku*. Hradec Králové 2001. ISBN: 80-902749-6-X.

JAKL, Jan. *Hradec Králové*. Praha-Litomyšl 2005. ISBN: 80-7185-723-8

KEBRLE, Josef. *Dějiny českého včelařství. K památce padesátiletého trvání zemského ústředí spolků včelařských pro Čechy v Praze*. Praha 1922.

KLADIWA, Pavel. *Lesk a bída obecních samospráv Moravy a Slezska 1850 – 1914. 1. díl Vývoj legislativy*. Ostrava 2007. ISBN: 978-7368-284-2

KLADIWA, Pavel. POKLUDOVÁ, Andrea. KAFKOVÁ, Renata. *Lesk a bída obecních samospráv Moravy a Slezska 1850 – 1914. 2. díl, 1. část Muži z radnice*. Ostrava 2008. ISBN: 978-80-7368-595-9

KLADIWA, Pavel. POKLUDOVÁ, Andrea. KAFKOVÁ, Renata. *Lesk a bída obecních samospráv Moravy a Slezska 1850 – 1914. 2. díl, 2. část Finance a infrastruktura*. Ostrava 2009. ISBN: 978-80-7368-738-0

KLADIWA, Pavel. ZÁŘECKÝ, Aleš. (ed.) *Město a městská společnost v procesu modernizace 1740 – 1918*. Ostrava 2009. ISBN: 978-80-7368-688-8.

KLEŇHA, Jiří. *Harfenictví v Čechách. Historie vandrovních muzikantů z Nechanic*. Praha 1998. ISBN: 80-85805-69-3

KOBOSIL, Josef. *Památník sboru dobrovolných hasičů v Nechanicích (1905 – 1935), vydaných k oslavě třicetiletého založení sboru*. Nechanice 1935.

KUDRNÁČ, Václav. *Úplný adresář a popis politického okresu Královéhradeckého. Okresy: Králové Hradec, Hořice, Nechanice a veškeré politické obce a osady*. Turnov 1903.

MACHAČOVA, Jana. MATĚJÍČEK, Jiří. *Nástin sociálního vývoje českých zemí. 1781 – 1914*. Praha 2010. ISBN: 978-80-246-1679-7

MACHAČOVA, Jana. MATĚJÍČEK, Jiří. *O středních vrstvách v českých zemích. 1750 – 1950. Základní zjištění, hypotézy, náměty*. Opava 2002. ISBN: 80-86224-36-8

MACHAČOVA, Jana. MATĚJÍČEK, Jiří.(ed.) *Studie k sociálním dějinám 19. století č. 3.* Opava 1993.

MACHAČOVA, Jana. MATĚJÍČEK, Jiří.(ed.) *Studie k sociálním dějinám 19. století č. 5.* Opava – Praha – Kutná Hora 1995.

MYSLIVEČEK, Milan. *Velký erbovník.* Praha 2005. 2. vydání ISBN: 80-7238-520-8 sv. 1

MYSLIVEČEK, Milan. *Velký erbovník.* Praha 2006. ISBN: 80-7238-521-6 sv. 2

OTTO, Jan. *Ottův slovní naučný. Ilustrovaná encyklopedie obecných vědomostí.* Praha 1890. sv. 3

OTTO, Jan. *Ottův slovní naučný. Ilustrovaná encyklopedie obecných vědomostí.* Praha 1901. sv. 17

Pamětní list, vydaný k 70. výročí založení tělocvičné jednoty „Sokol“ v Nechanicích 1867 - 1938. Nechanice 1937.

PEŠEK,Josef. *Nechanice nad Bystřicí. Minulostí do přítomnosti.* Praha. 1916.

PODOLÁK, Josef. *Zřízení obecní a řád volební v obcích.* Pardubice 1900.

PRAŽÁK, Václav. *Nechanice. Obrázky z historie a života města.* Hradec Králové 2003. ISBN 80-86 472-14-0

PROKOP, Jaroslav. *Nový Bydžov.* Praha-Litomyšl 2007. ISBN: 978-80-7185-845-4

RAŠÍN,Alois, RAŠÍN, Ladislav: *Paměti Dr. Aloise Rašína.* Brno 1994. 2. vydání. ISBN: 80-901693-4-1.

ŠTOLBA, Josef. *Vodní družstvo. Veselohra o třech jednáních.* Praha 1921. 8. vydání.

TANEČEK, Luděk. TANEČEK, Lukáš. PRAŽÁK, Václav. *Memento 1866. Dokument o lidské tragédii na bojištích severovýchodních Čech.* Hradec Králové 2001. ISBN: 80-86472-01-9

VANČURA, Bohumil. *Nechanicko.* Praha 1913.

VOJÁČEK, Ladislav. SCHELLE, Karel. KNOLL, Vilém. *České právní dějiny.* Plzeň 2008. ISBN 978-80-7380-127-4.

ZUMAN, Rudolf: *O počátku vývinu živnostenských společenstev na Hradecku a Hořicku.* 1870.

Články:

DRAŠAROVÁ, Eva. Stát, spolek a spolčování. IN: *Paginae Historiae. Sborník Státního ústředního archivu v Praze.* Praha 1993. ISSN: 1211-9768.

FAJSTAUEROVÁ, Jana. Hospodářský život a rozvoj průmyslu a živností na Jičínsku od druhé poloviny 19. století do roku 1948. IN: *Východočeský sborník historický č. 11*. Pardubice 2002. ISBN: 80-86046-62-1

FASORA, Lukáš. Rodinné vazby jako integrační faktor v procesu konstituování občanských elit. Příklad města Brna 1851 – 1914. IN: *Brno v minulosti a dnes č. 19*. Brno 2006. ISBN: 80-86736-03-2

FASORA, Lukáš. KLADIWA, Pavel. Obecní samospráva a lokální elity v českých zemích 1850 – 1918: Koncept a dílčí výsledky výzkumu. IN: *Český časopis historický*. 2004/4. ISSN:0862-6111

MACKOVÁ, Marie. Ženy v prostředí venkovského města druhé poloviny 19. století. IN: *Česko – slovenská historická ročenka*. Brno 2001. ISSN: 1214-8334.

PRAŽÁK, Václav. Něco z naší historie: Obyvatelé domu čp. 3, ulice Kunčická, Nechanice. In: *Zpravodaj: Časopis pro občany Nechanic, Starých Nechanic, Komárova, Lubna, Nerošova, Sobětuše, Suché a Tůně*. 7-8/08.

PRAŽÁK, Václav. Výročí které nebude aneb Jak jsme mohli jezdit vlakem. IN: *Zpravodaj Mikroregionu Nechanicko*. 4/2005

Archivní pomůcky a studentské práce:

KRÁLÍČKOVÁ, Simona. *Obecní samospráva a občanské elity v poličce 1850 – 1914*. Brno 2010.

LENDEROVÁ, Milena. *Měšťanská škola Nechanice 1891 – 1976*. Hradec Králové 1986.

LENDEROVÁ, Milena. *Obecná škola Nechanice 1795 – 1953 (1956)*. Hradec Králové 1986.

LENDEROVÁ, Milena. *Průmyslová škola pokračovací Nechanice 1896 – 1944 (1945)*. Hradec Králové 1986.

PAVLÍK, Jiří. *Notářství Sixl Antonín Nechanice 1891 – 1910*. Hradec Králové 1999.

PAVLÍK, Jiří. *Notářství Štolba Josef, JUDr. Nechanice 1888 – 1910*. Hradec Králové 1999.

RŮŽIČKA, Jan. *Komunální elity a samospráva Bučovic v éře dvou starostů. (1866 – 1914)*. Olomouc 2009.

SMETANOVÁ, Jaroslava. *Lokální elity v Horažďovicích 1864 – 1912*. Brno 2010.

URBAN, B. *Městská spořitelna Nechanice 1888 – 1948*. Hradec Králové 1997.

URBAN, B. *Okresní hospodářská záložna Nechanice 1864 – 1948*. Hradec Králové 1997.

URBAN, B. *Spořitelna a záložna Nechanice 1867 – 1952*. Hradec Králové 1997.

- WIPLER, Jiří. *Městský úřad Nechanice 1809 – 1945 (1953)*. Hradec Králové 1966.
- ZIMMERMANN, Petr. *Berní úřad Nechanice 1850 – 1949 (1950)*. Hradec Králové 1994.
- ZIMMERMANN, Petr. *Cech spojených řemesel Nechanice 1695 – 1859 (1940)*. Hradec Králové 1967. (sdružený skupinový inventář)
- ZIMMERMANN, Petr. *Jednota divadelních ochotníků Kolár Nechanice 1883 – 1964*. Hradec Králové 1967.
- ZIMMERMANN, Petr. *Občanský klub Nechanice 1893 – 1901*. Hradec Králové 1967.
- ZIMMERMANN, Petr. *Okrašlovací spolek Nechanice 1884 – 1950*. Hradec Králové 1967.
- ZIMMERMANN, Petr. *Pěvecký spolek Hlahol 1887 – 1914 (1943)*. Hradec Králové 1967.
- ZIMMERMANN, Petr. *Rolnické družstvo pro zpracování a prodej zemědělských plodin Nechanice 1902 – 1944*. Hradec Králové 1967.
- ZIMMERMANN, Petr. *Společenstvo mlynářů, pekařů, krupařů Nechanice 1860 – 1881*. Hradec Králové 1967. (sdružený skupinový inventář)
- ZIMMERMANN, Petr. *Společenstvo krejčích, kožešníků a kloboučníků Nechanice 1861 – 1988*. Hradec Králové 1967. (sdružený skupinový inventář)
- ZIMMERMANN, Petr. *Společenstvo oděvních živností Nechanice 1890 – 1946*. Hradec Králové 1967. (sdružený skupinový inventář)
- ZIMMERMANN, Petr. *Společenstvo různých živností Nechanice 1884 – 1942*. Hradec Králové 1967. (sdružený skupinový inventář)
- ZIMMERMANN, Petr. *Spolek Červeného kříže Nechanice 1914 – 1919*. Hradec Králové 1967.
- ZIMMERMANN, Petr. *Spolek ku stravování chudých školních dětí Nechanice 1893 – 1948*. Hradec Králové 1967.
- ZIMMERMANN, Petr. *Spolek porotců krajského soudu Nechanice 1891 – 1936*. Hradec Králové 1967.
- ZIMMERMANN, Petr. *Štolbova knihovna Nechanice 1894 – 1920*. Hradec Králové 1967.
- ZIMMERMANN, Petr. *Učitelská jednota Lidner Nechanice 1897 – 1921*. Hradec Králové 1967.
- ZIMMERMANN, Petr. *Ústřední jednota řepařská pro soudní okres Nechanice 1911 – 1937*. Hradec Králové 1967.

ZIMMERMANN, Petr. *Včelařský spolek Nechanice 1888 - 1965*. Hradec Králové 1967.

ZIMMERMANN, Petr. *Živnostenské společenstvo hostinských a výčepníků Nechanice 1914 – 1942*. Hradec Králové 1967. (sdružený skupinový inventář)

PŘÍLOHY

Soupis členů obecního výboru a jejich náhradníků (Tab.1) Vysvětlivky: S – starosta, R – radní, Z – jen zastupitel, N – náhradník.

Volební období 1. (1888 – 1891), 2. (1891 – 1897), 3. (1897 – 1900), 4. (1901 – 1904), 5. (1905 – 1910), 6. (1910 – 1913), 7. (1913 - 1919)

OBECNÍ VÝBOROVÉ A JEJICH NÁHRADNÍCI								
(1890 až 1918)								
	Jméno	Sledované volební období						
		1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.
1.	ANDRLE, Josef	R				Z	R	R
2.	ANTONY, Josef			N	N	N	N	Z
3.	BAYER, Jan	R						
4.	BEDNÁŘ, Josef				Z	Z	Z	
5.	BĚLINA, Josef							N
6.	BOK, Karel	S	Z	Z		N		
7.	BOHDENECKÝ, Jan		Z	Z	Z	Z	R	R
8.	BOHDANECKÝ, Karel	Z	R	R	R	Z		
9.	BORČICKÝ, František				Z	Z		
10.	BOUČEK, Jan					N		
11.	BRANDEJS, Josef	Z	Z					
12.	BUREŠ, Eduard				Z	Z		
13.	CELER, Adolf	N	N					
14.	ČÁSLAVSKÝ, Ludvík				N	N	Z	Z
15.	DRNEK, Antonín	N	N					
16.	DRNEK, Josef			Z	Z			
17.	DUNDA, Josef							N
18.	ERBEN, Antonín	Z	R		R	Z		
19.	FLUM, Ferdinand				N	N	Z	Z
20.	GUTH, Adolf		N					
21.	HARRACH, Jan hrabě						Z	

22.	HEMR, Vojtěch M Ph						N	
23.	HLUBUČEK, Antonín							N
24.	HOLÝ, Jan					Z		N
25.	HORÁČEK, Arnošt							Z
26.	HORÁČEK, František JUDr.			Z	Z	Z	Z	
27.	HOŠEK, František						Z	Z
28.	HRUŠKA, Jan						N	
29.	HYRŠL, František						N	
30.	HYSEK, Josef						N	Z
31.	JANOUC, František						N	N
32.	JÁNSKÝ, František		R	R				
33.	JÁNSKÝ, Václav	N						
34.	JAVŮREK, František				N	N	Z	Z
35.	KAŠŤÁK, Josef					N		
36.	KOFRÁNEK, Jan	N						
37.	KOTRČ, Karel							N
38.	KUDRNÁČ, Václav						N	N
39.	KVAPIL, Václav						Z	
40.	LEHKÝ, Václav						Z	Z
41.	MACH, Jan	Z	Z					
42.	MADĚRA, Antonín	Z	R	R	R	R	R	R
43.	MALINA, František						Z	
44.	MATĚJOVSKÝ, Bohdan	Z						
45.	MATĚJOVSKÝ, Jan							N
46.	MATĚJOVSKÝ, Theodor		Z	Z	Z			
47.	MIKEŠ, Václav	N						
48.	MORÁVEK, Alois		N	Z	Z	R	Z	Z
49.	MUNZAR, Antonín							Z
50.	MUNZAR, František							N
51.	MUNZAR, Jan		Z	Z				
52.	MUNZAR, Ludvík		N	N	Z	Z		

53.	NOVÁK, Jan	Z						
54.	NOVOTNÝ, Jan					N	Z	Z
55.	NOVOTNÝ, Jaroslav					N	R	Z
56.	NOVOTNÝ, Josef							Z
57.	OKROUHLICKÝ, Josef						N	
58.	PAVELKA, František			N	N			
59.	PROKOP, Václav				N	N		
60.	RAŠÍN, František st.	R	S	S	S			
61.	RAŠÍN, František ml.	Z	Z	Z	Z	S	S	S
62.	RAŠÍN, Josef				N	N	N	N
63.	RAŠÍN, Karel			N				
64.	RUSS, Antonín	Z						
65.	RYBA, Matěj		Z					
66.	SIXL, Antonín					Z	Z	
67.	SLÁVA, František			Z	Z	Z		
68.	SLÁVA, Josef		N	N	N			N
69.	SKALICKÝ, Jiří	Z	Z					
70.	SKALICKÝ, Viktor			N	N			
71.	STODOLA, Josef	N						
72.	STUHLÍK, František						N	Z
73.	STUHLÍK, Josef				N	N	Z	Z
74.	ŠANÍK, Antonín			N	N	Z	Z	
75.	ŠIMÁK, Josef							N
76.	ŠKAVA, František				N	Z		
77.	ŠKAVA, Jan	N	N					
78.	ŠRAYER, Jan			Z	Z			
79.	ŠTOČEK, Antonín	Z						
80.	ŠTROSS, Jan MUDr.	Z	Z					
81.	VACHEK, František	N						
82.	VEJS, Josef			N	Z	Z		
83.	VANČURA, Bohumil				R	R	R	R
84.	VANČURA, František	N	N	Z	Z			

85.	VOZÁB, Antonín			N	Z	R	Z	R
86.	VYDRA, František		N	Z	Z	Z	Z	Z
87.	ŽABKA, Antonín (čp. 36)		Z		R	R	R	R
88.	ŽABKA, Antonín (čp.176)		Z	R	R	R		
89.	ŽABKA, Hynek	Z	Z	Z	Z	Z		
90.	ŽABKA, Norbert	R						

Tabulka profesí jednotlivých členů obecního výboru a náhradníků (Tab 2.)

OBECNÍ VÝBOROVÉ A JEJICH NÁHRADNÍCI		
(1890 až 1918)		
	Jméno	Povolání
1.	ANDRLE, Josef	ROLNÍK
2.	ANTONY, Josef	OBUVNÍK
3.	BAYER, Jan	ROLNÍK
4.	BEDNÁŘ, Josef	VÝROBCE
5.	BĚLINA, Josef	
6.	BOK, Karel	OBCHODNÍK
7.	BOHDENECKÝ, Jan	KREJČÍ
8.	BOHDANECKÝ, Karel	MAJITEL NEMOVITOSTÍ
9.	BORČICKÝ, František	KREJČÍ
10.	BOUČEK, Jan	LÉKÁRNÍK
11.	BRANDEJS, Josef	C. K. SMÍRČÍ SOUDCE
12.	BUREŠ, Eduard	UČITEL
13.	CELER, Adolf	SOUSTRUŽNÍK
14.	ČÁSLAVSKÝ, Ludvík	HOSTINSKÝ
15.	DRNEK, Antonín	OBCHODNÍK
16.	DRNEK, Josef	MAJITEL NEMOVITOSTÍ
17.	DUNDA, Josef	KOMINÍK
18.	ERBEN, Antonín	OBCHODNÍK

19.	FLUM, Ferdinand	CUKRÁŘ
20.	GUTH, Adolf	židov. OBCHODNÍK
21.	HARRACH, Jan hrabě	šlechtic
22.	HEMR, Vojtěch M Ph	
23.	HLUBUČEK, Antonín	ŘEZNÍK
24.	HOLÝ, Jan	OBCHODNÍK
25.	HORÁČEK, Arnošt	ŘEDITEL měšť. šk.
26.	HORÁČEK, František	ADVOKÁT
27.	HOŠEK, František	OBUVNÍK
28.	HRUŠKA, Jan	
29.	HYRŠL, František	HUDEBNÍK
30.	HYSEK, Josef	ZEDNÍK
31.	JANOUC, František	OBUVNÍK
32.	JÁNSKÝ, František	ROLNÍK
33.	JÁNSKÝ, Václav	m
34.	JAVŮREK, František	KREJČÍ
35.	KAŠŤÁK, Josef	POKRÝVAČ
36.	KOFRÁNEK, Jan	HUDEBNÍK
37.	KOTRČ, Karel	
38.	KUDRNÁČ, Václav	ROLNÍK
39.	KVAPIL, Václav	
40.	LEHKÝ, Václav	PEKAŘ
41.	MACH, Jan	UČITEL
42.	MADĚRA, Antonín	ROLNÍK
43.	MALINA, František	UČITEL říd.
44.	MATĚJOVSKÝ, Bohdan	OBCHODNÍK
45.	MATĚJOVSKÝ, Jan	PEKAŘ
46.	MATĚJOVSKÝ, Theodor	OBCHODNÍK
47.	MIKEŠ, Václav	ROLNÍK
48.	MORÁVEK, Alois	OBCHODNÍK
49.	MUNZAR, Antonín	PODNIKATEL
50.	MUNZAR, František	HUDEBNÍK

51.	MUNZAR, Jan	PEKAŘ
52.	MUNZAR, Ludvík	TRUHLÁŘ
53.	NOVÁK, Jan	ROLNÍK
54.	NOVOTNÝ, Jan	HUDEBNÍK
55.	NOVOTNÝ, Jaroslav	ZÁMEČNÍK
56.	NOVOTNÝ, Josef	POVOZNÍK
57.	OKROUHLICKÝ, Josef	HUDEBNÍK
58.	PAVELKA, František	ÚČETNÍ
59.	PROKOP, Václav	HUDEBNÍK
60.	RAŠÍN, František st.	PEKAŘ
61.	RAŠÍN, František ml.	OBCHODNÍK
62.	RAŠÍN, Josef	PEKAŘ
63.	RAŠÍN, Karel	OBCHODNÍK
64.	RUSS, Antonín	m
65.	RYBA, Matěj	ÚŘEDNÍK
66.	SIXL, Antonín	NOTÁŘ
67.	SLÁVA, František	TRUHLÁŘ
68.	SLÁVA, Josef	TRUHLÁŘ
69.	SKALICKÝ, Jří	KRUPAŘ
70.	SKALICKÝ, Viktor	ZÁMEČNÍK
71.	STODOLA, Josef	ŘEZNÍK
72.	STUHLÍK, František	ROLNÍK
73.	STUHLÍK, Josef	ROLNÍK
74.	ŠANÍK, Antonín	TRUHLÁŘ
75.	ŠIMÁK, Josef	HUDEBNÍK
76.	ŠKAVA, František	OBUVNÍK
77.	ŠKAVA, Jan	OBUVNÍK
78.	ŠRAYER, Jan	ROLNÍK
79.	ŠTOČEK, Antonín	SOUKROMNÍK
80.	ŠTROSS, Jan MUDr.	LÉKAŘ
81.	VACHEK, František	HOSTINSKÝ
82.	VEJS, Josef	OBCHODNÍK

83.	VANČURA, Bohumil	ÚŘEDNÍK
84.	VANČURA, František	ROLNÍK
85.	VOZÁB, Antonín	KLOBOUČNÍK
86.	VYDRA, František	OBCHODNÍK
87.	ŽABKA, Antonín (čp. 36)	PEKAŘ
88.	ŽABKA, Antonín (čp.176)	OBCHODNÍK
89.	ŽABKA, Hynek	KAMNÁŘ
90.	ŽABKA, Norbert	MYDLÁŘ

RESUMÉ: Local elites in municipal self-government Nechanice 1890 – 1918

Local self-government became very important school in the second half of the 19th century for newly reformed civil society. There was a rapid development of federal activities and promotion of the Czech national issues. In different types of towns there was a different pace and a kind of development. Population and economic was varied in craftsman county towns and in cities with large number of authorities.

This work has focused on small Eastern Bohemia town agrarian type in the vicinity of two bigger cities. District town Nechanice was located on the direct route between Hradec Králové on the east and Nový Bydžov on the west. Examined time was twenty-eight years, between 1890 and 1918, when Nechanice reached its peak. The topic were local elites in municipal self-government. The citizens of the town, that were elected members of municipal committee and gained decision-making power in the municipality. Among the most important were mayors and members of city council. Important was their position in municipality, profession, family background, property and their mutual relations. Some of municipal committee's were elected repeatedly and many of them were in the important positions of local societies. Social life in the second half of the 19th century began skyrocketing growth. Cultural, charitable, sports or economic societies were created. Complete basis of this work depended on municipal elections and their results, that affected until the 20th century tax census. Census bordered the extent of voting rights of population and divided it into three various large voting groups.

Among the most important figures between 1890 and 1918 were František Rašín the older and František Rašín younger (father and son). Both together were mayors for more than 20 years. From their family also came a significant Czechoslovak minister of finance, Alois Rašín. Among the others important members of municipal committee in Nechanice were Antonín Maděra, MUDr. Jan Štross, JUDr. František Horáček or Bohumil Vančura. They were really hard-working and progressive men. Even their predecessors from the years before 1890 were really interesting figures. It was businessman Antonín Čerych, dramatist and notary Josefa Štolba or progressive noble Jan Nepomuk the Earle of Harach. Nechanice worked under their management and developed. It managed to survive the hardships from the war year in 1866 and woes of nomadic harp playing. It reconciled with absence of railway and tried to find another way for economic upturn. Regardless of

the efforts of municipal committees and the interest of many members of societies the situation of municipality has worsened after the First World War.